

**ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА
ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

БУРЯК КАТЕРИНА МИХАЙЛІВНА

УДК 343.4:343.9.01

**ДИСЕРТАЦІЯ
ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ В
УКРАЇНІ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ТА КРИМІНОЛОГІЧНЕ
ДОСЛІДЖЕННЯ**

12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **К. М. Буряк**

Науковий керівник: Юзікова Наталія Семенівна,
доктор юридичних наук, доцент

ДНІПРО – 2018

АНОТАЦІЯ

Буряк К. М. Злочини проти професійної діяльності журналістів в Україні: кримінально-правове та кримінологічне дослідження. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Університет державної фіскальної служби України, Ірпінь, 2018.

У дисертації розкрито кримінально-правове та кримінологічне дослідження професійної діяльності журналістів в Україні. Здійснено аналіз наукових розробок за темою дослідження, що дало змогу сформулювати наукову новизну роботи. Досліджено професійну діяльність журналістів як об'єкт кримінально-правової охорони та кримінологічного дослідження. Сформульовано, що злочини проти професійної діяльності журналістів – це міждисциплінарна (на рівні кримінально-правової і кримінологічної науки) категорія злочинних діянь, які посягають на життя, здоров'я, честь і гідність, тілесну недоторканність, майнові права журналіста, а також охоронювані законом про кримінальну відповідальність цінності близьких родичів журналістів у зв'язку з професійною діяльністю останніх.

Надано кримінально-правову характеристику суб'єктивних і об'єктивних ознак складу злочинів проти професійної діяльності журналістів. Зазначено, що для посилення захисту журналіста від протиправних посягань законодавець прирівняв професійну діяльність журналіста до службової діяльності, зокрема працівника правоохоронного органу, безпосередньо знайшло своє відображення в стст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України, спрямованих на захист життя, здоров'я, свободи і майна як журналіста, так і його близьких родичів або членів сім'ї.

Виявлений недолік в кримінальному законодавстві у вигляді не включення стст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України в список тяжких та

особливо тяжких злочинів, за аналогією за які кримінальна відповідальність повинна наступати з 14 років. Визначено, що особливістю суб'єктивної сторони досліджуваних злочинів є факт усвідомлення винною особою, що потерпілим від його посягання виступає журналіст; усвідомлення обстановки вчинення злочину; усвідомлення, що обраний спосіб спрямований на перешкоджання діяльності журналіста; наявність мети, насамперед, перешкодити законній професійній діяльності журналістів в будь-якому прояві.

Обґрунтовано загальносоціальні і спеціально-кримінологічні заходи попередження злочинів проти професійної діяльності журналістів, а також визначені індивідуально-профілактичні та віктимологічні заходи попередження злочинам проти професійної діяльності журналістів. Виділено основні механізми забезпечення реалізації концептуальних загальносоціальних заходів попередження злочинам проти професійної діяльності журналістів в практичній площині: політичні, економічні, нормативно-правові, організаційні, кадрові, морально-ідеологічні. Складено соціально-психологічний портрет типового потерпілого від злочинів проти професійної діяльності журналістів. Удосконалено віктимологічні заходи попередження злочинів проти професійної діяльності журналістів, зокрема запропоновано прийняття загальнодержавної програми захисту потенційних жертв злочинних посягань. Виявлено відсутність кримінологічної характеристики злочинів проти професійної діяльності журналістів, в зв'язку з чим аргументована доцільність створити централізований банк кримінологічної інформації, який буде містити кримінологічну значиму інформацію про найбільш поширені або резонансні злочини. Внесено ряд пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства України щодо вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів та сформульовано рекомендації, спрямовані на їх запобігання.

Ключові слова: професійна діяльність, журналіст, засоби масової інформації, кримінально-правова охорона, віктимність, заходи запобігання.

SUMMARY

Buriak K. M. Crimes against the professional activities of journalists in Ukraine: criminal law and criminological research. – Qualification scientific work as the manuscript.

The dissertation for obtaining the degree of Candidate of Law Sciences, Specialty 12.00.08 - Criminal Law and Criminology; Criminal and Executive Law. – University of the State Fiscal Service of Ukraine, Irpin, 2018.

The criminal law and criminological research of professional activities of journalists in Ukraine was shown in the dissertation. The analysis of scientific developments on the topic of research was done, this process allowed to formulate the scientific novelty of the work. The professional activity of journalists as the object of criminal law protection as the object of criminological research was investigated.

It was formulated that crimes against professional activity of journalists is an interdisciplinary (at the level of criminal law and criminological science) category of criminal acts, which encroach on life, health, honor and dignity, bodily integrity, property rights of journalists and values of closed relatives of journalists which connect with the professional activities of the journalists and are protected with the law about criminal liability.

The criminal-legal characteristic of subjective and objective signs of crimes against professional activity of journalists was provided. It was noted that in order to strengthen the protection of journalists from illegal attacks, the legislator had equated the professional activities of journalists to official activities, in particular to the employee of the law enforcement Agency, it was directly reflected in the articles 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ of the Criminal Code of Ukraine. These articles are aimed to protect the life, health, freedom and property of both the journalist and his closed relatives or family members.

Disadvantage was discovered in the criminal law in the form of not including articles 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ of Criminal Code of Ukraine into the list of grave and especially grave crimes, by analogy, for which criminal liability must

be from the age of 14. It was determined that the feature of the subjective side of the investigated crimes is the fact of awareness by the guilty person, the journalist is a victim from his attack; awareness of the situation of the crime; the realization that the chosen method is aimed at preventing the activities of the journalist; the aim is, first of all, to prevent legitimate professional activities of journalists in any form.

General social and specially-criminological preventions of crimes against the professional activities of journalists were substantiated, the individual and victimology preventions of crimes against the professional activities of journalists were determined. The basic mechanisms of ensuring the implementation of conceptual general social measures for the prevention of crimes against professional activities of journalists in the practical area: political, economic, legal, organizational, personnel, moral and ideological were proposed. A socio-psychological portrait of a typical victim of crimes against the professional activities of journalists was done. The victimology measures of prevention of crimes against professional activities of journalists have been improved, in particular, the adoption of a national program for the protection of potential victims of criminal attacks has been proposed. The absence of criminological characteristics of crimes against professional activities of journalists was revealed, in connection with which the expediency to create a centralized Bank of criminological information was argued, it will contain criminological significant information about the most common or high-profile crimes. The proposals to improve the current legislation of Ukraine about the commission of crimes against the professional activities of journalists and to formulate recommendations which are aimed to their prevention were written.

Key words: professional activity, journalist, mass media, criminal law protection, victimization, preventions.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Буряк К. М. Об'єктивна сторона злочину-перешкодження законній професійній діяльності журналіста // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Спецвипуск. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2014. С. 299-303 (420 с.).
2. Буряк К. М. Потерпілий у злочині перешкодження законній професійній діяльності журналіста // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Випуск 6: збірник наукових праць[за ред. О. Л. Соколенко]. Дніпропетровськ: ЛПРА, 2015. 138 с. С.19–27.
3. Buryak K. M., Yuzikova N.S. Framework of media impact on a safe socialization of the child : a comparative analysis // European Journal of Law and Political Sciences. Vienna, 2015. № 3. 200 p. P.66–76.
4. Буряк К.М. Доцільність криміналізації суспільно небезпечних діянь проти журналістів // Юридичний вісник. Київ, 2015. №4 (37). С. 134–138.
5. Буряк К. М. Диференціація причин та умов вчинення злочинів проти журналістів // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції Випуск 6. м. Дніпро, 2016. 151 с. С. 117–120.
6. Буряк К. М. Професійна діяльність журналістів як об'єкт кримінально-правової охорони // Науковий вісник Херсонського державного університету Випуск 2. Херсон, 2017. Том 2. 176 с. С.63–66.
7. Буряк К. М. Причини і умови перешкодження законній професійній діяльності журналістів // Прикарпатський юридичний вісник. Випуск 3(18). м. Івано-Франківськ, 2017.136с. С. 40-43
8. Буряк К. М. Victimization behavior of journalists in the mechanism of committing crimes against them and prevention of such crimes // Науковий вісник Херсонського державного університету Випуск 4. Херсон, 2017. Том 2.148 с. С. 46-48.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

9. Буряк К. М. Регулювання журналістської діяльності в Україні // Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. «Právna veda a prax v tretom tisícročí» 27–28 február 2015. Univerzita Pavla Jozefa Safárika v Kosiciach, Právnická fakulta, Kosice, Slovenská republika, 2015. P. 141–144.

10. Буряк К. М. Об'єкт злочину – перешкодження законній професійній діяльності журналіста // Юридична наука і практика: виклики часу : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. Т. II. м. Київ, Національний авіаційний університет, 12 березня 2015 р. К., 2015. С. 26–28.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ ЯК ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ТА КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	14
1.1 Стан наукової розробки проблеми віднесення професійної діяльності журналістів до об'єкта кримінально-правової охорони та кримінологічного дослідження	14
1.2 Професійна діяльність журналістів як об'єкт кримінально-правової охорони	33
1.3 Професійна діяльність журналістів як об'єкт кримінологічного дослідження	51
Висновки до розділу 1	70
РОЗДІЛ 2 КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖЕРНАЛІСТІВ ..	74
2.1. Об'єкт злочинів проти професійної діяльності журналістів	74
2.2. Об'єктивна сторона злочинів проти професійної діяльності журналістів	91
2.3. Суб'єктивні ознаки злочинів проти професійної діяльності журналістів	121
Висновки до розділу 2	137
РОЗДІЛ 3 ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ	143
3.1 Загальносоціальні та спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів	143
3.2 Індивідуально-профілактичні та віктимологічні заходи запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів	160
Висновки до розділу 3	193

ВИСНОВКИ	197
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	204
ДОДАТКИ	231

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Конституція України кожній особі гарантує право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або іншим способом – на власний вибір (стаття 34 Основного Закону). Громадяни України реалізують зазначене конституційне право шляхом законної професійної діяльності журналістів. Історично склалося, що журналістський корпус та їхній вплив у соціумі називають «Четвертою владою» (Fourth Estate)¹. За можливості чинити істотний вплив на суспільно-політичні події та надані законодавчі гарантії щодо гласності й захисту від посягань ця влада часто використовується політичними й іншими опонентами для оприлюднення або спростування тієї або іншої важливої інформації.

Водночас незалежні журналісти, максимально об'єктивно розповсюджуючи правдиву інформацію, на жаль, потерпають від постійних погроз та насильницьких дій від осіб, які намагаються цю інформацію приховати. Держава як особлива форма організації суспільства взяла на себе функцію захисту журналістів і їхньої професійної діяльності від будь-яких протиправних посягань. Так, відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналіста передбачена ст. 171 Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Наведене дає підстави відносити вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів до комплексної кримінально-правової та кримінологічної категорії, яка передбачає не лише передбачену законом кримінальну відповідальність за злочини проти професійної діяльності журналістів, а й обґрунтування кримінологічного потенціалу ЗМІ й вірогідність у силу цього журналістів ставати жертвами таких злочинів.

¹ Четверта влада (англ. Fourth Estate) – словосполучення, яким визначають пресу та її вплив у соціумі : матеріал з Вільної енциклопедії – Вікіпедії. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D0%B5%> (дата звернення 12.04.2018).

Так, за даними Генеральної прокуратури України (далі – ГПУ), 2013 року було обліковано 52 кримінальних правопорушення за ст. 171 КК України «Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів» (за 10 з них особам вручено повідомлення про підозру); 2014 р. – 80 (13); 2015 р. за ст. 171 – 72 (13), за ст. 345-1 «Погроза або насильство щодо журналіста» – 9 (2), за ст. 347-1 «Умисне знищення або пошкодження майна журналіста» – 4 (1), за ст. 348-1 «Посягання на життя журналіста» – 0, за ст. 349-1 «Захоплення журналіста як заручника» – 0; 2016 р. за ст. 171 – 121 (6), за ст. 345-1 «Погроза або насильство щодо журналіста» – 35 (8), за ст. 347-1 «Умисне знищення або пошкодження майна журналіста» – 2 (1), за ст. 348-1 «Посягання на життя журналіста» – 1 (0), за ст. 349-1 «Захоплення журналіста як заручника» – 0; 2017 р. за ст. 171 – 168 (14), за ст. 345-1 «Погроза або насильство щодо журналіста» – 28 (5), за ст. 347-1 «Умисне знищення або пошкодження майна журналіста» – 4 (1), за ст. 348-1 «Посягання на життя журналіста» – 3 (1), за ст. 349-1 «Захоплення журналіста як заручника» – 0. З 2018 року вже розпочато 82 кримінальних провадження².

Водночас кількість облікованих кримінальних правопорушень і вручених за ними особам повідомлень про підозру набагато перевищує кількість обвинувальних вироків з притягненням винних осіб до кримінальної відповідальності. Так, за даними ГПУ впродовж 2017 року правоохоронні органи з урахуванням минулих років направили до суду 22 обвинувальних акта щодо злочинів, потерпілими від яких є журналісти, 2016 року – 31 обвинувальний акт, 2015 року було передано до суду 11 кримінальних проваджень за ст. 171 КК України. Також за даними Єдиного державного реєстру судових рішень упродовж 2011–2017 рр. було винесено 25 обвинувальних вироків за ст. 171 (ч. 1) і лише 1 – за ст. 345-1 (ч. 2).

Причинами такої статистики є допущені помилки як під час процесу

² Статистичні дані Генеральної прокуратури України : офіційний сайт Генеральної прокуратури України. URL : <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (дата звернення 02.05.2018).

збирання доказової бази в рамках кримінальних проваджень, так і при кримінально-правовій кваліфікації досліджуваних кримінальних правопорушень. При цьому порушення принципу невідворотності кримінальної відповідальності негативно позначається на практиці запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів.

Виходячи з викладеного виникає потреба в комплексному кримінально-правовому та кримінологічному дослідженні професійної діяльності журналістів України, що надасть можливість розробити кримінологічну характеристику й виробити науково обґрунтовані заходи протидії злочинам проти професійної діяльності журналістів, а також пропозиції та практичні рекомендації щодо кримінально-правової кваліфікації злочинів проти професійної діяльності журналістів.

Теоретична і методологічна основа розроблення вчення про професійну діяльність журналістів як комплексної кримінально-правової та кримінологічної категорії стали дослідження вітчизняних і зарубіжних учених-кримінологів, зокрема: Ю. М. Антоняна, М. І. Бажанова, О. М. Бандурки, Я. С. Безпалої, І. Г. Богатирьова, О. І. Богатирьової, В. В. Василевича, В. О. Глушкова, В. В. Голіни, І. В. Грицюка, В. К. Грищука, І. М. Даньшина, О. М. Джужі, І. С. Заєць, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, О. О. Книженко, О. Г. Колба, Т. В. Корнякової, М. Й. Коржанського, О. М. Костенка, В. М. Кудрявцева, О. М. Литвинова, С. С. Мірошніченка, Є. О. Письменного, В. І. Павликівського, М. І. Мельника, В. А. Мисливого, П. П. Михайленка, А. В. Савченка, В. В. Топчія, В. В. Шаблистого, Н. С. Юзікової, Н. М. Ярмаши, С. С. Яценка та ін.

Вказані автори зробили вагомий внесок у розроблення теорії і практики протидії злочинності в Україні й кримінально-правової кваліфікації як загалом, так і щодо кримінально-правової та кримінологічної протидії перешкоджанню законній професійній діяльності журналістів. Водночас у розрізі останніх змін у законодавстві про кримінальну відповідальність у

частині криміналізації злочинів проти журналістів попередні дослідження потребують оновленого погляду у цьому напрямі, що надає змогу повно та всеосяжно розглянути вказану проблему.

Зазначені обставини в сукупності вказують на необхідність розгляду в рамках самостійного дослідження кримінально-правової та кримінологічної характеристики професійної діяльності журналістів та обумовлюють вибір теми дисертаційного дослідження, його спрямованість і зміст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Обраний напрям дослідження ґрунтується на положеннях Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 № 1209-р., Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої указом Президента України від 25.08.2015 № 501/2015, Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 06.05.2015 «Про заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю в Україні», введеним в дію указом Президента України від 16.06.2015 № 341/2015.

Тема дисертації затверджена Вченою радою Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара 18.02.2016 (протокол № 9), уточнена від 19.09.2017 (протокол № 1).

Мета і завдання дослідження відповідно до предмета та об'єкта дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є виявлення та комплексна кримінально-правова і кримінологічна характеристика вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення кримінального законодавства та практики його застосування.

Визначена мета наукового дослідження зумовила необхідність вирішення таких *завдань*:

– проаналізувати стан наукової розробки проблеми злочинності у сфері професійної діяльності журналістів;

- розглянути професійну діяльність журналістів як об’єкт кримінально-правової охорони;
- охарактеризувати професійну діяльність журналістів як об’єкт кримінологічного дослідження;
- розкрити об’єкт злочинів проти професійної діяльності журналістів;
- охарактеризувати об’єктивну сторону злочинів проти професійної діяльності журналістів;
- виокремити суб’єктивні ознаки злочинів проти професійної діяльності журналістів;
- обґрунтувати загальносоціальні та спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів;
- визначити індивідуальні та віктимологічні заходи запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів;
- надати пропозиції з удосконалення чинного законодавства України щодо вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів та сформулювати рекомендації, спрямовані на їхнє запобігання.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв’язку із вчиненням злочинів у сфері професійної діяльності журналістів в Україні.

Предметом дослідження є злочини проти професійної діяльності журналістів в Україні: кримінально-правове та кримінологічне дослідження.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети з урахуванням об’єкта та предмета дослідження у роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: *діалектичний метод* – для наукового пізнання соціально-правових явищ у їхніх суперечностях, розвитку та змінах, що надав можливість об’єктивно оцінити рівень наукового стану дослідження професійної діяльності журналістів в Україні (розділи 1, 2, 3); *ретроспективний* – для вивчення стану наукового розроблення проблеми вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів (підрозділ 1.1); *метод системно-структурного аналізу* – для розгляду професійної діяльності журналістів як об’єкта кримінально-правової охорони (підрозділи

1.2, 1.3); *метод логіко-юридичного аналізу* – для вивчення професійної діяльності журналістів як об’єкта кримінологічного дослідження (підрозділи 1.2, 1.3); *формально-юридичний (догматичний) метод* – для визначення та аналізу ознак складів злочинів проти професійної діяльності журналістів і практику їхнього застосування (розділ 2); *статистичний* – для аналізу та узагальнення емпіричної інформації, що стосується теми дослідження (розділи 1, 3); *соціологічний* – для проведення анкетування журналістів та інтерв’ю з працівниками правоохоронних органів з метою встановлення юридичних ознак під час досудового розслідування злочинів досліджуваної категорії та виокремлення кримінологічних заходів (розділи 2, 3); *функціональний метод* – для дослідження загальносоціальних, спеціально-кримінологічних, індивідуально-профілактичних та віктимологічних заходів запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів (підрозділи 3.1, 3.2); *формально-логічний* – для розроблення та обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства та відомчих нормативно-правових актів (розділи 2, 3); *метод узагальнення* – для формування на основі існуючих у правовій літературі позицій, думок, нових пропозицій щодо заходів запобігання професійній деформації співробітників виправних колоній середнього рівня безпеки (розділи 1–3).

Емпіричну базу даного дослідження становлять аналітичні та статистичні дані МВС України (Національної поліції України), Верховного Суду України (2011–2017 рр.), а також результати анкетування 171 журналіста Дніпропетровської, Запорізької, Київської, Кіровоградської, Харківської областей щодо проблеми професійної діяльності журналістів, результати вивчення 21 обвинувального вироку, постановлених за кримінальними провадженнями щодо злочинів проти професійної діяльності журналістів, упродовж 2011–2017 рр.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим монографічним дослідженням в Україні, у якій повно і всебічно розглянуто кримінально-правові та кримінологічні аспекти

професійної діяльності журналістів через призму злочинів проти професійної діяльності журналістів. У дисертації сформульовано нові у концептуальному плані положення, важливі для науки кримінального права та кримінології, а саме:

вперше:

– обґрунтовано і розглянуто категорію «професійна діяльність журналістів» у вузькому та широкому значенні. У вузькому значенні доведено, що «професійна діяльність журналістів» цілком охоплюється нормами ст. 171 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. У широкому значенні «професійна діяльність журналістів» є комплексною кримінально-правовою та кримінологічною категорією, будучи в окремих випадках і мотивом вчинення злочинів проти життя, здоров'я, волі тощо журналіста або його близьких родичів, а також відображаючись із кримінологічної позиції в механізмі формування злочинної поведінки щодо представників засобів масової інформації, або ж відповідним віктимогенним фактором;

– надано кримінально-правову характеристику злочинів проти життя, здоров'я, волі, власності журналістів або членів їхніх сімей, завдяки якій уніфікована кваліфікація суспільно-небезпечних дій у цій сфері;

– сформульовано визначення «загальносоціального запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів», під яким потрібно розуміти різновид соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст і мета якої полягає у перешкодженні правоохоронними органами дії, причин і умов вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів;

– запропоновано поділити віктимну поведінку журналіста при виконанні ним своїх посадових обов'язків на 3 групи: 1) позитивну; 2) негативну; 3) нейтральну;

– доведено доцільність виключення з ч. 2 ст. 163 КК України такої кваліфікуючої ознаки, як вчинення злочинного посягання стосовно журналіста, оскільки предметом цього злочину є приватні відомості, що

передані чи передаються громадянами через листування або телефонні розмови тощо, а незаконне ознайомлення зі службовою кореспонденцією, телефонними розмовами, телеграфними й іншими повідомленнями журналіста та їхнє розголошення за наявності для того підстав мають кваліфікуватися як перешкодження професійній діяльності журналіста (ч. 1 ст. 171 КК України);

удосконалено:

– загальноприйняте тлумачення поняття «журналіст» та надано авторську дефініцію, згідно з якою це особа, яка уклала трудовий договір із засобом масової інформації, телерадіоорганізацією, інформаційним агентством і виконує свої законні професійні обов’язки на підставі цього договору, на виконання завдань, що стоять перед відповідним суб’єктом інформаційної діяльності, що діє з метою надання інформаційних послуг;

– правовий статус потерпілого для тих випадків, за якими дії винного мають кваліфікуватися за ст. 171 КК України або іншими складами, в яких одним із безпосередніх об’єктів виступає законна професійна діяльність журналістів, – це особа журналіста, яка уклала трудовий договір із засобом масової інформації, телерадіоорганізацією, інформаційним агентством і виконує свої законні професійні обов’язки на підставі цього договору, на виконання завдань, що стоять перед відповідним суб’єктом інформаційної діяльності, що діє з метою надання інформаційних послуг;

– напрями та спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів, які спрямовані на поліпшення взаємодії правоохоронних органів для попередження або швидкого розслідування злочинів проти професійної діяльності журналістів;

дістали подальшого розвитку:

– вчення щодо видів професійної діяльності як об’єктів кримінологічного дослідження, зокрема запропоновано комплексний підхід до вироблення «кримінологічного паспорта» тієї чи іншої професії (журналіста, працівника правового органу, військовослужбовця тощо);

– уніфікація кримінально-правового знання щодо професійної (службової) діяльності. Зокрема, така діяльність розглядається із двох позицій: 1) як об’єкт кримінально-правової охорони; 2) в частині визнання представника тієї чи іншої професії спеціальним суб’єктом злочину (службові особи; військовослужбовці; деякі види злочинів проти правосуддя, вчинювані працівниками суду, чи правоохоронних органів тощо);

– віктимологічні заходи запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів, зокрема запропоновано прийняття загальнодержавної програми захисту потенційних жертв злочинних посягань на наступні роки.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані висновки та пропозиції можуть бути використані у:

– *науково-дослідній сфері* – як матеріали для подальшої розробки загальних і спеціальних питань кримінального права і кримінології щодо вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів (акт впровадження у наукову діяльність Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара від 15.11.2017);

– *освітньому процесі* – при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальне право» та «Кримінологія», при підготовці підручників і навчальних посібників (акт впровадження в навчальний процес Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара від 17.11.2017);

– *практичній діяльності* – використання результатів, одержаних під час дослідження, надасть змогу вдосконалити практичну діяльність правоохоронних органів щодо запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів (акт впровадження у практичну діяльність патрульної поліції України м. Кам’янське Дніпропетровської області від 14.11.2017).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на кафедрі кримінального і адміністративного права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара. Результати дослідження були оприлюднені на двох міжнародних і всеукраїнських

науково-практичних конференціях: «Pravna veda a prax v tretom tisícročí» (Kosice, Slovenská republika, 27–28 február 2015 p.), «Юридична наука і практика: виклики часу» (м. Київ, 12 березня 2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною науковою працею. Сформульовані в ній положення, узагальнення, висновки, рекомендації та пропозиції обґрунтовано на підставі самостійно проведених досліджень.

У науковій статті «Framework of media impact on a safe socialization of the child: a comparative analysis», підготовленій спільно з Н.С. Юзіковою, автором досліджено рамки впливу ЗМІ на безпечну соціалізацію дитини.

Ідеї та розробки, що належать співавторам, разом з якими були опубліковані наукові статті, в дисертації не використовуються. Для аргументації окремих положень дисертації використовувалися наукові праці інших учених, на які обов’язково зроблено посилання.

Публікації. Основні наукові результати дисертації викладені в 10 наукових публікаціях, серед яких 7 статей, опублікованих в юридичних фахових виданнях України, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України, 1 – в іноземному фаховому виданні та 2 тези доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 245 сторінок, із них основного тексту – 203 сторінки, списку використаних джерел – 27 сторінок (330 найменувань), 5 додатків на 15 сторінках.

РОЗДІЛ 1

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ ЯК ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ТА КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Стан наукової розробки проблеми віднесення професійної діяльності журналістів до об'єкта кримінально-правової охорони та кримінологічного дослідження

Демократичні перетворення, що відбуваються в державі, передбачають відповідне «перезавантаження» суспільної свідомості як загалом, так і відповідних елементів соціального механізму зокрема. За сучасних реалій як ніколи підвищується цінність та актуальність достовірної інформації. На думку численних соціологічних опитувань, в умовах кризи реформ державного механізму, однією з небагатьох сил, що здатна добувати й об'єктивно висвітлювати соціально-політичні процеси, є журналістський корпус. Більше того, саме з ініціативи або за підтримки журналістів знаходять підтвердження фактичні дані, що згодом можуть стати підставами для окремих юридично значущих фактів і подій.

Тому не випадково законодавець до джерел, у яких можуть міститися підстави для проведення оперативно-розшукової діяльності (ч. 2 ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність») або досудового розслідування (КПК України) відніс заяви, повідомлення засобів масової інформації. А в окремих випадках висвітлення журналістами події злочину (кримінального правопорушення) у засобах масової інформації дає підстави «кваліфікувати» відповідне суспільно небезпечне діяння як «резонансне». Така ознака, в поєднанні з іншими, дає правоохоронним органам юридичні підстави вживати низку додаткових превентивних заходів до особи злочинця, перелік яких визначено відомчими нормативно-правовими актами, більшість із яких мають відповідні грифи обмеження доступу.

Така наша авторська позиція розвиває теоретико-методологічні положення щодо професійної діяльності журналістів, вироблені іншими дослідниками цієї сфери. Зокрема, І. С. Заєць справедливо зазначає, що «сферу масової інформації без жодного перебільшення можна назвати осередком сучасного суспільного життя. ЗМІ стають основним джерелом, що формує уявлення людини про реалії навколишнього світу. Більше того, масова інформація є одним із основних інструментів соціального регулювання. Поширюючи ті чи інші повідомлення та матеріали, ЗМІ створюють певну громадську думку, формуючи погляди, настрої, а, отже, і поведінку відомих особистостей, соціальних груп і, в результаті, – всього суспільства. Іншими словами, повідомляючи своїм читачам, слухачам чи глядачам інформацію, ЗМІ викликають у них певні почуття, погляди, враження, відповідно до яких у людей формуються відповідні моделі поведінки» [104, с. 18-19].

Часто успіху протидії злочинності сприяє наполегливість, принциповість і непоступливість журналістів, які в «гонитві за істиною та справедливістю» наражають на небезпеку себе, близьких та інші охоронювані законом про кримінальну відповідальність цінності. Це неповний перелік соціально-правових чинників, які дають підстави виокремлювати дві юридичні парадигми професійної діяльності журналістів: 1) як об'єкт кримінально-правової охорони; 2) як об'єкт кримінологічного дослідження.

Перша парадигма заснована на механізмі кримінально-правової охорони професійної діяльності. Друга є комплексним вираженням ролі професійної діяльності журналістів та засобів масової інформації, по-перше, у протидії злочинності, а, по-друге, стосується також криміногенного й віктимного аспектів вказаної діяльності.

При цьому в контексті кримінально-правової охорони ми розглядаємо професійну діяльність журналістів ширше, ніж в межах ст. 171 КК України «Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів». Таке

судження дає нам підстави вперше поставити на порядок денний вітчизняної кримінально-правової та кримінологічної науки питання про розгляд категорії «професійна діяльність журналістів» у вузькому та широкому значенні.

У вузькому значенні «професійна діяльність журналістів» цілком охоплюється нормами ст. 171 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів.

У широкому значенні «професійна діяльність журналістів» виступає комплексною кримінально-правовою та кримінологічною категорією, будучи в окремих випадках і мотивом вчинення злочинів проти життя, здоров'я, волі тощо журналіста або його близьких родичів, а також відображаючись із кримінологічної позиції в механізмі формування злочинної поведінки по відношенню до представників засобів масової інформації, або ж відповідним віктимогенним фактором.

Виходячи з викладеного, виокремлюємо такі напрями функціонування категорії «професійна діяльність журналістів» у сфері наук кримінально-правового блоку:

1) кримінально-правовий, який поділяється на підвиди: а) вузький, який містить лише один об'єкт злочину (ст. 171 КК України); б) широкий, котрий охоплює декілька об'єктів злочину, серед яких має місце і законна професійна діяльність журналістів (ч. 2 ст. 163, ст. 345-1, 347-1, 348-1, 349-1, ч. 2 ст. 375 КК України);

2) кримінологічний, який диференціюється на такі підвиди: а) запобіжний (коли засоби масової інформації загалом і професійна діяльність журналістів зокрема виконують функції загальної профілактики); б) віктимогенний (коли журналісти через свою професійну віктимність стають жертвами злочинів).

Зазначимо, що наведена диференціація комплексної міжгалузевої категорії «професійна діяльність журналістів» є авторським баченням на

предмет дослідження і може бути предметом наукової дискусії, від чого кримінально-правова та кримінологічна науки лише виграють.

Як показало вивчення наукової літератури, незважаючи на закріплення у КК України 2001 р. категорії «професійна діяльність журналістів» (ст. 171), а також численні зміни до закону про кримінальну відповідальність щодо кримінально-правової охорони журналістської діяльності (ч. 2 ст. 163, ст. 345-1, 347-1, 348-1, 349-1, ч. 2 ст. 375), кількість теоретико-прикладних розробок у цьому напрямі є незначною і такою, що лише дотично стосується змісту означеної проблематики. Такий підхід, безсумнівно, не міг не позначитися й на стані кримінально-правової науки [43] та в цілому на результатах боротьби зі злочинністю в Україні [185].

У цьому разі «спрацювала» класична схема: криміногенна ситуація в Україні «стимулювала» законодавця внести у 2015 р. зміни до КК України в частині доповнення розділу XV «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян» злочинами проти журналістів (зокрема, ст. 345-1 «Погроза або насильство щодо журналіста», 347-1 «Умисне знищення або пошкодження майна журналіста», 348-1 «Посягання на життя журналіста», 349-1 «Захоплення журналіста як заручника»)[252].

Такий стан справ є значно кращим, ніж той, що існував, скажімо, років 10 тому, адже як відзначала достойна світлої пам'яті провідний український кримінолог І. К. Туркевич, «на жаль, питання про визначальну роль досліджень кримінологів та їх урахування іншими науками – і передусім кримінально-правового циклу гостро не ставилось в Україні й досі»[303]. Між тим, за справедливим судженням професора В. М. Поповича, як з теоретико-методологічної, так і з праксеологічної мотивації, це питання назріло давно, оскільки без його постановки складно вести мову про методологічне значення кримінології для розвитку запобіжного потенціалу кримінально-правових наук[246].

Разом із тим, не можемо не відзначити, що нині існуючі в Україні

підручники та навчальні посібники, за якими будується освітній процес, не позбавлені окремих недоліків. У контексті здійснюваного нами дослідження можемо констатувати, що жодне з проаналізованих нами видань[31; 107; 108; 109; 173; 175; 189; 190; 212; 215; 216; 272] не містило самостійного розділу чи то Загальної, чи Особливої частини курсу кримінології, у якому в якості самостійного розділу (теми тощо) подавався той чи інший вид професійної діяльності як об'єкт кримінологічного вивчення. А це б не завадило зробити сучасним кримінологам при написанні наступних підручників. Тим більше, що така парадигма подачі навчального матеріалу сприяла б виробленню у студентів (курсантів, слухачів та інших споживачів навчально-наукового продукту) комплексного «кримінологічного паспорта» тієї чи іншої професії (журналіста, правоохоронця, військовослужбовця тощо).

При цьому структурно-логічно побудувати масив такої інформації можна за трьома блоками: 1) представник тієї чи іншої професійної сфери як особа злочинця; 2) як жертва злочину (з висвітленням всіх ланок механізму віктимізації); 3) роль відповідної професійної діяльності у комплексному антикримінальному впливі (при цьому доцільно зазначати, яка роль відводиться представнику тієї чи іншої професії – загального (журналісти, медичні працівники) або спеціального (працівники правоохоронних органів) суб'єкта).

Наведена типологізація є авторським поглядом на місце категорії «професійна діяльність» у системі кримінологічного знання. Щодо кримінально-правової сфери, то будь-яка професійна (службова) діяльність розглядається з двох позицій: 1) як об'єкт кримінально-правової охорони; 2) в частині визнання представника тієї чи іншої професії спеціальним суб'єктом злочину (службові особи; військовослужбовці; деякі види злочинів проти правосуддя, вчинювані працівниками суду чи правоохоронних органів тощо).

У будь-якому випадку, проведений нами у межах цього підрозділу аналіз наукових досліджень щодо проблем віднесення професійної діяльності

журналістів до об'єкта кримінально-правової охорони та кримінологічного дослідження покликаний поліпшити інформаційне забезпечення правоохоронної діяльності та наук кримінально-правового циклу. Цей аналіз включає систематизовані відомості про зміст дисертаційних та монографічних досліджень, а також досліджень, викладених у статтях, які були проведені з означеної проблематики на теренах пострадянського простору.

На основі аналізу наукової літератури можна стверджувати, що комплексних і таких, які повною мірою розкривають зміст кримінально-правової та кримінологічної характеристики професійної діяльності журналістів, праць як в Україні, так і за кордоном, практично немає, що й виступило додатковим аргументом при виборі теми дослідження.

Під час аналізу стану наукової розробки проблеми віднесення професійної діяльності журналістів до об'єкта кримінально-правової охорони та кримінологічного дослідження ми не будемо зловживати поширеними у вітчизняній науці підходами, коли окремі дослідники, приступаючи до аналізу тієї чи іншої проблеми, занадто захоплюються методом сходження від загального до конкретного, починаючи висвітлення в науці проблем запобігання тим чи іншим злочинам із розвитку теорії запобігання злочинам загалом (початок 60-х років XX ст.). У свою чергу, ми спробуємо запропонувати авторський підхід до вирішення означеної наукової задачі.

Приступаючи до висвітлення першого підрозділу дослідження, слід зазначити, що ми згрупували здобутки вітчизняних та зарубіжних учених, які порушували питання, що охоплюють як об'єкт, так і предмет нашого дослідження, за такими предметними блоками: 1) роботи, присвячені соціально-правовій природі та правовому регулюванню журналістської діяльності в Україні; 2) роботи, в яких законна професійна діяльність журналістів досліджувалась в рамках кримінально-правових та кримінологічних засад злочинів проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (розділ V КК України);

3) роботи, присвячені дослідженню кримінальної відповідальності за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів; 4) роботи, присвячені кримінологічній характеристиці та запобіганню перешкоджанню законній професійній діяльності журналістів; 5) роботи, присвячені криміналістичним та кримінально-процесуальним аспектам протидії перешкоджанню законній професійній діяльності журналістів; 6) роботи, в яких феномен засобів масової інформації вивчається з позиції використання їх як засобу управлінського впливу в правоохоронних (у тому числі попереджувальних) цілях.

Послідовно надамо характеристику кожного з напрямів.

Роботи, присвячені соціально-правовій природі та правовому регулюванню журналістської діяльності в Україні. У цьому напрямі слід відзначити роботи низки учених, які на підставі аналізу правових, етичних, історичних, політичних та комунікативних аспектів діяльності журналістів дійшли низки авторських висновків, що дають підстави розглядати професійну діяльність журналістів як комплексну етично-правову категорію, що має вихід не лише майже на всі галузі права, а й сфери суспільно-політичної діяльності. Такий поступальний розвиток є цілком закономірним, адже дає можливість унормовувати (узаконювати) соціально значущу (в переважному вираженні – соціально корисну) діяльність.

За цим напрямом слід відмітити такі праці: докторські дисертації з соціальних комунікацій І. М. Артамонової «Інтернет-журналістика в Україні: еволюція, соціоінформаційний контекст, системні характеристики» (2009 р.) [17] та М. Г. Житарюк «Українська журналістика як соціокультурна модель: генезис, домінанти у світовому інформаційному контексті» (2009 р.) [99], докторську дисертацію з філологічних наук В. М. Владимірова «Проблема розуміння інформації в журналістиці» (2003 р.) [59] та кандидатську дисертацію з цієї галузі науки С. В. Криворучко «Професійна етика журналіста на сучасному етапі розвитку демократії в Україні» (2003 р.) [155], кандидатські дисертації з

політичних наук А. Г. Костирєва «Роль засобів масової інформації в процесі демократичного розвитку суспільства» (2003 р.) [144] та Г. Ю. Хлистун «Етика засобів масової інформації в сучасних політичних процесах» (2005 р.) [317], кандидатські дисертації за спеціальностями 12.00.02 та 12.00.07, у яких, ураховуючи галузеву специфіку, висвітлювалися питання професійної діяльності журналістів, відповідно В. В. Середюк «Свобода масової інформації: конституційно-правовий аспект» (2010 р.) [287] та В. М. Абакумова «Правове регулювання протидії інформаційним війнам в Україні» (2010 р.) [4].

Окрім дисертаційних досліджень за вказаним напрямом відзначаємо низку науково-методичних і навчальних праць таких учених, як: С. Е. Демського «Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні» (2001 р.) [85], В. В. Різуна «Теорія масової комунікації» (2008 р.) [277], М. Р. Кардаш, Ю. В. Нички, Г. В. Чернявської «Професійна діяльність журналістів (у запитаннях та відповідях)» (2010 р.) [124], Т. О. Приступенко «Теорія журналістики: етичні та правові засади діяльності засобів масової інформації» (2011 р.) [251] та ін.

Спільні ознаки названих наукових та навчальних праць зводяться до характеристики таких їхніх змістовних компонентів: актуальних проблем теорії і практики журналістської діяльності (зокрема, незахищеність національного інформаційного простору, законодавчі колізії та прогалини, девальвація морально-етичних принципів і професійних стандартів журналістської діяльності тощо), соціокультурні та політичні детермінанти генезису української національної журналістики, сучасний досвід функціонування і перспективи розвитку національних засобів масової інформації в умовах інформаційної глобалізації, правова основа та гарантії дотримання й захисту прав і свобод людини та громадянина у процесі здійснення професійної журналістської діяльності тощо.

Відмінні змістовні ознаки перелічених робіт обумовлені міжгалузєвою природою журналістської діяльності, яка включає соціальний, політичний,

інформаційно-комунікативний, філологічний, правовий та інші компоненти, виступаючи таким чином універсальним механізмом впливу на суспільні відносини.

Сформовані в роботах цього напряму фундаментальні засади утворюють теоретико-правові основи для вироблення як загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів, так і вдосконаленню правової основи такої діяльності.

Крім того, цінність наукових доробок цієї групи, разом із низкою супутніх кримінологічних досліджень, дає підстави обґрунтовувати необхідність криміналізації певних протиправних діянь, спрямованих проти професійної діяльності журналістів, свідченням чого є внесені законом від 14 травня 2015 р. [252] доповнення до КК України (у виді ст. 345-1 «Погроза або насильство щодо журналіста», 347-1 «Умисне знищення або пошкодження майна журналіста», 348-1 «Посягання на життя журналіста», 349-1 «Захоплення журналіста як заручника»).

Роботи, в яких законна професійна діяльність журналістів досліджувалась в рамках кримінально-правових та кримінологічних засад злочинів проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (розділ V КК України). За цим напрямом відзначаємо насамперед монографію С. Я. Лихової «Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України)» (2006 р.) [194], у якій автор вдало проаналізувала норми, які містяться в статтях розділу V Особливої частини КК України «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина», сформулювала конкретні пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства, яке охороняє правовідносини, які складаються в сфері реалізації громадянських, виборчих, референдних, а також трудових та інших соціальних прав і свобод, запропонувала власне бачення як назви, так і змісту розділу V

Особливої частини КК України. С. Я. Лихова справедливо зазначає, що розділ V КК України 2001 р. містить ряд нових складів злочинів, відповідальність за які КК України 1960 р. безпосередньо не передбачалася, у т. ч. ст. 171 КК України 2001 р. «Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів» [194, с. 165].

Становлять інтерес наукові підходи, сформульовані в низці кримінологічних досліджень, спрямованих на вирішення проблем запобігання злочинам проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина, авторами яких є О. М. Джужа [86; 87], А. І. Долгова [91;92], А. П. Закалюк [108; 109] В. І. Шакун [323].

Роботи, присвячені дослідженню кримінальної відповідальності за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. Наукові праці цієї виокремленої нами групи вирізняє виключно кримінально-правовий предмет дослідження.

Найбільш визначним монографічним дослідженням цього блоку є кандидатська дисертація Я. С. Безпалої «Кримінальна відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів», захищена у 2014 р. в Харківському національному університеті внутрішніх справ [23]. У дисертаційному дослідженні Я. С. Безпалої основну увагу приділено таким питанням: соціально-правовій обумовленості встановлення кримінальної відповідальності за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів; порівняльно-правовому аналізу законодавства окремих зарубіжних країн стосовно встановлення кримінальної відповідальності за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів; об'єктивним та суб'єктивним ознакам складу злочину, передбаченого ст. 171 КК України; проблемам диференціації та реалізації відповідальності за перешкоджання законній професійній діяльності журналіста.

Зазначимо, що більшість із положень наведеної дисертації використано нами для обґрунтування або спростування окремих положень

нашого дослідження та гіпотези щодо визначення поняття «злочини проти професійної діяльності журналістів» як міждисциплінарної (на рівні кримінально-правової та кримінологічної науки) категорії злочинних діянь, що посягають на життя, здоров'я, честь і гідність, тілесну недоторканність, майнові права журналіста, а також охоронювані законом про кримінальну відповідальність цінності близьких родичів журналістів у зв'язку з професійною діяльністю останніх; окремі положення роботи Я. С. Безпалої стали предметом дискусії (про що зазначено у розділі 2 нашого дослідження). Водночас, вказана дисертація вирішує наукові завдання в межах дослідження кримінальної відповідальності за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, тобто лише одного складу злочину (передбаченого ст. 171 КК України).

Серед зарубіжних наукових праць, присвячених дослідженню кримінальної відповідальності за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, виділяємо кандидатську дисертацію О. В. Красильникової «Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 144 КК РФ): питання законодавчої техніки та диференціації відповідальності» (2007 р.) [147]. Поіменована вчена, виходячи з принципу єдності термінології в межах кримінального закону, обґрунтувала необхідність проведення уніфікації, стандартизації термінів, які використовуються в Особливій частині КК. Зокрема, нею запропоновано сформулювати загальне для кількох складів визначення поняття «перешкоджання» і помістити його в примітку до ст. 141 (ця стаття передбачає кримінальну відповідальність за перешкоджання здійсненню виборчих прав або роботі виборчих комісій), де вперше використано цей термін, вказавши наступне: під перешкоджанням у статтях цього Кодексу розуміється спрямована на втручання в діяльність особи або групи осіб протиправна поведінка винного з метою змусити вчинити або не допустити вчинення певних дій (бездіяльності) з їх боку. Відповідні положення використано нами при дослідженні об'єктивної сторони злочинів проти

професійної діяльності журналістів (підрозділ 2.2). Положення дисертації знайшли відображення у монографії О. В. Красильникової [147].

Окремі змістовні елементи кримінально-правової характеристики перешкоджання законній професійній діяльності журналістів розкрито й в інших наукових розробках вітчизняних та зарубіжних учених: наукових статтях П. С. Берзіна[24], Л. Є. Василика[51], Р. В. Вереші [54], Д. Р. Гайнутдінова [64], Р. Д. Ішимової [120], Л. М. Костенко [140], О. О. Костенко [142], О. В. Красильникової [146], Г. М. Красноступ [153], Д. А. Морквіна [217], В. Новикова [230], А. Ю. Погосова [244], П. С. Різаненка [276], А. А. Шелеста [324], тезах поіменованих та деяких інших авторів на науково-практичних конференціях [67; 106; 125; 149; 151] тощо.

Дуже тісно із науковими розробками цієї групи пов'язане дослідження Д. Р. Гайнутдінова, виконане на рівні кандидатської дисертації «Кримінальна відповідальність за посягання на свободу масової інформації» (2007 р.) [65].

З-поміж вирішення таких задач, як розгляд в історичній ретроспективі розвитку російського цензурного законодавства, як фактично єдиної галузі права, що зачіпала діяльність засобів масової інформації до кінця 80-х років ХХ ст., й дослідження зарубіжного досвіду законодавчого захисту журналістської діяльності та охорони свободи масової інформації, автор детально зупинився на аналізі ст. 144 КК РФ, що передбачає відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (присвятивши цьому сегменту дослідження цілу главу ІІІ). Д. Р. Гайнутдінов підняв цілий пласт проблемних питань, що не втрачають актуальності й для українського законодавства.

Зокрема, справедливими видаються авторські пропозиції за такими напрямками:

а) законодавчо закріпити визначення поняття «журналіст» в такому виді: «журналіст – особа, що займається редагуванням, створенням, збором

або підготовкою повідомлень чи матеріалів підготовлювачу (рос. «подготовителю») публічної інформації за власною ініціативою або на підставі договору з підготовлювачем (рос. «подготовителем») або за його дорученням»;

б) визначити законність професійної діяльності журналістів можна використовуючи критерії, вироблені практикою Європейського суду з прав людини щодо застосування ст. 10 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод [65].

Роботи, присвячені кримінологічній характеристиці та запобіганню перешкоджанню законній професійній діяльності журналістів.

Єдиною вітчизняною дисертаційною роботою за цим напрямом є дослідження, виконане І. С. Заєць і захищене у 2014 р. в Національній академії внутрішніх справ, – «Запобігання перешкоджанню законній професійній діяльності журналістів в Україні» [104]. У дисертації автор вирішила такі наукові задачі: визначила стан наукових досліджень сфери охорони законної професійної діяльності журналістів; з'ясувала особливості правового регулювання захисту журналістської діяльності в Україні; надала кримінально-правову характеристику перешкоджання законній професійній діяльності журналістів; дослідила стан і тенденції перешкоджання законній професійній діяльності журналістів; виявила основні детермінанти злочинів, передбачених ст. 171 КК України; здійснила кримінологічну характеристику особи злочинця, який перешкоджає законній професійній діяльності журналістів; охарактеризувала особу потерпілого від перешкоджання законній професійній діяльності журналістів; розробила систему заходів загальносоціального запобігання злочинам, передбаченим ст. 171 КК України; запропонувала заходи спеціально-кримінологічного запобігання перешкоджанню законній професійній діяльності журналістів; розробила систему заходів віктимологічного запобігання злочинам, передбаченим ст. 171 КК України.

Незважаючи на потужний кримінологічний інструментарій,

використаний у дослідженні І. С. Заєць, її автор випустила з уваги такий важливий і класичний для кримінології рівень запобігання, як індивідуальний. Крім того, так само як і дисертація Я. С. Безпалої з кримінально-правової позиції, дослідження І. С. Заєць розв'язує низку наукових кримінологічних задач в рамках одного складу злочину – перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171 КК України).

Водночас, внесені у 2015 р. доповнення до КК України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів (зокрема, ст. 345-1 «Погроза або насильство щодо журналіста», 347-1 «Умисне знищення або пошкодження майна журналіста», 348-1 «Посягання на життя журналіста», 349-1 «Захоплення журналіста як заручника» [252]) ставлять на порядок денний перед кримінологічною наукою завдання щодо розроблення категорії «професійна діяльність журналістів як об'єкт кримінологічного дослідження», до якої мають увійти кримінологічна характеристика й запобігання названим видам злочинів, вчинюваних проти професійної діяльності журналістів.

Найсучасніша робота, яка стосується нашого дослідження – це захищена у 2017 році докторська дисертація Павликівського В.І. «Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів в Україні», яка присвячена проблемам свободи слова та діяльності журналістів в Україні. Слід зазначити, що автором дослідження вдало обрано вирішення теоретичної проблеми щодо створення цілісної системи кримінально-правового забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів в Україні. Зокрема, варто вказати на достатньо ґрунтовне методологічне забезпечення проведеного дослідження. Це стало можливим завдяки використанню автором широкого спектра загальних і спеціально-наукових методів наукового пізнання, застосування в сукупності яких дозволило всебічно розглянути проблеми кримінально-правового забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів в Україні.

Використаний В.І. Павликівським комплексний підхід розв'язання проблем кримінально-правового забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів в Україні дозволив автору з'ясувати зміст сучасного поняття свободи слова, провести ґрунтовний аналіз міжнародного та європейського законодавства у сфері забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів, практики Європейського суду з прав людини, вирішення проблем соціальної обумовленості криміналізації порушень свободи слова та діяльності журналістів [238].

Споріднені роботи можна віднайти й серед учених країн СНД, які досліджували професійну діяльність журналістів із кримінологічних позицій.

Зокрема, в кандидатській дисертації російської вченої Ю. І. Гололобової «Засоби масової інформації та злочинність: кримінологічний аспект» (2002 р.) [72] автор розглянула такі питання: законодавство, що регулює діяльність засобів масової інформації; поняття, особливості та види криміногенного впливу засобів масової інформації; причини і умови криміногенного впливу засобів масової інформації; особливості властивостей особистості, представників засобів масової інформації; загальні та спеціальні заходи протидії використанню засобів масової інформації в інтересах злочинності.

В іншій кандидатській дисертації А. Г. Горшенкова «Віктимологічний аспект запобіжного впливу на злочинність у сфері масової інформації» (1999 р.) [74] її автор зосередив увагу на висвітленні таких кримінологіко-віктимологічних складових функціонування ЗМІ: засоби масової інформації як об'єкт кримінологічного вивчення в аспекті запобігання злочинам; віктимогенність засобів масової інформації; моделі масово-інформаційної віктимізації; характеристика основних елементів системи віктимогенної детермінації як об'єкта запобіжного впливу з використанням засобів масової інформації; системна характеристика масово-інформаційного впливу на віктимогенну детермінацію; умови ефективності віктимологічно значущих

результатів профілактики злочинів, що здійснюється з використанням ЗМІ.

Також віктимологічний аспект професійної діяльності журналістів відображено в публікаціях Р. Д. Гаязутдінової [68] та Р. Д. Ішимової [119].

Роботи, присвячені криміналістичним та кримінально-процесуальним аспектам протидії перешкоджанню законній професійній діяльності журналістів.

Серед наукових розробок цієї групи відзначаємо насамперед дисертаційні дослідження зарубіжних учених, а саме:

1) кандидатську дисертацію Р. Б. Терновського «Розслідування перешкоджання законній професійній діяльності журналістів» (2003 р.) [295]. Зокрема, у цій роботі автор в межах самостійного підрозділу надав кримінально-правову характеристику перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, а викладені поіменованим ученим тактичні засади проведення низки слідчих дій щодо потерпілих можуть бути використані для вироблення віктимологічної характеристики професійної діяльності журналістів;

2) кандидатську дисертацію О. М. Тюменцева «Організаційно-правові й тактичні питання використання засобів масової інформації при розслідуванні та профілактиці злочинів» (2000 р.) [304]. У ній автором, зпоміж характеристики процесуальної ролі ЗМІ у розслідуванні злочинів, показана їхня кримінологічна складова, як одного з дієвих інструментів комплексної запобіжної діяльності, здійснюваної правоохоронними органами у тісній взаємодії із ЗМІ.

Крім того, значну наукову цінність в аспекті дослідження кримінально-правових та кримінологічних засад професійної діяльності журналістів віднайдено нами в ряді публікацій зарубіжної дослідниці М. А. Бойко, серед яких: «Особливості проведення перевірки повідомлень про злочини, які вчиняються щодо журналістів у зв'язку з їх професійною діяльністю» [40], «Про деякі проблеми розслідування злочинів, які вчиняються щодо журналістів і пов'язані з їх професійною діяльністю» [38],

«До питання про спосіб вчинення злочинів щодо журналістів у зв'язку з їх професійною діяльністю» [35], «Кваліфікація злочинів, які вчиняються щодо журналістів і пов'язані з їх професійною діяльністю, як одна з основ формування спеціальної повноструктурної криміналістичної методики розслідування цих злочинів» [36], «Отримання вихідної інформації від потерпілого по злочинам, які вчиняються щодо журналістів і пов'язані з їх професійною діяльністю» [41], «Деякі особливості провадження допиту потерпілого у справах про злочини, які вчиняються щодо журналістів у зв'язку з їх професійною діяльністю» [37], «Про побудову спеціальної повноструктурної криміналістичної методики розслідування злочинів, які вчиняються щодо журналістів і пов'язані з їх професійною діяльністю» [39], «Інформація про потерпілого як джерело встановлення криміналістичного зв'язку між злочинцем і потерпілим при розслідуванні насильницьких злочинів, які вчиняються щодо журналістів і пов'язані з їх професійною діяльністю» [33], «До питання про криміналістичну характеристику насильницьких злочинів, які вчиняються щодо журналістів і пов'язані з їх професійною діяльністю» [34].

Незважаючи на те, що вказані публікації виконано М. А. Бойко на криміналістичну тематику, у них міститься масив інформації, що стане корисним для нашого дослідження, зокрема, за такими напрямками:

1) питання про спосіб вчинення злочинів щодо журналістів у зв'язку з їх професійною діяльністю, адже ця категорія є не лише криміналістичною, а й кримінально-правовою (в частині об'єктивних ознак відповідних злочинів);

2) кваліфікація злочинів, які вчиняються щодо журналістів і пов'язані з їх професійною діяльністю;

3) щодо співвідношення таких категорій, як «криміналістична методика розслідування злочинів, які вчиняються щодо журналістів і пов'язані з їх професійною діяльністю» і такою кримінологічною категорією, як запобігання досліджуваним злочинам;

4) використання інформації про потерпілого не лише як джерела встановлення криміналістичного зв'язку між злочинцем і потерпілим при розслідуванні насильницьких злочинів, які вчиняються щодо журналістів і пов'язані з їх професійною діяльністю, а й за напрямом віктимологічної профілактики.

Отже, роботи цієї групи, незважаючи на їхню криміналістичну та кримінально-процесуальну природу, містять важливі у кримінально-правовому та кримінологічному відношенні відомості. У цьому й виявляється єдність та диференціація державної політики у сфері протидії злочинності [20].

Окремий блок наукових досліджень щодо професійної діяльності журналістів як об'єкта кримінологічного дослідження складають *роботи, в яких феномен засобів масової інформації вивчається з позиції використання їх як засобу управлінського впливу в правоохоронних (у тому числі попереджувальних) цілях.*

До таких наукових розробок можна віднести кандидатську дисертацію О. Л. Порфімович «Проблеми координації діяльності засобів масової інформації та правоохоронних органів України (за матеріалами української преси періоду незалежності)» (2000 р.) [247]. Крім того, за цим напрямом наявні ряд статей, тез науково-практичних конференцій, матеріалів круглих столів тощо[105].

Серед зарубіжних аналогічних наукових праць слід виділити:

1) докторську дисертацію Г. М. Горшенкова «Масово-комунікативний вплив на кримінологічну ситуацію: регіональний аспект» (1997 р.) [75];

2) кандидатську дисертацію А. Д. Баконіна «Процесуальна взаємодія правоохоронних органів, суду із засобами масової інформації при розслідуванні та розгляді справ про правопорушення» (2004 р.) [19];

3) кандидатську дисертацію В. В. Боровикової «Проблеми висвітлення злочинності в засобах масової інформації та профілактична діяльність органів внутрішніх справ» (2002 р.) [44];

4) кандидатську дисертацію Н. В. Желтової «Правові та організаційні засади взаємодії кримінально-виконавчої системи із засобами масової інформації» (2004 р.) [97];

5) кандидатську дисертацію В. Ю. Наумкіна «Використання органами внутрішніх справ засобів масової інформації у запобіганні злочинам, що вчиняються на ґрунті наркоманії» (2002 р.) [227];

6) кандидатську дисертацію Б. М. Пантелєєва «Взаємодія органів російської прокуратури із громадськістю та засобами масової інформації: правові та організаційні аспекти» (2004 р.) [240];

7) кандидатську дисертацію В. М. Ростова «Взаємодія слідчого й органу дізнання із прес-службою УВС і засобами масової інформації при розслідуванні злочинів» (2002 р.) [281];

8) кандидатську дисертацію М. Б. Чабанянц «Кримінологічні аспекти впливу жорстокості та насильства в засобах масової комунікації на агресивну поведінку неповнолітніх» (2002 р.) [321].

За результатами аналізу наведених у цьому підрозділі наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних учених за досліджуваною нами тематикою, доходимо висновку, що нині на теренах вітчизняної й зарубіжної кримінально-правової та кримінологічної науки відсутнє монографічне дослідження професійної діяльності журналістів як об'єкта кримінально-правової охорони та кримінологічного вивчення, котре вирішувало б такі наукові задачі:

1) надання кримінально-правової характеристики усіх складів злочинів, де предметом кримінально-правової охорони виступають цінності, дотичні до професійної діяльності журналістів (тобто кримінально-правова характеристика таких злочинів у широкому розумінні);

2) розроблення кримінологічної характеристики особи злочинця, що вчиняє злочин проти професійної діяльності журналістів;

3) розроблення кримінологічної характеристики журналіста – жертви злочину, вчиненого щодо нього у зв'язку з його професійною діяльністю;

4) вироблення науково обґрунтованого комплексу загальносоціальних, спеціально-кримінологічних, індивідуально-профілактичних та віктимологічних заходів запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів.

Викладені обставини стали вирішальним чинником при виборі об'єкта і предмета нашого дослідження, його мети і задач, а також при визначенні наукової новизни даної розробки.

1.2 Професійна діяльність журналістів як об'єкт кримінально-правової охорони

Після подій «Революції гідності» в соціумі пожвавилися дискусії щодо посилення гарантій гласності, свободи слова, вільного вираження думок тощо. Не забарилися із цим й відповідні суб'єкти законодавчої ініціативи.

Так, 24 січня 2014 р. народним депутатом України В. В. Карпунцовим було внесено проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів». А 14 травня 2015 р. відповідним Законом [252] було внесено доповнення до КК України (у виді ст. 345-1 «Погроза або насильство щодо журналіста», 347-1 «Умисне знищення або пошкодження майна журналіста», 348-1 «Посягання на життя журналіста», 349-1 «Захоплення журналіста як заручника»).

При цьому важливо відмітити, і це враховано нами при формулюванні назви цього підрозділу дослідження, що законодавець вдало сконструював ст. 345-1 КК України, включивши до неї відповідну примітку, у якій визначив поняття професійної діяльності журналіста. Так, під професійною діяльністю журналіста у статтях 171, 345-1, 347-1, 348-1 КК України слід розуміти систематичну діяльність особи, пов'язану із збиранням, одержанням, створенням, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації з метою її поширення на невизначене коло осіб

через друковані засоби масової інформації, телерадіоорганізації, інформаційні агентства, мережу Інтернет [167].

Така позиція вітчизняного законодавця стала логічним підсумком доктринального вчення теорії кримінального права щодо диференціації кримінальної відповідальності за окремі види злочинів, підвищення рівня кримінально-правової охорони законної професійної діяльності (зокрема, журналістів), а також кримінологічного прогнозу. Адже, як справедливо зазначається у спеціальній літературі на цей рахунок, основними критеріями криміналізації діянь виступають: по-перше, обґрунтований ступінь суспільної небезпечності діяння; по-друге, значна поширеність явища на певному проміжку розвитку держави й потреба кримінально-правової охорони визначених правовідносин.

Слід зазначити, що нині в науці кримінального права домінантною є позиція щодо розмежування понять «об'єкт злочину» та «об'єкт кримінально-правової охорони» [195]. Проаналізувавши наявні в науці підходи, ми долучаємося до думки вітчизняних учених-криміналістів, що поняття «об'єкт кримінально-правової охорони» ширший і є первинним щодо поняття «об'єкт злочину».

При цьому наголосимо, що одним з учених, який найбільш ґрунтовно розмежував категорії «об'єкт кримінально-правової охорони», «об'єкт злочину», «об'єкт злочинного посягання», «об'єкт злочинного впливу», є професор П. П. Андрушко. Так, у статті «Об'єкт кримінально-правової охорони, об'єкт злочину, об'єкт злочинного посягання та об'єкт злочинного впливу: основний зміст понять та їх співвідношення» поіменований учений обґрунтував, що об'єкт кримінально-правової охорони – це ті цінності, які законодавцем беруться під охорону шляхом прийняття кримінально-правової норми, тобто цінності, які потенційно можуть стати об'єктом злочину (злочинного посягання). Такими цінностями, на переконання вченого, є: 1) права, свободи і правоохоронювані інтереси фізичних осіб, правоохоронювані інтереси юридичних осіб, суспільства (громадські

інтереси), територіальних громад, об'єднань громадян, органів місцевого самоврядування та держави; 2) потерпілі (фізичні та юридичні особи, суспільство і держава); 3) соціальні зв'язки між членами суспільства з приводу реалізації належних їм прав, свобод та інтересів, у тому числі у формі правовідносин у разі їх врегулювання нормами права.

Об'єктом конкретного злочину може бути частина цінностей, які є об'єктом кримінально-правової охорони кримінально-правової норми, а об'єктом «злочинного посягання» є соціальні цінності, цілеспрямоване посягання на які здійснюється шляхом вчинення умисних діянь [8].

Не можна однозначно стверджувати, що запровадження до КК України самостійних статей за злочини проти журналістів забезпечить цьому професійному прошарку абсолютний захист від посягань, адже закон посилює кримінальну відповідальність власне за злочини, вчинені саме у зв'язку із здійсненням тим чи іншим журналістом законної професійної діяльності. Тобто маємо справу із кримінально-правовою реакцією саме на «професійну» віктимність, у той час як загальнокримінальна віктимність журналістів, як членів соціуму, продовжує мати місце як в Україні, так і в низці зарубіжних країн, у т. ч. на теренах СНД.

Детально не зупиняючись на тенденціях вчинення злочинів щодо журналістів на теренах СНД, про що йдеться у монографічному дослідженні В. Б. Євдокимова, М. В. Маматова, Є. А. Дмитрієва [95], зазначимо, що у січні-вересні 2016 р. ГО «Інститут масової інформації» зареєстрував одне вбивство, 26 випадків нападів, 77 випадків перешкоджань діяльності журналістів і 7 випадків цензури в Україні. Водночас нещодавно завершене дослідження «Ризик для журналістів – частина роботи?», яке провела Рада Європи, виявило, що 31 % журналістів у 47 державах членах Ради Європи стикалися із фізичним насильством, 46 % – із залякуванням із застосуванням сили, а 69 % – із психологічним насильством. Можна виявити позитивну тенденцію у реагуванні правоохоронних органів на випадки вчинення порушень прав журналістів: кількість справ щодо перешкоджання

професійній журналістській діяльності, що були зареєстровані протягом перших 9 місяців 2016 р., є більшою ніж за весь 2015 р. Водночас, кількість справ, у яких вручено повідомлення про підозру, є меншою майже удвічі у перші 9 місяців 2016 р. у порівнянні із 2015 р. [280].

Слід зазначити, що щодо кількості загиблих журналістів в Україні дані дещо різняться. Так, у дослідженнях міжнародного Комітету захисту журналістів ідеться про те, що за 25 років в Україні були вбиті 11 журналістів, мотиви вбивства яких підтверджені, крім того, повідомляється про вбивства 2 працівників медіа та 5 журналістів, мотиви злочину в яких не підтверджені. Загалом мовиться про вбивства 18 людей, одне з яких – у 2015-му.

У свою чергу, міжнародна федерація журналістів повідомляє про загибель в Україні за 25 років 19 працівників засобів масової інформації, пише Deutsche Welle. У дослідженні зазначається, що в Україні упродовж останніх років спостерігається раптове погіршення ситуації з безпекою журналістів.

За даними Міжнародної федерації журналістів, лише у 2014 р. кількість загиблих працівників ЗМІ сягнула восьми осіб. У звіті міжнародної організації «Репортери без кордонів» ідеться про шістьох загиблих журналістів упродовж 2014-го, після чого вони визначили Україну однією з найбільш небезпечних країн для журналістів, пише MediaSapiens. І мова йде не тільки про тих працівників ЗМІ, які щодня ризикують життям і під обстрілами роблять репортажі й сюжети з лінії воєнних дій на Донбасі, а і про тих журналістів, які працюють на мирній частині України, розслідуючи факти корупції у владних інституціях [306].

У відповідь на наведені занепокоєння з боку міжнародної спільноти, вивчивши зарубіжний досвід, а також зважаючи на необхідність посилення гарантій гласності, свободи слова, вільного вираження думок тощо після подій «Революції гідності» 14 травня 2015 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення

гарантій законної професійної діяльності журналістів» [252].

Завершуючи наукову дискусію щодо професійної діяльності журналістів як об'єкта кримінально-правової охорони, наведемо слушну позицію Є. О. Письменського, що наявний на сьогодні стан кримінально-правового забезпечення охорони журналістської діяльності є більш ніж достатнім. Водночас, поіменованим ученим наголошено, що проблеми ефективності правового захисту журналістів як представників «четвертої гілки влади» передусім криються в механізмі застосування відповідних кримінально-правових заборон (точніше його удосконаленні), а не в їх нагромадженні [243].

Водночас не можемо погодитися з висловленою в літературі позицією, що «...злочин проти журналіста є політичним вбивством, навіть якщо це не пов'язано з його роботою» [299]. Адже в такому випадку законодавство про кримінальну відповідальність власне й відмежовує як основний безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст. 348-1 КК України, саме їхню законну професійну діяльність, а додатковим обов'язковим об'єктом злочину є життя зазначених у диспозиції ст. 348-1 осіб.

Саме вказана обставина актуалізує правильність здійснення кваліфікації відповідних злочинів.

Зокрема, для кваліфікації злочинів, вчинених стосовно журналістів за ст. 171 КК України, а також низки інших злочинів (ст. 345-1, 347-1, 348-1, 349-1 КК України), обов'язковим є установлення, що злочинні дії здійснювалися саме щодо журналіста, а за рядом інших статей закону про кримінальну відповідальність, у т. ч. з обтяжуючою обставиною (ч. 3 ст. 296, 345, 347, ч. 1, 5 ст. 404 тощо) – щодо особи у зв'язку зі здійсненням нею службової діяльності або виконанням громадського обов'язку, що така особа дійсно наділена правом здійснення даної діяльності. Правильне тлумачення цих понять має визначальне значення для правозастосовної практики.

Наведені обставини спонукають до звернення до відповідного спеціалізованого законодавства. Компаративістський (порівняльно-правовий)

аналіз відповідних норм вітчизняного законодавства про інформацію і ЗМІ та їх співставлення з положеннями законодавчих актів інших країн дає підстави констатувати наступне.

Українське законодавство більш диференційовано підходить до визначення соціально-професійної природи журналіста.

Зокрема, ст. 25 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» визначає, що журналістом редакції друкованого засобу масової інформації відповідно до цього Закону є творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює і займається підготовкою інформації для друкованого засобу масової інформації та діє на підставі трудових чи інших договірних відносин з його редакцією або займається такою діяльністю за її уповноваженням, що підтверджується редакційним посвідченням чи іншим документом, виданим йому редакцією цього друкованого засобу масової інформації. Професійна належність журналіста може підтверджуватися документом, виданим професійним об'єднанням журналістів [257].

Закон України «Про інформаційні агентства» у ст. 6, присвяченій суб'єктам діяльності інформаційних агентств, згадує журналіста інформаційного агентства, даючи визначення цієї професійної журналістської категорії в наступних статтях. Зокрема, відповідно до ст. 21, журналіст інформаційного агентства – це творчий працівник, який збирає, одержує, створює та готує інформацію для інформаційного агентства і діє від його імені на підставі трудових чи інших договірних відносин з ним або за його уповноваженням. Належність журналіста до інформаційного агентства підтверджується службовим посвідченням цього агентства чи іншим документом, виданим йому цим агентством [262].

Закон України «Про телебачення і радіомовлення», у ст. 1 наводить визначення телерадіожурналіст – штатний або позаштатний творчий працівник телерадіоорганізації, який професійно збирає, одержує, створює і готує інформацію для розповсюдження [270].

Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» у ст. 1 вказує, що журналіст – творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює і займається підготовкою інформації для засобів масової інформації, виконує редакційно-посадові службові обов'язки в засобі масової інформації (в штаті або на позаштатних засадах) відповідно до професійних назв посад (роботи) журналіста, які зазначаються в державному класифікаторі професій України [255].

Слід погодитися з думкою окремих дослідників, що таке визначення поняття «журналіст» є більш загальним, таким, що підлягає застосуванню до всіх видів ЗМІ [104, с. 32].

Універсальний характер наведеної дефініції надав О. Бурмагину підстави звернути увагу на такі моменти: 1) що особа може працювати як у штаті, так і на позаштатних засадах (на підставі цивільно-правових договорів); 2) бажано аби назви посад збігались з тими, які містяться в держкласифікаторі; 3) у визначенні немає прив'язки наявності статусу до наявності редакційного посвідчення; основне – виконання роботи зі збору, обробки і створення інформації для засобів масової інформації [46].

Виходячи із наявних законодавчих і теоретичних позицій, вони є визначальними для кримінально-правової охорони професійної діяльності журналістів, до якої слід відносити як штатну, так і позаштатну діяльність; визначальною обставиною є наявність цивільно-правового (трудового) договору. В усіх інших випадках вчинення злочинів проти особи слід вести мову не про професійну діяльність журналістів, а про журналістську діяльність, на відмежування яких ми звернемо увагу нижче.

Наведений підхід, за яким статус журналіста залежить не від формальних ознак або наявності певних документів, а від роду діяльності особи, повною мірою узгоджується з позицією Ради Європи щодо того, хто вважається журналістом. Зокрема, Рекомендація Комітету Міністрів РЄ № (2000) 7 «Про право журналістів не розкривати свої джерела інформації»

визначає журналіста як будь-яку фізичну або юридичну особу, яка регулярно або професійно задіяна в зборі та публічному поширенні інформації через будь-які засоби масової інформації. При цьому «інформація» – будь-яка констатація факту, думки або ідеї у формі тексту, звуку та/або зображення [266]. З викладеного вбачається, що «журналіст» – це особа, яка регулярно працює з інформацією для ЗМІ.

Виходячи з цього, сучасні дослідники правового регулювання журналістської діяльності в Україні цілком логічно ставлять на порядок денний питання, хто і що на сьогодні вважається ЗМІ. Заслуговує на увагу позиція І. С. Заєць, що з цього питання якраз найбільше змін у законодавстві сталося по відношенню до веб-сайтів. Якщо «традиційні» ЗМІ – преса, телебачення і радіомовлення, інформаційні агентства такими і лишилися відповідно до своїх профільних законів, то після змін інформаційного законодавства в травні 2011 року до ЗМІ належать й Інтернет-сайти [104, с.33].

Водночас, підготовка наукового дослідження з дотриманням вимог щодо наявності в ньому елементів наукової дискусії не дає нам право однозначно погоджуватися з наявним станом справ у цій сфері.

На нашу думку, в умовах наявності надмірно великої кількості таких сайтів в Україні й дискусійного у плані моральності характеру їхньої діяльності, такі зміни є мінімум поспішними. Інформаційно-технічна природа Інтернет-сайтів дає підстави віднести їх скоріше до засобів подачі інформації, ніж прирівняти їх, і відповідно діяльність щодо збору інформації для більшості з них, до правового поля професійної діяльності журналістів. Виключенням, на нашу думку, є Інтернет-сайти вже зареєстрованих ЗМІ (таких як телеканалів, газет, журналів тощо), інформація на яких є вже вторинною, адже первинно вже висвітлювалась на телебаченні, радіомовленні тощо.

Свого часу, таке широке трактування поняття журналіста в контексті прив'язки до будь-якого ЗМІ (яким треба вважати й Інтернет-сайти) стало

підставою для відхилення законопроекту від 30 листопада 2013 р. № 2140 «Про захист професійної діяльності журналістів». Серед іншого, законопроект визначав журналіста як особу, яка збирає, одержує, зберігає і використовує інформацію для створення та обробки повідомлень, статей, програм, передач, фотоілюстрацій тощо з метою поширення їх серед невизначеного кола осіб через друковані та аудіовізуальні (електронні) ЗМІ, інформаційні агентства, Інтернет [260].

Відхилення вказаного законопроекту через таке широке трактування поняття «журналіст» знайшло підтримку серед учених. Зокрема, І. С. Заєць із цього приводу, з чим ми повною мірою погоджуємося, зважаючи на викладені нами вище зауваження щодо віднесення Інтернет-сайтів до ЗМІ, зауважила, що журналіст повинен мати юридичні підстави для збирання, одержання, збереження і подальшого поширення інформації за допомогою мережі Інтернет, що має бути відображено у визначенні цього суб'єкта [104, с. 35].

Поряд із вже чинними визначеннями поняття журналіст (з урахуванням також належності до того чи іншого виду ЗМІ), наведеними у вказаних законах, нами віднайдено ще одне, найбільш вдале, на нашу думку, визначення досліджуваного поняття. Так, згідно зі ст. 1 Проекту Закону України «Про захист професійної діяльності журналістів», журналіст – творчий працівник, який на професійних засадах збирає, одержує, зберігає і використовує інформацію для створення та опрацювання повідомлень, статей, програм, передач, фотоілюстрацій тощо з метою поширення їх через друковані засоби масової інформації, аудіовізуальні (електронні) засоби масової інформації, інформаційні агентства на певне коло осіб і професійна діяльність якого є основним джерелом його доходів [261].

На підставі аналізу наведених вище дефініцій поняття «журналіст» доцільним є виокремлення певних ознак (рис), що йому властиві. Подібні спроби вже наявні у вітчизняній кримінально-правовій і кримінологічній літературі (предметом яких було дослідження перешкоджання законній

професійній діяльності журналістів). Так, І. С. Заєць за результатами аналізу відповідної законодавчої бази виокремила декілька спільних для всіх журналістів рис: журналіст – це завжди працівник творчий; журналіст – це працівник, який збирає, обробляє і створює інформацію; журналіст – це працівник необов’язково штатний, він може бути позаштатним або взагалі діяти за іншим видом уповноваження; належність журналіста підтверджується спеціальним (єдино не визначеним) документом, виданим організацією, яку він представляє. Тому, як слушно вважає дослідниця, коли йдеться про перешкоджання законній професійній діяльності журналіста, всі ці ознаки стосовно особи журналіста мають бути наявними у сукупності [104, с. 34].

У цілому підтримуючи наведені риси особи професійного журналіста, зауважимо, що І. С. Заєць було випущено з уваги таку ключову ознаку, як наявність укладеного договору між журналістом і відповідним ЗМІ щодо виконання певного обсягу службових обов’язків. Замість цієї ознаки дослідниця віддала перевагу наявності документальної – власне посвідчення, хоча сама ж наголосила на його невизначеності.

У свою чергу, якщо брати відповідну законодавчу базу РФ, то вона містить уніфікацію поняття журналіст. Так, ст. 2 Закону РФ «Про засоби масової інформації» говорить, що журналіст – це особа, в обов’язки якої входить збір, редагування, підготовка повідомлень і матеріалів для редакції зареєстрованого засобу масової інформації [233]. Отже, виходячи з наведених положень зарубіжного законодавства, статус журналіста може присвоюватися співробітникам редакцій з моменту укладення трудового договору (ст. 16 ТК РФ) [301], з моменту укладення цивільно-трудоного договору (ст. 420 ЦК РФ) [77].

Дуалістичний підхід до природи договірних відносин для присвоєння особі статусу журналіста містить і законодавство Республіки Казахстан. Зокрема, відповідно до п. 9 ст. 1 Закону Республіки Казахстан «Про засоби масової інформації» журналіст (представник засобу масової інформації) –

фізична особа, яка здійснює діяльність зі збирання, обробки та підготовки повідомлень і матеріалів для засобу масової інформації на основі трудових або інших договірних відносин [232].

У свою чергу, законодавство інших країн не містить такої деталізації щодо наявності укладеного договору як єдиної умови присвоєння співробітникам редакцій статусу журналіста. Так, згідно зі ст. 19 Закону Республіки Молдова «Про друк», журналістом є особа, що займається літературно-публіцистичною діяльністю в засобах масової інформації за договором або на інших умовах відповідно до чинного законодавства [231].

При цьому для кваліфікації за відповідними статтями КК України – у зв'язку з професійною діяльністю потерпілого – необхідно, щоб діяльність журналістів була законною, в іншому випадку зазначена кваліфікація за даними складами виключається.

Ураховуючи положення вітчизняного й зарубіжного законодавства, які суттєво не різняться в плані трактування родової дефініції «журналіст», можемо узагальнити що «журналіст» – *це особа, яка уклала трудовий договір із засобом масової інформації, телерадіоорганізацією, інформаційним агентством і виконує свої законні професійні обов'язки на підставі цього договору, на виконання завдань, що стоять перед відповідним суб'єктом інформаційної діяльності, що діє з метою надання інформаційних послуг.*

Продовжуючи вивчення даної проблеми, варто поглянути на злочини проти професійної журналістської діяльності та злочини щодо журналіста через призму етимології, встановивши розбіжності та схожі риси в цих поняттях. Оскільки, саме професійна журналістська діяльність є основним об'єктом злочинного посягання у межах нашого дослідження, то на майбутнє воно розглядатися у контексті злочинів, передбачених статтею ч. 2 ст. 163, ст. 171, ст. 345¹, ст. 347¹, ст. 348¹, ст. 349¹ Кримінального кодексу України. А словосполучення «злочини щодо журналіста» вживають при розгляді журналіста як особи, що здійснює свою професійну діяльність.

Водночас, для здійснення правильної кваліфікації злочинів проти

професійної діяльності журналістів слід розмежовувати такі, здавалося б, тотожні, категорії, як «діяльність журналіста (професійна діяльність)» і «журналістська діяльність».

Конституція України, як нами зазначалося на початку дослідження, у ч. 2 ст. 34 надає право кожному вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [136].

Цим конституційним положенням відповідають приписи Цивільного кодексу України, якими встановлено, що фізична особа має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію (абз. 1 ч. 1 ст. 302) [320].

Таке конституційне та законодавче регулювання права особи вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію узгоджується із Міжнародним пактом про громадянські і політичні права 1966 року, яким визначено, що кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір (п. 2 ст. 19) [213].

Однією з гарантій реалізації конституційних прав на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації є законодавче закріплення права кожного на доступ до інформації, яке згідно зі ст. 5 Закону України «Про доступ до публічної інформації» забезпечується систематичним та оперативним оприлюдненням інформації в офіційних друкованих виданнях, на офіційних веб-сайтах в мережі Інтернет, на інформаційних стендах та будь-яким іншим способом, а також шляхом надання інформації на запити [256].

Разом із тим, відповідно до ч. 3 ст. 34 Конституції України здійснення прав на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки,

територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Таке конституційне обмеження прав особи збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію узгоджується з положеннями п. 2 ст. 29 Загальної декларації прав людини 1948 року, в якому зазначено, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [102].

Таким чином, Конституцією України визначено вичерпний перелік підстав, за наявності яких законами України може передбачатися обмеження прав особи на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації, оскільки реалізація цих прав не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб (абз. 2 ст. 5 Закону України «Про інформацію») [263], у тому числі й конституційне право особи на невтручання в її особисте і сімейне життя, встановлене ч. 1 ст. 32 Основного Закону України [279].

Таким чином, виходячи з тлумачення ч. 2 ст. 34 Конституція України, будь-яка особа має право здійснювати дії, що становлять професійну діяльність журналіста – журналістську діяльність, не маючи ніякого відношення до ЗМІ.

Отже, виходячи з кримінально-правового розуміння категорії «професійна діяльність» як об'єкта кримінально-правової охорони, доходимо висновку, що якщо особа, не маючи юридично оформленого зв'язку із засобом масової інформації, інформаційним агентством або іншим суб'єктом

інформаційної діяльності, що діє з метою надання інформаційних послуг, за власною ініціативою займалася журналістською діяльністю, і щодо неї мало місце вчинення перешкоджання (тобто дій, що охоплюються об'єктивною стороною злочину, передбаченого ст. 171 КК України) або іншого злочину у зв'язку з цією діяльністю, то притягнення винного до кримінальної відповідальності за цими статтями (тобто в яких одним із безпосередніх об'єктів виступає законна професійна діяльність журналістів) є порушенням правил кримінально-правової кваліфікації, оскільки жодної мови про виконання цією особою професійної діяльності журналіста бути не може.

Водночас, може йтися про замах на вчинення таких злочинів, якщо мала місце так звана «помилка в об'єкті» [49; 183]. Ще із радянських часів склалася практика, за якою закон про кримінальну відповідальність за відповідними складами злочинів передбачає усвідомлення винним того, що він діє проти особи, яка виконує свій службовий або громадський обов'язок [47; 219], або саме представника засобу масової інформації – журналіста – і перешкоджає його законній професійній діяльності.

І це стосується не лише злочину, передбаченого ст. 171 КК України, а й інших статей закону про кримінальну відповідальність за злочини проти професійної діяльності журналістів. Адже співставлення поняття «журналіст», що використовує КК України, із рядом інших законодавчих актів (так зване «бланкетне відсилання») дає підстави констатувати, що національне правове поле єдине в розумінні того, що журналіст набуває такого статусу з укладенням відповідного договору й отримання відповідного посвідчення журналіста.

На підставі викладеного можна визначити *правовий статус потерпілого* для тих випадків, коли дії винного мають кваліфікуватися за ст. 171 КК України або іншими складами, в яких одним із безпосередніх об'єктів виступає законна професійна діяльність журналістів, – *це особа журналіста, яка уклала трудовий договір із засобом масової інформації, телерадіоорганізацією, інформаційним агентством і виконує свої законні*

професійні обов'язки на підставі цього договору, на виконання завдань, що стоять перед відповідним суб'єктом інформаційної діяльності, що діє з метою надання інформаційних послуг.

Професійна діяльність журналістів як об'єкт кримінально-правової охорони може бути як ретроспективною, так і перспективною. Також вона може збігатися із моментом посягання. Яскраві випадки такого збігу – це відповідно діяння, що підпадають під ознаки ч. 1 ст. 171 КК України, ч. 2 ст. 345-1 КК України (останній випадок стосується наведеного у дослідженні прикладу, коли посягання було вчинено у момент здійснення журналістом законної професійної діяльності).

Ретроспективний аспект професійної діяльності журналіста не впливає на кваліфікацію, проте обов'язково має прив'язуватися до такого процесу юридичної діяльності правозастосовних органів.

Так, підлягають кваліфікації, як злочини проти професійної діяльності журналістів, всі злочинні діяння щодо журналіста, вчинені з метою перешкодити виконанню службових обов'язків потерпілим, а також на ґрунті помсти за виконання потерпілим своїх службових обов'язків. І не матиме значення, чи вчинено таке злочинне діяння при виконанні потерпілим службових обов'язків або в інший час; у момент, коли потерпілий виконував дії, що викликали помсту винного, або через якийсь проміжок часу [224].

Перспективний аспект професійної діяльності журналіста у контексті злочинних посягань виявляється в тому разі, коли дії винного спрямовуються на перешкодження законній професійній діяльності журналіста, і полягають у примушуванні його до поширення неправдивої інформації або до приховування правдивої інформації або знищення зібраної журналістом інформації, а також вимозі припинення журналістської діяльності тощо. У таких випадках буде застосовуватися норма ч. 2 ст. 171 КК України – вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкодження виконанню ним професійних обов'язків або переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю.

Разом із тим, через відсутність у чинному законодавстві норми щодо віднесення журналіста до особи, яка виконує громадський обов'язок, можуть виникати проблеми кваліфікації, що аж ніяк не сприяє розумінню професійної діяльності журналістів як об'єкта кримінально-правової охорони.

Така ситуація може мати місце, якщо, наприклад, особа, яка вчинила злочин щодо журналіста, переслідувала іншу мету, проте пов'язану з його професійною діяльністю (зокрема, із почуття помсти за викривальні публікації журналістом, висвітлення ним корупційних скандалів, терористичних актів, сумнівних операцій за участю посадових осіб органів державної влади або місцевого самоврядування тощо); у такому разі необхідна кваліфікація за складами злочинів КК України, залежно, наприклад, від тяжкості завдання шкоди здоров'ю потерпілого з обтяжуючою обставиною – у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку. Наведена обтяжуюча обставина передбачена п. 4 ч. 1 ст. 67 КК України.

Тому слід погодитися з позицією авторів науково-практичного коментаря КК України, що вчинення злочину у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку означає вчинення його винним з метою перешкодити правомірній діяльності потерпілого у зв'язку з виконанням ним свого службового або громадського обов'язку, а так само з мотиву помсти за таку діяльність незалежно від часу, що пройшов з моменту виконання потерпілим своїх обов'язків до вчинення винним злочину. Під виконанням службового обов'язку слід розуміти таку діяльність особи, що входить до кола її службових повноважень, а громадського обов'язку – здійснення спеціально покладених на особу громадських повноважень (наприклад, члена будинкового комітету) чи будь-яких інших дій в інтересах суспільства або окремих громадян (припинення правопорушення, повідомлення органам влади про злочин або готування до нього тощо) [224, с.153].

Натомість, із тим, щоб суди в будь-яких випадках ураховували вказану обтяжуючу обставину при розгляді справ про злочини щодо журналістів, пропонуємо внести доповнення до Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», зокрема нормою такого змісту:

«Держава гарантує журналісту у зв'язку із здійсненням ним професійної діяльності захист його честі, гідності, здоров'я, життя і майна як особі, яка виконує громадський обов'язок».

Сформульована пропозиція є логічним продовженням інших наукових пошуків, виконаних вітчизняними дослідниками кримінально-правової охорони професійної діяльності журналістів. Зокрема, І.С. Заєць у своєму дисертаційному дослідженні зазначала, що відповідно до Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» журналістів прирівняли до працівників правоохоронних органів за рівнем відповідальності за нанесення шкоди, але це не вирішує проблеми [255], оскільки захист журналіста, як представника ЗМІ, декларується більше на папері, ніж у реальному житті. В першу чергу, це стосується кримінальної відповідальності за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів [104, с. 29-30]. Крім того, як справедливо наголосила поіменована дослідниця, «...ефективне розслідування і розкриття перешкоджання законній професійній діяльності журналістів неможливі за відсутності чіткого уявлення про правові основи діяльності українських засобів масової інформації та вітчизняної журналістики. Зокрема, безумовним є висновок про те, що і слідчий, якому доручено досудове розслідування, і суд, що виносить вирок у кримінальному провадженні, повинні розбиратися хоча б в основних поняттях і принципах, на яких будується журналістська діяльність в Україні, а також бути в курсі її актуальних проблем» [104, с. 31].

У підсумку, розгляд професійної діяльності журналістів як об'єкта кримінально-правової охорони дає нам можливість по авторському підійти

до формулювання такої міждисциплінарної (кримінально-правової та кримінологічної) категорії, як злочини проти професійної діяльності журналістів.

Однією з відмітних ознак кримінально-правової природи таких злочинів є те, що структурно вони розміщені в різних розділах Особливої частини КК України, тобто мають різні родові об'єкти.

Різними є й ознаки об'єктивної сторони злочинів, у свою чергу, суб'єктивна ознака виражена умисною формою вини переважно у формі прямого умислу.

Із кримінально-процесуальної та кримінологічної точок зору потерпілим (жертвою злочину) є власне особа журналіста, щодо якої здійснюється посягання. Єдиними відмінностями в цьому плані виступають або близькі родичі журналіста, або його майно (майнові права).

У будь-якому випадку вихідним критерієм, що дає кримінально-правові й кримінологічні підстави виокремлювати досліджувану категорію, є законна професійна діяльність журналістів, у зв'язку власне з якою злочини проти власності, або ж проти життя та здоров'я певних осіб утворюють самостійну групу. Це поліоб'єктні злочини.

Тому справедливим є висловлювання М. А. Бойко, що «...якщо злочинні посягання відносно журналістів пов'язані з їх професійною діяльністю, то кваліфікуватися ці діяння повинні з урахуванням даних обставин, а діяльність правоохоронних органів щодо збору доказів із метою викриття винних буде відрізнятися від тієї, якби злочин стосовно журналіста було вчинено, наприклад, на ґрунті особистих неприязних відносин» [36, с.19].

Із наведеним висловлюванням корелюють і позиції інших учених-криміналістів. Зокрема, В. В. Векленко із приводу правильності кваліфікації злочинів зазначає, що «правильна і точна кваліфікація, котра знайшла підтвердження на попередньому слідстві й судовому засіданні... істотно зміцнює авторитет органів правосуддя... усуває сумніви в некомпетентності

або упередженості представників органів, що мають право здійснювати кримінальне переслідування щодо осіб, які вчинили злочин» [53].

Проведене нами власне дослідження й вихідні наукові посилки, вироблені іншими вченими, дали теоретико-емпіричні підстави для формулювання авторських висновків щодо предмета дослідження.

Таким чином, можемо констатувати, що злочини проти професійної діяльності журналістів – це міждисциплінарна (на рівні кримінально-правової та кримінологічної науки) категорія злочинних діянь, що посягають на життя, здоров'я, честь і гідність, тілесну недоторканність, майнові права журналіста, а також охоронювані законом про кримінальну відповідальність цінності близьких родичів журналістів у зв'язку з професійною діяльністю останніх.

1.3 Професійна діяльність журналістів як об'єкт кримінологічного дослідження

Наступний підрозділ дослідження ми вирішили присвятити професійній діяльності журналістів як об'єкту кримінологічного дослідження, будучи переконаними, що ця іпостась досліджуваної категорії «професійна діяльність журналістів» є значно ширше, ніж попередня – як об'єкт кримінально-правової охорони. Це наше судження цілком узгоджується з домінантною у вітчизняній кримінології парадигмою, згідно з якою «...за широтою свого предмета, методологічним рівнем узагальнення і спрямованістю на запобігання та протидію злочинності кримінологія охоплює аналогічно спрямовані але значно вужчі за своїм предметом науки кримінально-правового циклу» [246].

І дійсно, первинним у справі протидії злочинності (у т. ч. кримінально-правовими засобами) є саме кримінологічне знання. Саме кримінологічні знання, співставлення родового та безпосереднього об'єктів злочинів, оцінка суспільної небезпечності кримінальних правопорушень проти журналістів

дали потужний поштовх й у підсумку сприяли прийняттю Верховною Радою України Закону від 14 травня 2015 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» [252], яким КК України було доповнено новими статтями, про які йшлося вище.

Звертаємо увагу, що професійна діяльність журналістів як об'єкт кримінологічного дослідження розглядається нами у двох аспектах:

1) як інструментарій запобіжного впливу на злочинність переважно в межах загальносоціальних заходів запобігання з використанням антикриміногенного потенціалу ЗМІ;

2) як об'єкт злочинних посягань.

У контексті викладеного хочемо звернути увагу, що формулюючи дуалістичну кримінологічну природу професійної діяльності журналістів, ми спиралися на класичні положення, вироблені ще радянською кримінологією. Зокрема, професор А. А. Герцензон заклав у теорію кримінологічної науки перспективне судження, котре буде актуальним настільки довго, наскільки поступально розвиватиметься соціум. А саме, поіменований учений стверджував: «Перед радянською кримінологією стоїть завдання дослідити ті безпосередні економічні та ідеологічні чинники, які в даних умовах можуть сприяти або перешкоджати існуванню злочинів» [69].

За таких обставин можемо розглядати не лише ЗМІ загалом й професійну діяльність журналістів зокрема, а й кібернетику, яка або може слугувати людству як у справі розслідування злочинів [237], так й у формі кіберзлочинності [25; 300].

Проведеним нами міждисциплінарним науковим пошуком обґрунтовано важливість виокремлення професійної діяльності журналістів як об'єкта кримінологічного дослідження. Отримані результати таких кримінологічних досліджень мають створити потужну науково-практичну й методологічну основу для формування уніфікованої слідчої та судової практики розслідування і розгляду в судах кримінальних проваджень даної

категорії, котра, незважаючи на численні факти таких злочинів, на цей час в Україні так і не склалася.

Щодо першого із зазначених вище аспектів, то у спеціальній науковій літературі виділяють такі напрями використання ЗМІ у запобіганні злочинам:

1) кримінально-правовий. За цим напрямом вчені виділяють:

а) публікації, що стосуються питань Загальної частини кримінального права (приблизно 23,7 %). Зокрема, доведення до широкого загалу таких матеріалів у ЗМІ, опублікованих, звичайно, з допомогою кваліфікованих юристів, сприяє забезпеченню особистої безпеки, власності, інших благ громадян, допомагає їм обрати правильний варіант поведінки в суспільстві, особливо в конфліктній ситуації, надає допомогу у вихованні дітей тощо;

б) матеріали, присвячені питанням Особливої частини кримінального права (більше 40 %). Так, висвітлення матеріалів у ЗМІ за цим напрямом у зрозумілій та наочній формі доводить до широкого загалу зазгальнопревентивний потенціал норм Особливої частини закону про кримінальну відповідальність;

2) кримінологічний. Зокрема, дослідження кримінологічних аспектів у друкованих ЗМІ дозволило В. В. Боровиковій дійти висновку, що матеріали, публікації в засобах масової інформації, – важливе джерело інформації про злочинність, її зовнішні та внутрішні характеристики, причини, умови та інші детермінанти вчинення злочину, особу злочинця, а також заходи щодо запобігання правопорушенням.

Водночас, названа дослідниця виокремила й проблемні питання використання ЗМІ за цим напрямом. Так, вона наголосила, що складність полягає в тому, як скористатися цією інформацією, хто повинен її відстежувати, узагальнювати, аналізувати. Щоб певним чином змінити цю ситуацію на краще, В. В. Боровакова вважає за доцільне покладання вказаних обов'язків, наприклад, на відомчі науково-дослідні інститути або відомчі навчальні заклади правоохоронних органів. Названі інституції могли б аналізувати, узагальнювати інформацію на кримінологічні теми, що

становить інтерес для правоохоронних органів [44, с. 172-174].

Вихідним пунктом формування кримінологічного інструментарію за другим із наведених вище аспектів і загалом за предметом нашого дослідження є розроблення кримінологічної характеристики злочинів, які вчиняються щодо журналістів у зв'язку з їх професійною діяльністю.

При розробленні кримінологічної характеристики з предмета нашого дослідження ми спиралися на наукові праці як вітчизняних, так і зарубіжних учених-кримінологів, а саме: М. Ю. Валуйської [48], О. М. Джужі [86; 87; 88; 89], І. М. Даньшина [82; 83; 84], А. І. Долгової [91; 92], А. П. Закалюка [108; 109], О. Г. Колба [111; 130; 131], І. М. Копотуна [137], В. М. Кудрявцева [179; 180], С. Ю. Лукашевича [198], В. Д. Малкова [206].

Виходячи з аналізу наукових розробок поіменованих авторів, до основних елементів кримінологічної характеристики злочинів можна віднести такі: стан, структура, динаміка окремих видів злочинів, тенденції певного виду злочинності, дані про особу злочинця (ознаки, типологія, класифікація), основні детермінанти злочинності, відомості щодо жертви злочинів. У свою чергу, окремі вчені (зокрема, В. Д. Малков) до елементів кримінологічної характеристики відносять такі елементи, як заходи запобігання чи профілактики певного виду злочинності.

Наведений плюралізм думок щодо елементного складу відповідної наукової категорії свідчить про комплексність поняття кримінологічної характеристики злочинів. При розробленні цього поняття кожен учений наводить власну аргументацію щодо тих чи інших складових, котрі він вбачає найважливішими. Це у підсумку зумовлює велику кількість думок з приводу поняття «кримінологічної характеристики». Разом із тим, вивчення кримінологічної літератури дає підстави констатувати, що всі науковці так чи інакше до поняття «кримінологічної характеристики» вкладають такі основні елементи, як: стан, структура, динаміка злочинності, суспільна небезпека злочинності, особа злочинця, особа потерпілого (жертви злочину), детермінанти (причини та умови) злочинності, заходи запобігання.

У цьому контексті слід підтримати позицію І. М. Копотуна, що учені пропонують широке і вузьке трактування поняття «кримінологічна характеристика», яке залежить від сукупності ознак та елементів, що належать до поняття кримінологічної характеристики [137, с. 175].

Зокрема, у широкому значенні вважають, що «кримінологічна характеристика» містить у собі дані, які охоплюють кількісно-якісні показники окремих видів (груп) злочинів; характеризують особу злочинця, причини та умови вчинення злочинів, а також заходи запобіжного впливу [50; 158; 328]. Щодо вузького значення цього поняття, то вчені вважають, що така характеристика не має вміщувати причини та умови вчинення злочинів, а також заходи запобіжного впливу [118]. Так, на думку І. М. Даньшина, цей термін охоплює рівень, коефіцієнти, структуру та динаміку злочинів, описання особистостей тих, хто їх учиняє, мотиви й цілі їх злочинної поведінки [176; 250].

Ураховуючи такий плюралізм, одним із завдань сучасної кримінологічної науки є пошук оптимального набору елементів кримінологічної характеристики злочинів. Вважаємо, вирішення такого завдання неможливе без звернення до наявних у вітчизняній і зарубіжній кримінологічній літературі дефініції власне «кримінологічної характеристики».

Так, за результатами аналізу літературних джерел кримінологічна характеристика може бути визначена як сукупність достатніх даних про злочинність взагалі, окремих видів (груп) злочинів, що використовується для розроблення та реалізації заходів профілактичного характеру. Саме це поняття визначає поширеність злочинів, детермінант, способів учинення, їх мотивацію, а також особливості суб'єктів злочинів [118, с. 164; 158].

Такий «набір» елементів ми вважаємо оптимальним з метою вирішення завдань запобігання злочинам, які вчиняються щодо журналістів у зв'язку з їх професійною діяльністю. Тобто одна з центральних складових предмета кримінології – запобігання злочинам – перебуває за межами іншої –

кримінологічної характеристики.

Отже, при розробленні кримінологічної характеристики злочинів, які вчиняються щодо журналістів у зв'язку з їх професійною діяльністю, ми спиралися на такі елементи: кількісно-якісні показники цих злочинів (рівень, динаміка, структура); характеристику осіб, які їх учиняють, потерпілих та комплекс детермінант цих злочинів. Щодо визначення такої позиції, то можна погодитися з О. Г. Кальманом, який вважає, що кримінологічна характеристика будь-яких груп (видів) злочинів не може бути однаковою і залежить від їх особливостей, а тому сукупність показників її елементів може бути різною [123].

Ставлячи за одне із завдань дослідження вироблення означеної характеристики, ми виходили з наявного в сучасній кримінологічній теорії і практиці стану справ. Так, незважаючи на всі досягнення вітчизняної кримінології, відсутня кримінологічна характеристика злочинів, які вчиняються щодо журналістів у зв'язку з їх професійною діяльністю, що, безсумнівно, є фактором, котрий ускладнює процес розроблення ефективних кримінологічних заходів запобігання зазначеним злочинам.

Виходячи з того, що досліджувані нами злочини не є єдиними серед тих, кримінологічна характеристика по яких відсутня в сучасній кримінології, переконані, що нині в Україні доцільно створити централізований банк кримінологічної інформації, який має містити кримінологічно значиму інформацію за найбільш поширеними або тими, що мають резонансний характер, злочинами. Основними інформативними блоками подібної кримінологічної бази мають бути такі:

1. Стан і динаміка вчинення злочинів визначеної групи (наприклад, щодо журналістів у зв'язку з їх професійною діяльністю).
2. Детермінанти вчинення злочинів певного виду.
3. Кримінологічна характеристика особи злочинця.
4. Кримінологічна характеристика жертви злочину (за можливістю з наданням відомостей щодо видової віктимності – особистісної та рольової).

5. Комплекс типових загальносоціальних, спеціально-кримінологічних, індивідуально-профілактичних (а в разі потреби ще й віктимологічних) заходів запобігання злочинам визначеної групи.

6. Рекомендації щодо складання відповідних планів запобігання злочинам визначеної групи.

Наведена структурно-логічна схема є авторським баченням (сформованого на підставі аналізу теорії і практики вітчизняних та зарубіжних кримінологічних досліджень) одного з перспективних, на нашу думку, напрямів формування та реалізації кримінологічної політики в Україні – інформаційно-аналітичного забезпечення спеціально-кримінологічної діяльності. Подібне забезпечення покликано озброїти правоохоронні й інші запобіжні інституції інформацією за напрямками, важливими для реалізації загальносоціальних, спеціально-кримінологічних, індивідуально-профілактичних та віктимологічних заходів запобігання тим чи іншим злочинам. Адже всім відомий вислів Натана Ротшильда «Хто володіє інформацією, той володіє світом» [178].

Вбачаємо, що після розроблення кримінологами такої бази із залученням відповідних галузевих спеціалістів-практиків, відповідний інформаційний масив доцільно або ж розіслати до зацікавлених суб'єктів запобіжної діяльності за належністю, або розмістити на офіційному сайті Кримінологічної асоціації України. Проте ми дотримуємося позиції, що подібне кримінологічне інформування більш доцільно здійснити за обома напрямками, оскільки в такому разі тільки «виграватимуть» не лише правоохоронна практика, а й кримінологічна наука, яка забезпечить відкритим доступом до потужної емпіричної бази широке коло дослідників-кримінологів.

Сучасні вчені-кримінологи як України, так і зарубіжних країн (В. В. Голіна [70], І. М. Даньшин [82], О. М. Костенко [141], В. М. Кудрявцев [179, с. 277; 180], І. А. Петін [241], В. І. Шакур [323; с. 340] та ін.), єдині в думці про те, що однією з ключових проблем кримінології, що має важливе теоретичне і практичне значення, було й залишається вивчення

причин злочинності, як у цілому, так й окремих її видів. Без такого вчення було б безглуздом дослідження не тільки даного явища, а й особи злочинця, проблем запобігання злочинності. Особливо актуальним воно є сьогодні, коли спостерігається крайнє загострення соціально-економічної, політичної обстановки в країні, має місце повсюдна криза моральності і злочинність досягає своєї «критичної маси». Адже злочинність – це наслідок відповідних причин і умов. І боротися треба не стільки з цим наслідком – злочинністю, а й з причинами, що породжують дане явище, та умовами, що сприяють його виявленню [52].

Наведені доктринальні положення кримінологічної науки прийнятні як для дослідження детермінант злочинності загалом, так і причин і умов вчинення конкретних груп (видів) злочинів, до однієї з яких і належать злочини проти професійної діяльності журналістів. У такий спосіб простежується загальнофілософська кореляція таких категорій, як «одиничне», «особливе», «загальне» [308].

У тлумачному словнику В. Даля зазначено, що особливе – це окреме, не загальне; відмінне від інших; інше [81]. У тлумачному словнику української мови про особливе вказано, що це – не таке, як інше; не схоже на інше; характерне лише для певного предмета, явища, особи [122].

З філософської точки зору, одиничне, особливе, загальне – це такі категорії, що відображають діалектичну єдність і відмінність між речами та явищами дійсності. При цьому одиничне (окреме, індивідуальне) фіксує окремі речі та явища, які характеризуються відповідними просторовими й часовими межами, відповідною якістю. Загальне виражає об'єктивно існуючу спільність між предметами, явищами та процесами в межах конкретної якісної визначеності та не існує поза одиничним. У категорії особливого відображається момент діалектичної єдності загального й одиничного, а особливе виступає як конкретний вияв загального [308, с. 560].

Відповідно до зазначених методологічних засад, причини і умови вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів є «особливим»

по відношенню до «загального» – причин і умов злочинності загалом. Водночас, «одиничним» охоплюються причини і умови окремо взятого злочину проти професійної діяльності журналістів, ураховуючи особливості механізму злочинної поведінки, особи злочинця, жертви злочину тощо.

У цьому зв'язку слід підтримати І. С. Заєць, що «детермінація злочинності, насамперед, пояснює, звідки виникають такі негативні явища об'єктивної дійсності, та яким чином відбуваються процеси їх відтворення. Окрім того, з точки зору онтології, вивчення проблематики детермінаційних процесів є важливим для розуміння природи особи злочинця, яка чинить перешкоджання законній професійній діяльності журналіста, та для вироблення стратегічних і тактичних заходів запобігання злочинним проявам у цій сфері суспільних відносин» [104, с. 100].

Досить часто у сучасній кримінологічній літературі дослідники використовують як рівнозначні поняття «причина», «обставина» «детермінанта», «фактори». Разом із тим, слід наголосити, що не слід випускати з уваги їхні понятійні відмінності.

Переконані, що категорія «причина» має місце в контексті логічного взаємозв'язку «причина–наслідок». Цей кримінологічний зв'язок у науці кримінального права має назву «причинно-наслідкового» [319]. З філософської точки зору, категорія «причинність» має значення зв'язку між певними явищами, при яких декілька (одне чи більше) взаємодіючих явищ (причина) породжують якісно нове явище (наслідок). Саме тому сутність такої категорії, як причинність, полягає в тому, що будь-який процес або явище дійсності виникає і закономірно розвивається внаслідок існування та взаємодії певної сукупності причин. Через те, що феномен злочинності є також соціальним явищем об'єктивної дійсності, в якій діють такі ж самі закономірності, всі основні положення причинності як категорії філософської діалектики розповсюджуються і на сферу злочинних проявів [180].

У свою чергу, детермінація – поняття похідне від латинського «determiner» (зумовлювати) і означає процес визначення, замовлення [202].

Це найбільш загальна категорія, що характеризує походження досліджуваних явищ у природі й суспільстві. Коли говорять про детермінізм, то мають на увазі визнання загального взаємозв'язку, взаємодію всіх речей, об'єктів, явищ і процесів. При цьому різні види взаємозв'язків, яких налічується більше тридцяти, не виділяються, а говорять про «детермінанти» або «обставини» [45]. Таким чином, відповідно до теорії детермінізму, будь-яке явище детерміноване, тобто його існування різною мірою взаємопов'язане з існуванням інших явищ, що перебувають у певній взаємодії з ним [188].

На підставі викладених суджень вважаємо, що кримінолога має цікавити насамперед з'ясування й дослідження причин і умов вчинення тих чи інших злочинів, а детермінація виступає зв'язуючим елементом у ланцюзі «причина–наслідок».

В силу цього, в нашому дослідженні ми більшою мірою схилиємося до використання поняття «причини і умови злочинів проти професійної діяльності журналістів».

Аналіз вітчизняної та зарубіжної кримінологічної літератури дає нам підстави дотримуватися позиції, що причини – це ті чинники, які породжують злочинність як свій наслідок. Умови ж безпосередньо не продукують дане явище, але супроводжують його причини, забезпечують їх розвиток і тим самим сприяють виникненню і поширенню злочинних проявів у суспільстві [45, с.128; 82, с. 57; 86, с. 7; 91, с. 232; 179, с. 123].

Нині сучасна кримінологічна наука дотримується позиції щодо поєднання біологічних і соціальних чинників у формуванні злочинної поведінки. Такі чинники мають місце як у системі причин і умов злочинності загалом, так і злочинів проти професійної діяльності журналістів зокрема. Розвиваючи концепт «злочинної людини», запропонований і обґрунтований адептом біологічної теорії пояснення причин злочинності, італійцем Ч. Ломброзо, А. Р. Ратінов вказує, що причиною злочину є суб'єктивний чинник – дефекти психології індивідуумів, соціальних спільностей. Своєю чергою, соціальні чинники, що зумовлюють формування криміногенної

психології, виступають як умови злочинності [275]. Цю точку зору підтримав й академік А. П. Закалюк, наголосивши, що антисуспільна спрямованість особистості, яка є безпосередньою причиною злочину, спричинюється та обумовлюється не однією, а багатьма причинами та умовами різного характеру [108, с. 199]. У свою чергу І. М. Даньшин, більше схильючись до соціальних передумов пояснення злочинності, з цього приводу зазначає, що слід виходити з тієї безперечної обставини, що злочинність об'єктивно пов'язана з багатьма економічними, соціальними, суспільно-психологічними, організаційно-управлінськими, демографічними та іншими явищами і процесами, які в своїй сукупності (одні більшою мірою, інші – меншою) детермінують її [83, с. 56].

Отже, констатуємо, що причина створює можливість певного наслідку, для настання якого потрібні ще й умови.

Ураховуючи наявні у кримінології точки зору, можна узагальнити, що біологічні чинники відповідають причинам злочинності, соціальні – умовам. Поєднання цих двох видів чинників виливається у парну кримінологічну категорію причин і умов злочинності.

Наявні узагальнення прийнятні й для виявлення причин і умов злочинності щодо журналістів, як частини загальної злочинності.

Сформульовані нами теоретичні узагальнення дають підстави стверджувати, що найбільш вдалою є диференціація причин і умов вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів на суб'єктивні (внутрішні) та об'єктивні (зовнішні). При цьому суб'єктивні причини і умови повністю залежать від волі, свідомості, емоцій, в усякому випадку, від спрямованості особи злочинця, об'єктивні ж – не залежать від цього. До цього подібний поділ застосовувався вітчизняними [29] й зарубіжними [290] вченими у галузі пенітенціарної кримінології. Основною перевагою такого поділу ми вважаємо те, що він у більшому ступені дозволяє деталізувати об'єкт запобіжного впливу.

Аналіз інших наукових джерел надав можливість установити, що під

суб'єктивною або внутрішньою, або безпосередньою причиною конкретного злочину (злочинної поведінки) розуміються різними авторами або асоціальна або антисоціальна установка [283], або дефекти правосвідомості [14], або криміногенна мотивація [182]. Конкретну життєву ситуацію називають або опосередкованою причиною, або об'єктивною умовою, або приводом [157].

Отже, як показали результати нашого дослідження, *внутрішньою (суб'єктивною) причиною* вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів є *криміногенна мотивація* прагнення до перешкоджання законній професійній діяльності журналіста, коли злочинець відчуває, що продовження журналістом розпочатої діяльності може викрити факти й події, висвітлення яких може призвести до дискредитації іміджу особи злочинця, або притягнення його до відповідальності згідно із законом.

Крім того, проведеним дослідженням встановлено також вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів із хуліганських мотивів.

Другою внутрішньою (суб'єктивною) причиною вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів є власне *віктимна* (часом протиправна, аморальна, провокуюча) *поведінка журналіста*. Ця причина буде піддана аналізу у підрозділі 3.2 нашого дослідження, присвяченого індивідуально-профілактичним та віктимологічним заходам запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів.

Обставини ж, які сприяють реалізації цієї криміногенної мотивації і входять у суб'єктивну сферу особи злочинця, – це усі інші *властивості, процеси і стани як біологічного, так і психологічного походження*, можуть бути названі *внутрішніми (суб'єктивними) умовами* вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів. І для їх встановлення в принципі необхідно застосовувати різні методи – від генетичних до психологічних. Як справедливо наголошується у кримінологічній літературі, сюди можуть бути віднесені вікові, статеві, психічні (психічні захворювання, невротичні відхилення тощо), фізіологічні (тип темпераменту, темп і ритм протікання фізіологічних процесів, «критичні дні», клімакс у жінок і т. п.) та інші

особливості (характер, соціально-психологічні, особистісно-психічні, морально-психологічні та інші якості) особи злочинця. Вони якраз і можуть сприяти як випадінню окремих ланок кримінальної спрямованості, гальмуванню або посиленню їх функціонування і т. п. У цьому і полягає їх вплив на механізм злочинної поведінки саме як умов, а не причин, які є, у свою чергу, джерелами злочину [29, с. 98-99].

Дослідженням встановлено, що переважна більшість осіб, які вчинили злочини проти професійної діяльності журналістів, відрізнялися імпульсивним темпераментом, що корелювало з їхнім відносно молодим віком (77,3 % осіб, які вчинили злочини проти професійної діяльності журналістів, були віком до 40 років), особливо порівняно з жертвами злочинів.

Суттєвою, на нашу думку, ознакою, що сприяє реалізації криміногенної мотивації, є, в рамках внутрішніх (суб'єктивних) умов вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів, рівень освіти, в межах якого трапляються випадки його низького рівня (зокрема, 9,1 % осіб, які вчинили злочини проти професійної діяльності журналістів, мали всього лише базову середню освіту).

Судимість осіб, які вчинили злочини проти професійної діяльності журналістів, як ознака, котра могла б посилити вияв внутрішніх (суб'єктивних) умов вчинення досліджуваних злочинів, не дістала широкого поширення, адже на момент вчинення злочину одну судимість мали 4,5 % осіб, а 95,5 % були несудимими.

Зовнішньою (об'єктивною) причиною вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів є криміногенна ситуація різних типів. Найпоширенішою є інформаційно-пошукова криміногенна ситуація, що відрізняється за змістом, тобто характером і спрямованістю зібраних фактів за тим чи іншим напрямом професійної діяльності журналістів. Часто результатом інформаційно-пошукової діяльності журналіста є сенсаційні, резонансні фактори, що можуть спричинити дискредитацію особи, відомості про яку становлять журналістський інтерес, або містити фактичні дані –

підстави для відкриття кримінального провадження і т. п. Досить часто у справах про злочини проти професійної діяльності журналістів така ситуація корелює із *криміногенною ситуацією помсти*.

Серед інших типів ситуацій, схожих за механізмом дії з інформаційно-пошуковою, є *криміногенна ситуація здійснення незаконної професійної діяльності журналіста*, зміст якої – перевищення наданих журналісту повноважень у процесі збирання даних, що становлять журналістський інтерес. Така діяльність вже перебуває за межами кримінально-правової охорони, адже закон України про кримінальну відповідальність бере під охорону лише законну професійну діяльність журналістів.

Також можна виділити *криміногенну ситуацію наявності внутрішніх суперечностей* між аморальною (компрометуючою, протиправною) діяльністю суб'єкта журналістського розслідування й власне пошуковою діяльністю журналіста, спрямованою на виявлення, викриття й документування діяльності, що становить інтерес для преси.

Крім того, насильницькі злочини проти професійної діяльності журналістів породжує *конфліктна ситуація*, корисливі – проти особистої, приватної власності – *віктимно-криміногенна*.

Зовнішні (об'єктивні) умови вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів – це макро- й мікросередовище в межах соціуму, до змісту якого входять такі криміногенно значимі елементи (які пов'язані з недоліками функціонування окремих суспільно-державних інституцій):

1. *Соціально-економічна криза українського соціуму*. Ця умова посилилась після «Революції гідності», коли в суспільство «запустили» широкий масив інформації, котра була «невигідною» певним соціально-політичним прошаркам і водночас становила неабиякий журналістський інтерес. Водночас, посилення гарантій професійної діяльності журналістів активізувало хвилю журналістських розслідувань, після яких відбувався тиск, погрози й інший протиправний вплив на журналістів, аж до вчинення проти них злочинів. Це, а головне прив'язка у кваліфікації до злочинного мотиву –

помсти за законну професійну діяльність журналістів – у підсумку й стало результатом внесення змін до КК України у 2015 р.

2. *Тенденція «зрощування» засобів масової інформації зі злочинними структурами.* Соціально-економічна криза негативним чином впливає і на незалежність ЗМІ, адже не є секретом, що засоби масової інформації безпосередньо залежать від економічної ситуації в країні. Такий стан справ, при його негативному розгортанні, може призводити до негативних тенденцій. Наприклад, у разі відсутності стабільного й цікавого матеріалу для висвітлення, що напряду впливає на оплату праці за виконання професійних обов'язків, журналіст змушений шукати тему, яка не тільки затребувана, а й буде оплачена. Зацікавлені учасники досліджуваної журналістом теми можуть сприяти в розгляді такої проблеми, надаючи не тільки співпрацю, а й оплату замовлення.

Як зазначає Ю. І. Гололобова, такий прийом часто використовується організованими злочинними співтовариствами й олігархами, оплачуючи послуги «своїх» журналістів заради просування особистих інтересів.

Збільшення статей, у яких чітко простежуються злочинні інтереси, вказує на те, що внаслідок сформованих в інформаційній сфері економічних відносин подвійне замовлення є зручним та вигідним. «Смажений матеріал» може не завжди відповідати дійсності, але завжди буде затребуваним у аудиторії, якщо він буде торкатися теми гуманності законів злочинного світу, кримінального життя і злочинських традицій, проголошення всієї правоохоронної системи порочною, звинувачення конкретних осіб, пов'язаних із боротьбою проти злочинності, на підставі вигадок і замовлень, монтажу.

Ситуація, в якій журналіст отримує ексклюзивне право на висвітлення матеріалу від зацікавлених осіб, славу від виконання сенсаційного матеріалу і подвійну оплату – від ЗМІ та «заохочення» від замовника, є приємною й вигідною, але тільки до тих пір, поки його покровителі не тільки зацікавлені в ньому, а й мають такі можливості. При несприятливому збігу обставин журналіст завжди стає заручником невдач своїх покровителів і ярлик

«виконавця чужих інтересів» носить до кінця життя [72, с. 84-85].

Водночас, і не відкидається ймовірність перетворення такого журналіста на жертву відповідного злочину. У такому випадку підлягатиме доказуванню, що діяльність журналіста була законною професійною, інакше відповідне злочинне посягання кваліфікуватиметься за загальними нормами щодо злочинів проти життя та здоров'я, власності тощо.

Наведені тенденції у підсумку можуть посилювати особистісно-рольову віктимність особи журналіста, втягнутого в наведені «схеми» з подальшим його усуненням через знання «зайвого» матеріалу, котрий може викрити відповідні злочинні угруповання. Тому не випадково, що окремі вітчизняні дослідники кримінологічних засад професійної діяльності журналістів як одну з детермінант вчинення злочину, передбаченого ст. 171 КК України, виділили саме підвищену віктимність журналістів-жертв таких злочинів [104, с. 110-111].

Загалом, тенденція «зрощування» засобів масової інформації зі злочинними структурами є трансформацією злочинної субкультури, понять тощо. Представники організованої злочинності, незважаючи на протиріччя з неписаним злодійським законом (не співпрацювати з органами державної влади та громадськими організаціями, не взаємодіяти з соціальними інститутами), у процесі адаптації до умов життя суспільства, породили як одну з ознак злочинних співтовариств – корупцію, так і взаємодію з мас медіа, при цьому усвідомлюючи те, що ЗМІ є однаковою мірою надбанням держави і суспільства.

3. Із попередньою зовнішньою (об'єктивною) умовою вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів тісно пов'язана й *політична складова*. Із тією лише відмінністю, що «замовником» виступають не злочинні структури, а керманичі політичних суб'єктів. Не будемо детально зупинятися на цій зовнішній умові, оскільки вона досить добре описана у дисертаційних дослідженнях І. С. Заєць [104, с. 107-108] та Ю. І. Гололобової [72, с. 88-91, 109].

За таких умов, єдиним виходом із цього «замкненого кола» ми бачаємо політичну волю Глави держави з одночасним сумлінним та незаангажованим вирішенням цієї проблеми, коли в Україні буде створена Президентська агенція контролю за ЗМІ, при цьому наближеність до Глави держави не має означати підконтрольність йому в питаннях свободи думки, слова, преси, тощо, а лише в частині Верховного захисту від тиску з боку політичних сил.

4. *Відсутність належного моніторингу діяльності ЗМІ в Україні*, в результаті чого часто відбувається перевищення журналістами своїми повноваженнями, зокрема в частині закріплених на рівні закону (у т. ч. Основного – Конституції України) засад невтручання у сферу приватного життя. У такий спосіб можна говорити вже про той чи інший вид віктимної поведінки журналіста.

При цьому нині на порядок денний ставиться цензура ЗМІ. Адже відсутність цензури багато в чому ускладнює роботу ЗМІ, як економічного суб'єкта, їх робота стає неякісною, непрофесійно виконаною, заснованою на тиражі непристойностей, вигадок, чуток, нецензурних виразів і порочних цінностях. Багато дослідників заперечують саме поняття цензури, за деяким винятком, спираючись на обґрунтування свободи думки і слова, проголошеної Конституцією України у статті 34.

О. О. Малиновський стверджує, що свобода слова без цензури неможлива, тому що при відсутності функції соціалізації у засобів масової інформації, заснованому на високих моральних критеріях, мас медіа подає матеріал, який іноді знищує гідність суспільства і його учасників, зводить моральність нанівець. До тих пір, поки більша частина журналістського товариства не визнає професійно-моральні регулятори при здійсненні журналістської діяльності, відсутність цензури буде не підтвердженням свободи слова та друку, а їх наругою [205].

Подібні судження висловлюються й західними дослідниками при співвіднесенні таких категорій, як «приватна сфера», «свобода думки, слова,

друку (преси)», «цензура», «моральні засади професійної діяльності журналістів» [1; 2; 3].

Більше того, нині актуалізувалася проблема стосовно кастово-особистісної й політично-заангажованої позиції окремих ЗМІ.

За цим напрямом ми повною мірою підтримуємо інших дослідників кримінологічних засад діяльності ЗМІ в Україні, які зазначають, що більшість медіа слугують виразниками інтересів окремих фінансово-політичних угруповань. Водночас, український телеринок усе ще залишається сильно розподіленим між основними українськими бізнес-групами, які конкурують не лише в економіці та політиці, але й в медіа-сфері, зокрема на телебаченні. Подекуди законодавство надає найліпші способи захисту від зазіхань преси і яким іноді так спокусливо зловживати. Тому цілком логічно, що вчені-кримінологи за такого стану справ на перше місце виводять свободу інформації та позицію правоохоронних органів і судів, діяльність яких повинна бути спрямована на захист інтересів суспільства та його окремих членів [104, с. 107].

Означені негативні умови властиві не лише українському соціуму. Так, зарубіжні вчені, досліджуючи причини і умови криміногенного впливу засобів масової інформації, справедливо зазначають, що в життєдіяльності суспільства величезний вплив чинять зворотні зв'язки, вплив наслідку на причину. Вичленення одного із суб'єктів – суспільства, при здійсненні публічної політики, веде до політики медіатизованої, при якій інший суб'єкт – медіа, стає повністю залежним від третього – політичної еліти в одному випадку, а в іншому, від злочинних співтовариств та/або корупціонерів.

Чим сильніше буде тяжіння мас медіа до медіатизованої політики, тим більше буде її залежність від зацікавлених осіб, тим більше буде відчуження суспільства, а оскільки представники журналістського корпусу є ще й одиницями суспільства, то вплив створеної ними медіатизованої політики буде відображатися на них та на професійному рівні й на побутовому.

При цьому під причинами використання засобів масової інформації в чийхось інтересах дослідники розуміють такі явища політичного життя суспільства, які породжують це явище і підтримують його існування.

Крім причин учені виділяють ще й умови, що сприяють підпорядкуванню мас медіа зацікавленими особами. Умови, самі по собі, не породжують управління масовими комунікаціями, але істотно полегшують можливість їх підпорядкування [72, с. 81-82].

5. До останньої групи зовнішніх (об'єктивних) умов вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів, за класичним кримінологічним підходом, відносимо:

а) *недоліки у роботі правоохоронних органів*. Ця умова є поширеною і може бути застосована дотично до усіх злочинів, адже протиправна діяльність, або бездіяльність, правоохоронних структур завжди виступає сприятливим фактором, по-перше, для розгортання діяльності злочинних структур (часто через зрошування з тими ж правоохоронними органами), по-друге, через nereагування уповноважених суб'єктів на порушення прав журналістів, підміну у кримінально-правовій кваліфікації (коли не береться до уваги така ознака, як законна професійна діяльність журналістів, і часто досліджувані нами злочини кваліфікуються як хуліганство, нанесення різного ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, інші злочини проти життя та здоров'я особи, власності тощо, проте аж ніяк не злочини проти журналістів, передбачені розділом XV Особливої частини КК України);

б) *недоліки чинного законодавства та правозастосовної практики*. Ця умова пов'язана з деякими іншими, зазначеними вище. Зокрема, положення Закону України «Про інформацію» в частині права на отримання інформації і санкцій за відмову в ній практично не працюють. Ця причина веде до обставин, при яких журналіст не виконує своїх обов'язків, у такому випадку збитки несе конкретний ЗМІ, не отримуючи нового матеріалу, який покрив би витрати на дорогу репортерському складу, перевезення дорогої апаратури, її вимушений простій. Це, у підсумку, призводить до того, що журналісти, не

отримавши необхідного матеріалу від органів державної влади, місцевого самоврядування, інших суб'єктів, із метою збереження заробітку, тяжіють до співпраці із зацікавленими в поширенні відповідної інформації суб'єктами, які гарантують оплату замовлення. Іноді серед таких суб'єктів трапляються кримінальні кола й інші протиправні схеми поширення інформації.

Окремі позиції щодо усунення цієї умови визначено нами по тексту дослідження й подано у формі внесення змін до галузевого законодавства щодо регулювання й захисту (у т. ч. кримінально-правового) законної професійної діяльності журналістів.

Наведена диференціація причин і умов вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів за двома рівнями – суб'єктивним і об'єктивним – є авторським баченням проблеми детермінації злочинності у досліджуваній сфері. Разом із тим, будь-який перелік причин і умов не претендує на ознаки вичерпності, в силу того, що як кримінологічне знання, так і власне середовище, котре є предметом його пізнання, із численними факторами суб'єктивної та об'єктивної дійсності, перебувають у постійному русі.

Висновки до розділу 1

Дослідження соціально-правової характеристики професійної діяльності журналістів як об'єкта кримінально-правової охорони та кримінологічного дослідження надало можливість дійти таких висновків:

1. Обґрунтовано дві юридичні парадигми професійної діяльності журналістів: 1) як об'єкт кримінально-правової охорони; 2) як об'єкт кримінологічного дослідження. Перша парадигма заснована на механізмі кримінально-правової охорони професійної діяльності. Друга є комплексним вираженням ролі професійної діяльності журналістів та засобів масової інформації, по-перше, у протидії злочинності, а, по-друге, стосується також криміногенного й віктимного аспектів вказаної діяльності.

2. Виокремлено праці, у яких порушувалися питання: 1) соціально-

правової природи та правового регулювання журналістської діяльності в Україні; 2) дослідження законної професійної діяльності журналістів в рамках кримінально-правових та кримінологічних засад злочинів проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (розділ V КК України); 3) кримінальної відповідальності за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів; 4) кримінологічної характеристики та запобігання перешкоджанню законній професійній діяльності журналістів; 5) криміналістичних та кримінально-процесуальних аспектів протидії перешкоджанню законній професійній діяльності журналістів; 6) вивчення феномену засобів масової інформації з позиції використання їх як засобу управлінського впливу в правоохоронних (у тому числі попереджувальних) цілях.

3. Установлено, що поняття «об'єкт кримінально-правової охорони» ширший і є первинним щодо поняття «об'єкт злочину». Зазначено, що запровадження до КК України самостійних статей за злочини проти журналістів посилює кримінальну відповідальність власне за злочини, вчинені саме у зв'язку із здійсненням тим чи іншим журналістом законної професійної діяльності. Тобто має місце кримінально-правова реакція саме на «професійну» віктимність, у той час як загальнокримінальна віктимність журналістів, як членів соціуму, продовжує мати місце як в Україні, так і в низці зарубіжних країн, у т. ч. на теренах СНД. Наголошено, що для кваліфікації злочинів, вчинених стосовно журналістів за ст. 171 КК України, а також низки інших злочинів (ст. 345-1, 347-1, 348-1, 349-1 КК України), обов'язковим є установлення, що злочинні дії здійснювалися саме щодо журналіста, а за рядом інших статей закону про кримінальну відповідальність, у т. ч. з обтяжуючою обставиною (ч. 3 ст. 296, 345, 347, ч. 1, 5 ст. 404 тощо) – щодо особи у зв'язку зі здійсненням нею службової діяльності або виконанням громадського обов'язку, що така особа дійсно наділена правом здійснення даної діяльності. Правильне тлумачення цих понять має визначальне значення для правозастосовної практики.

4. Компаративний (порівняльно-правовий) аналіз відповідних норм вітчизняного законодавства про інформацію і ЗМІ та їх співставлення з положеннями законодавчих актів інших країн надав підстави констатувати, що українське законодавство більш диференційовано підходить до визначення соціально-професійної природи журналіста. Установлено, що визначальними для кримінально-правової охорони професійної діяльності журналістів є як штатна, так і позаштатна діяльність; визначальною обставиною є наявність цивільно-правового (трудового) договору. В усіх інших випадках вчинення злочинів проти особи слід вести мову не про професійну діяльність журналістів, а про журналістську діяльність, відмежування яких полягає в наступному.

5. Наголошено, що для здійснення правильної кваліфікації злочинів проти професійної діяльності журналістів слід розмежовувати такі категорії, як «діяльність журналіста (професійна діяльність)» і «журналістська діяльність». Проведено розмежування цих понять. Установлено, що професійна діяльність журналістів як об'єкт кримінально-правової охорони може бути як ретроспективною, так і перспективною. Також вона може збігатися із моментом посягання.

6. Обґрунтовано важливість виокремлення професійної діяльності журналістів як об'єкта кримінологічного дослідження. Отримані результати таких кримінологічних досліджень мають створити потужну науково-практичну й методологічну основу для формування уніфікованої слідчої та судової практики розслідування і розгляду в судах кримінальних проваджень даної категорії, котра, незважаючи на численні факти таких злочинів, на цей час в Україні так і не склалася. Вихідним пунктом формування кримінологічного інструментарію за предметом дослідження є розроблення кримінологічної характеристики злочинів, які вчиняються щодо журналістів у зв'язку з їх професійною діяльністю. Ця характеристика включає такі елементи: кількісно-якісні показники цих злочинів (рівень, динаміка, структура); характеристику осіб, які їх учиняють, потерпілих та комплекс

детермінант цих злочинів.

7. Запропоновано диференціацію причин і умов вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів за двома рівнями – суб’єктивним і об’єктивним – що є авторським баченням проблеми детермінації злочинності у досліджуваній сфері. Зокрема, до внутрішніх (суб’єктивних) причин вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів дисертантом віднесено: а) криміногенну мотивацію прагнення до перешкоджання законній професійній діяльності журналіста, коли злочинець відчуває, що продовження журналістом розпочатої діяльності може викрити факти й події, висвітлення яких може призвести до дискредитації іміджу особи злочинця, або притягнення його до відповідальності згідно із законом; б) віктимну (часом протиправну, аморальну, провокуючу) поведінку журналіста. Щодо внутрішніх (суб’єктивних) умов вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів дисертантом встановлено обставини, які сприяють реалізації криміногенної мотивації і входять у суб’єктивну сферу особи злочинця, – інші властивості, процеси і стани як біологічного, так і психологічного походження. Доведено, що зовнішні (об’єктивні) причини вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів пов’язані з криміногенними ситуаціями таких типів: а) інформаційно-пошукова криміногенна ситуація; б) криміногенна ситуація помсти; в) криміногенна ситуація здійснення незаконної професійної діяльності журналіста; г) криміногенна ситуація наявності внутрішніх суперечностей; д) конфліктна ситуація; є) віктимно-криміногенна ситуація. Зовнішні (об’єктивні) умови полягають в особливостях макро- й мікросередовища в межах соціуму, до змісту якого входять різного роду криміногенно значимі елементи, пов’язані з недоліками функціонування окремих суспільно-державних інституцій. Доведено, що поділ причин і умов вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів на внутрішні (суб’єктивні) та зовнішні (об’єктивні) у більшому ступені дозволяє деталізувати об’єкт запобіжного впливу.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ

2.1 Об'єкт злочинів проти здійснення законної журналістської діяльності

Журналіст є основою дієвою особою у пошуці фактів, посередником у донесенні та оприлюдненні інформації до широкого загалу, а тому є чи не найголовнішою фігурою в інформаційних відносинах. У зв'язку із цим, його професійна діяльність перебуває під державною охороною, за перешкоджання якій передбачена не лише дисциплінарна, цивільно-правова чи адміністративна відповідальність, а й кримінальна, що само по собі вже підкреслює значимість і важливість журналістської діяльності у суспільстві [140].

Ідея важливості діяльності журналіста та необхідність захисту його прав покладено в основу законодавства України. Так, у ст. 12 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» серед специфічних рис та умов журналістської діяльності визначено «прояви тиску, погрози та безпосередні загрозливі дії проти журналіста у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків». Тому встановлення кримінальної відповідальності за дії проти законної професійної діяльності журналіста є однією із основних форм державного захисту від протиправних дій з боку окремих осіб.

Так, КК України має низку норм, які передбачають кримінальну відповідальність за дії проти законної професійної діяльності журналіста. Зокрема, порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер (ч. 2 ст. 163), перешкоджання законній професійній діяльності

журналістів (ст. 171), погроза або насильство щодо журналіста (ст. 345¹), умисне знищення або пошкодження майна журналіста (ст. 347¹), посягання на життя журналіста (ст. 348¹), захоплення журналіста як заручника (ст. 349¹).

Проблема кримінальної відповідальності за дії проти законної професійної діяльності журналіста тісно сплетене з колом питань щодо об'єктів цих злочинів. Ця проблематика характеризується великою різноманітністю підходів щодо визначення об'єкта на рівні загального вчення про об'єкт злочину, як елемент складу злочину [236]. Отже, ми вважаємо за потрібне коротко розглянути кримінально-правові аспекти об'єкта злочину для більш чіткого висловлення власної позиції щодо об'єкта злочинів проти професійної діяльності журналіста.

Протягом тривалого часу тривала велика полеміка як у вітчизняних, так і у зарубіжних наукових колах щодо цього питання. Одні вчені об'єктом злочину визнавали суб'єктивні права особи (А. Feuerbach), норми права в їх реальному бутті (М. С. Таганцев), цінності, як умови здорового існування суспільства (К. Binding), правові блага (Н. Welzel), охоронювані нормами права життєві інтереси (F. Liszt тощо) [162].

Оскільки до основних задач нашої роботи не входить ґрунтовне дослідження поняття об'єкту злочину, вважаємо доцільним узагальнити окремі ідеї та напрями у цій сфері досліджень. Так, видатний вчений М.Й. Коржанський відзначає основним об'єктом злочину ті суспільні відносини, зміна яких складає соціальну суть злочину, для охорони яких прийнята кримінально-правова норма, що передбачає відповідальність за його вчинення [138]. Однак, ця думка не є уніфікованою й деякі вчені схиляються до думки, що об'єктом злочину може бути благо (С.Б. Гавриш), цінності (Е.В. Фесенко), інтереси (А.В. Наумов).

Узагальнюючи думки більшості науковців у вітчизняному кримінальному праві, ми відзначаємо, що домінуючою є позиція, що об'єктом злочину є найбільш важливі та значущі для інтересів суспільства і

держави суспільні відносини, яким злочинні посягання заподіюють або можуть заподіяти значну шкоду [229]. Саме таку позицію ми вважаємо найбільш підходящою для нашого дослідження.

Розкриваючи через призму кримінального права суть суспільних відносин, окремої уваги заслуговують роботи В.Я. Тація, у яких доводиться, що вони являють собою певні зв'язки між людьми (суб'єктами відносин), які утворюються в процесі сумісної матеріальної і духовної діяльності на підставі певного засобу виробництва і специфіки, яка притаманна кожному етапу історичного розвитку суспільства [294]. Не можна не погодитись з такою тезою автора, адже суспільні відносини невід'ємні від діяльності людини. Вони утворюються в процесі діяльності людини, а тому не можуть ані існувати, ані змінюватися незалежно від людської діяльності. У свою чергу, діяльність людини неминуче включається в систему суспільних відносин. Кожен злочин є небезпечний тим, що заподіює шкоду суспільним відносинам, реально змінюючи їх шляхом впливу на елементи. Наведена позиція узгоджується з поглядами зарубіжних учених [79]. Якщо особа, вчиняючи злочин, порушує врегульовані правом відносини, то об'єктом злочину виступають врегульовані правом суспільні відносини.

Побудова Особливої частини КК України за принципом родового об'єкта означає, що законодавець, установлюючи кримінально-правові заборони, виділяє в окремі групи захист конкретних об'єктів. Водночас здійснюється захист інших об'єктів, на які можуть здійснюватися посягання. Так, у Кримінальному кодексі України 2001 р. норми, які визначають кримінальну відповідальність за злочини проти здійснення журналістами своєї професійної діяльності законодавець відніс до розділу V «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» (ст. 163, ст. 171) та розділу XV «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів» (ст. 345¹, ст. 347¹, ст. 348¹).

Завдяки аналізу цієї групи кримінально-правових норм було

встановлено коло питань, які потребують деяких уточнень. Вкрай дискусійним є питання відповідності назви розділу до змісту його норм. Так, на думку С.Я. Лихової, під родовим об'єктом даного розділу слід розуміти окремі конституційні правовідносини, зміст яких складають права людини та громадянина: цивільні (особисті), політичні, соціальні [197]. І.О. Зінченко стверджує, що родовим об'єктом цих злочинів виступають суспільні відносини, які забезпечують конституційні права і свободи людини та громадянина [113].

Насправді, у розділі V Особливої частини КК України фактично визначені норми, які передбачають відповідальність за посягання на ті конституційних прав і свобод людини і громадянина, які не були виокремленні в інші розділи Особливої частини КК України, що, на думку деяких авторів викликає певні труднощі при визначенні їх родового та безпосередніх об'єктів.

Для вирішення цієї проблеми С. В. Хилюк пропонує або перейменувати розділ V Особливої частини КК України, або розформувати норми розділу [316]. Слід визнати перший варіант невдалим через громіздкість самих формулювань та занадто всеохоплюючий характер означуваного родового об'єкта. У цьому випадку ми схилиємось до другого варіанту, пропонуючи виключити з розділу V Особливої частини КК України окремі склади злочинів та доповнити розділ новими статтями, які в переважній більшості стосуються охорони виборчих та особистих прав громадян.

У той же час С.Я. Лихової, пропонуючи реформувати розділ V Особливої частини КК України, вказує, що ст. 171 введена у КК з порушенням принципів криміналізації, а тому ці діяння слід декриміналізувати [196]. Ми не можемо погодитися з вказаною точкою зору, адже, на наш погляд, перешкоджання законній професійній діяльності журналіста має усі ознаки кримінального правопорушення. Зокрема, суспільна небезпечність; типовість та достатня розповсюдженість антисуспільної поведінки, але з урахуванням ступеня її суспільної

небезпечності; динаміка суспільно небезпечних діянь з урахуванням причин та умов, що їх породжують; необхідність впливу кримінально-правовими заходами; співрозмірність позитивних та негативних наслідків криміналізації.

Більш того, законодавець вдало відніс перешкоджання законній професійній діяльності журналіста саме до розділу V Особливої частини, адже суспільна небезпечність даного злочину полягає у посяганні на відносини, які забезпечують законну професійну діяльність журналістів, обмежують конституційне право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб. Так, згідно ст. 45 Закону України «Про інформацію» забороняється втручання у формах, не передбачених законодавством України або договором, укладеним між засновником (співзасновниками) і редакцією засобу масової інформації, у професійну діяльність журналістів, контроль за змістом інформації, що поширюється, з боку засновників (співзасновників) засобів масової інформації, органів державної влади або органів місцевого самоврядування, посадових осіб цих органів, зокрема з метою поширення чи непоширення певної інформації, замовчування суспільно значущої інформації, накладення заборони на показ окремих осіб або поширення інформації про них, заборони критикувати органи державної влади чи органи місцевого самоврядування або їх посадових осіб. Даними обставинами визначається безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст. 171 КК України, – суспільні відносини у сфері особистих прав людини і громадянина, зокрема права на інформацію [104, с. 60-65].

Споглядаючи на об'єкт злочину через призму нашого дослідження варто зазначити, що у чинному КК України професійна діяльність журналіста проходить червоною ниткою через низку суспільних відносин, які знаходять під захистом держави від кримінальних посягань. Беззаперечно було би логічним, в першу чергу, провести дослідження ст. 171 та ст. 163 КК України – норм, які напряду пов'язані із перешкоджанням здійснення професійної

діяльності журналіста.

У сучасній теорії кримінального права відсутнє одностайне судження щодо безпосереднього об'єкта вказаного злочину. Так, О. І. Зінченко наголошує, що суспільна небезпека даного діяння полягає в тому, що воно порушує конституційне право журналістів на працю [113, с. 132]. У свою чергу, М. І. Мельник стверджує, що безпосереднім об'єктом цього злочину є встановлений порядок здійснення законної професійної діяльності журналістів, який забезпечує конституційне право громадян на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію, необхідну їм для реалізації ними своїх прав, свобод та законних інтересів [223]. Досить неоднозначну думку з цього питання висловив О. М. Готін, який вважає, що внаслідок вчинення цього злочину порушується конституційне право громадян на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; порушуються основоположні принципи інформаційних відносин; обмежується право громадян, юридичних осіб і державних органів на оперативне одержання через ЗМІ публічно поширюваної інформації. При цьому в якості безпосереднього об'єкта злочину він вказує «порядок професійної діяльності журналістів» [76].

Кожна із зазначених точок зору, звичайно ж, має право на існування. У той же час, коли мова йде про права людини і громадянина, то вони мають розглядатись як об'єкти кримінально-правової охорони, а об'єктом злочинного посягання на них є не право як абстракція, а порядок (механізм) реалізації такого права. Інтереси, права і свободи людини, сама людина (громадянин), особисті блага людини, соціальні зв'язки у суспільстві є видами цінностей як об'єкта кримінально-правової охорони. З урахуванням того, що соціальні зв'язки — це дії і взаємодії, взаємозв'язки (взаємовідносини) учасників суспільних відносин, а також те, що соціальні зв'язки у вузькому розумінні цього слова є елементом суспільних відносин, по-суті, посягання на них є і посяганням на конкретні суспільні відносини в

широкому їх розумінні [9].

Отже, самостійно конституційне право журналіста на працю, а також право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань не можуть розглядатися в якості безпосередніх об'єктів досліджуваних нами злочинів. Правова норма, яка регулює дані відносини, порушується лише за умови впливу на особу і унеможливлення реалізувати своє право, отримати, досягти того блага, тієї цінності, заради якої вона є суб'єктом саме цих суспільних відносин. Тобто, у даному випадку процес реалізації конституційного права на працю і на свободу збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб виступає лише в якості окремого структурного елементу суспільних відносин, а саме соціального зв'язку, який і порушується, в наслідок чого порушуються й суспільні відносини в цілому як безпосередній об'єкт злочину, що розглядається [23, с. 42].

Враховуючи вищевикладене можна зробити висновок про те, що основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 171 КК України, є суспільні відносини, що забезпечують безперешкодну реалізацію права журналіста на працю. Додатковим обов'язковим об'єктом виступає право громадян на отримання достовірної та об'єктивної інформації.

Інший злочин розділу V Особливої частини КК України визначає кримінальну відповідальність за порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, в першу чергу, спрямований на захист конституційних гарантій здійснення таких прав людини (ст. 31 Конституції України). Однак, вони перебувають під захистом не лише КК України, а й інших законодавчих актів, що прямо зазначено в ст. 9 Закону України «Про телекомунікації» передбачає, що охорона таємниці телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються технічними засобами телекомунікації, та інформаційна безпека телекомунікаційних мереж гарантуються Конституцією та законами України. Зняття інформації з

телекомунікаційних мереж заборонене, крім випадків, передбачених законом [271].

Також ст. 306 ЦК передбачено, що фізична особа має право на таємницю листування, телеграм, телефонних розмов, телеграфних повідомлень та інших видів кореспонденції. Окрім цього, ч. 2 ст. 14 КПК України визначає втручання у таємницю спілкування лише на підставі судового рішення у випадках передбачених самими КПК. Міжнародні документи з прав людини також не розглядають це право як абсолютне. Так, у ст. 8(2) Європейської конвенції з захисту прав і основних свобод людини зазначається, що не допускається втручання державних органів в здійснення цього права, за винятком випадків, коли це передбачено законом і необхідно в демократичному суспільстві на користь державної безпеки, громадського порядку або економічного добробуту країни, для підтримки порядку і запобігання злочинам, захисту здоров'я і моралі, або захисту прав і свобод інших осіб.

Згідно ч. 2 ст. 30 Закону України «Про інформацію», конфіденційною інформацією визначаються відомості, які знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних чи юридичних осіб і поширюються за їх бажанням відповідно до передбачених умов [263]. Тобто, якщо особа не бажає поширювати таку інформацію, вона буде складати таємницю цього громадянина, а тому у випадку передачі цієї інформації засобами зв'язку або через комп'ютер вона повинна вважатися предметом злочину, що передбачений ст.163 КК України.

Як бачимо, в українському законодавстві гарантується таємниця передачі інформації між людьми і неможливість її розголошування особами, які залучені до цього процесу або внаслідок певних обставин мають можливість стати своєрідним спостерігачем або очевидцем цього процесу [218]. Дослідженням розуміння таємниці зверталась низка як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Так, на думку Л.О. Красавчикової, під таємницею необхідно розуміти «певну інформацію про дії (стан та інші

обставини) певної особи (громадянина, організації, держави), що не підлягає розголошенню» [145]. Погоджуючись з автор, маємо зазначити, що дане поняття є дещо вузьким й у повній мірі не відображає сутність поняття таємниці. У свою чергу, І. В. Смолькова вдало розглядає зі змістовної сторони таємницю й пропонує розуміти її як особливим чином охоронюваний законом блок секретної або конфіденційної інформації (відомостей) відомої або довіреної вузькому колу суб'єктів через виконання службових, професійних та інших обов'язків або окремих доручень, розголошення яких може тягти юридичну відповідальність» [288]. У той же час, В. А. Мазуров пішов далі й розглянув таємницю у синтезі із відповідальністю за її порушення, тобто таємниця – це конфіденційні та секретні відомості, що охороняються законом, у сфері приватного життя громадян, підприємницькій, фінансовій, політичній, економічній, військовій та інших сферах, відомі або довірені певному колу осіб через їх професійні, службові або інші обов'язки, незаконне отримання, використання, розголошення яких заподіює шкоду або створює загрозу заподіяння шкоди правам і законним інтересам громадян, суспільства, держави і тягне за собою відповідальність винних осіб відповідно до чинного законодавства» [199].

Проаналізувавши наукові роботи низки вчених маємо зазначити, що у контексті нашого дослідження Д.Ю. Кондратов найбільш вдало визначив поняття таємниці кореспонденції. Так, це конфіденційна інформація особистого характеру, що вже передана чи лише передається засобами зв'язку або через комп'ютер, незаконне ознайомлення з якою може завдати шкоду інтересам її власника (володаря), внаслідок чого доступ до неї обмежений відповідно до положень законодавства України, і за несанкціоноване порушення конфіденційності якої встановлена кримінальна відповідальність [133].

Маємо зазначити, що законодавством України передбачені й інші різновиди таємної інформації, зокрема службова таємниця, комерційна таємниця, професійні таємниці, процесуальні та інші. Однак предметом

злочину, передбаченого ст.163 КК України, можуть бути лише відомості та повідомлення, що містяться виключно у приватній кореспонденції та становлять особисту таємницю громадянина. Незаконне ознайомлення із службовими кореспонденцією, телефонними розмовами, телеграфними та іншими повідомленнями та їх розголошення за наявності для того підстав можуть розглядатися як комерційне шпигунство (ст. 231), розголошення комерційної таємниці (ст. 232), розголошення державної таємниці (ст. 328), передача відомостей, що становлять конфіденціальну інформацію, яка є власністю держави (ст. 330), розголошені відомостей військового характеру (ст. 422) [226].

Отже, основним безпосереднім об'єктом даного злочину є суспільні відносини, що забезпечують таємницю листування, телефонних розмов та ін. Окрім цього, у ч. 2 ст. 163 КК України наявна кваліфікуюча ознака – вчинення таких діянь щодо журналіста. На нашу думку, посилення законодавцем кримінальної відповідальності за порушення таємниці листування, телефонних розмов й інше щодо журналіста визначає високу суспільну небезпечність таких діянь, адже вони спрямовані на перешкоджання законній діяльності журналіст, а тому наявні усі підстави для визнання додатковим обов'язковим об'єктом даного злочину – забезпечення безперешкодної реалізації права журналіста на здійснення законної професійної діяльності. На підставі вищевикладеного маємо констатувати, що злочин, передбачений ст. 163 КК України, виходячи з родового об'єкта, варто віднести до групи злочинів проти професійної діяльності журналіста.

Після Революції Гідності особливо гостро постало питання про відкритість влади через незалежну журналістську діяльності, що, в свою чергу, викликало потребу у посиленні захисту журналістів від злочинних посягань. Як наслідок, завдяки внесенню змін до КК України розділ XV був доповнений рядом норм (ст. 345¹, ст. 347¹, ст. 348¹, ст. 349¹), спрямованих на захист життя здоров'я, свободи і майна як журналіста, так і його близьких родичів чи членів сім'ї, на які вчиняються посягання у зв'язку із

професійною журналістською діяльністю [253]. А тому у вказаних злочинах додатковими обов'язковими об'єктами виступають інші охоронювані кримінальним законом права і свободи людини і громадянина, зокрема, права громадянина на отримання достовірної та об'єктивної інформації; право на життя та фізичне та психологічне здоров'я; право власності; свобода пересування та інше.

Окрім суспільних відносин, що охороняються Законом України про кримінальну відповідальність, об'єкт посягання характеризується також такою ознакою як потерпілий. Реалії сьогодення в Україні потребують від вітчизняної галузі кримінального права розширення тлумачення поняття «потерпілий від злочину».

Позиції вітчизняних вчених втілилися законодавцем під час створення новітнього КПК України. Так, згідно ч. 1 ст. 55 потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. З точки зору ст. 46 КК України, А.М. Ященко визнає потерпілим фізичну особу, її представника, законного представника неповнолітнього або недієздатного, близьких родичів загиблого, а так само юридичну особу, яким завдана чи створена загроза заподіяння майнової, фізичної або моральної шкоди [329]. Деякі зарубіжні вчені, зокрема, С.В. Анощенкова, також розглядають юридичну особу як потерпілу від злочину.

Не поглиблюючись у наукову дискусію щодо поняття потерпілого у кримінальному законодавстві [10; 22; 80; 285], зазначимо, що, виходячи з об'єкту дисертаційного дослідження, найбільш прийнятною є думка М.В. Сенаторова, який потерпілим від злочину визначає соціальний суб'єкт (фізична чи юридична особа, держава, інше соціальне утворення або суспільство в цілому), блага, праву чи інтересу якого, що знаходиться під охороною кримінального закону, злочином заподіюється шкода або створюється загроза заподіяння такої [286].

Для чіткого розуміння та визначення конкретного кола осіб, які можуть бути потерпілими від досліджуваних нами злочинів, потрібно, перш за все, відповідно до чинного законодавства розкрити поняття «журналіст», що може виступати фактично або юридично виступати потерпілим. Так, ст. 1 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» визначає, що журналіст – це творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює та займається підготовкою інформації для засобів масової інформації, виконує редакційно-посадові службові обов'язки в засобі масової інформації (в штаті або на позаштатних засадах) відповідно до професійних назв посад (роботи) журналіста, які зазначаються в державному класифікаторі професій України [255]. Майже аналогічне твердження міститься і в ст. 25 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні». Ст. 1 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» визначила телерадіожурналіста штатним або позаштатним творчим працівником телерадіоорганізації, який професійно збирає, одержує, створює і готує інформацію для розповсюдження [270].

Отже, за чинним законодавством у досліджуваних нами злочинах мова йде про журналістів, які працюють у сфері як друкованих ЗМІ (газет, журналів, бюлетенів, разових видань з визначеним тиражем тощо), так і аудіовізуальних ЗМІ (радіомовлення, телебачення, кіно, звукозапис, відеозапис тощо). Такий поділ ЗМІ, крім іншого, встановлено й у ч. 2 ст. 22 Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. № 2657–XII в редакції Закону від 13 січня 2011 р. № 2938-VI [263]. Крім цього, у КК України чітко визначено, що статус журналіста або його належність до засобу масової інформації підтверджується редакційним або службовим посвідченням чи іншим документом, виданим засобом масової інформації, його редакцією або професійною чи творчою спілкою журналістів.

У зв'язку із вище зазначеним, ми схилиємось до думки, що найбільш повно та точно розтлумачено термін «журналіст» у Законі України «Про

державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів». Більш того, більшість науковців в основу своїх досліджень вкладають саме згадане вище поняття [55; 222].

Слід зауважити на тому, що відповідно до закону про кримінальну відповідальність потерпілими від досліджуваних нами злочинів визнаються не лише журналісти, а й близькі родичі чи члени сім'ї. Зокрема, законодавець їх безпосередньо визначив у статтях 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України. Проте, спроби конкретизації зазначених осіб та намагання надати вичерпний їх перелік стикаються з проблемами, обумовленими прогалинами в праві в цілому.

Погоджуючись із цілком обґрунтованим підходом законодавця щодо закріплення дещо розширеного переліку потерпілих від вказаних злочинів, однак має зазначити, що його реалізація не може бути визнана бездоганною з огляду на дотримання вимоги повноти кримінально-правового захисту. Першочергово, слід зауважити про формулювання категорії «близькі родичі та члени сім'ї» у КК України. Так, деякі статті виокремлюють категорію «родич» (ст. 96, ст. 97, ст. 147), низка статей – «близький родич» (ст. 115, ст. 122, ст. 154, ст. 189, ст. 345-350, ст. 352, ст. 355, ст. 377-380, ст. 385, ст. 386, ст. 396, ст. 398-400), інші статті вже узгоджені із КПК і визначають категорію «близький родич чи член сім'ї» (ст. 345¹, ст. 347¹, ст. 348¹, ст. 349¹). Як бачимо, неузгодженість між собою норм КК України сприяє неоднозначному тлумаченню вказаних категорій, а тому з метою збереження єдності юридичної термінології та забезпечення дотримання вимоги повноти кримінально-правового захисту, вважаємо за доцільне внести зміни КК України, визначивши лише одну категорію – «близький родич чи член сім'ї». Окрім цього, дана термінологія повністю узгоджена і з Кримінальним процесуальним кодексом України, і з Сімейним кодексом України.

Вважаємо за потрібне звернути увагу на традиційно тісний термінологічний зв'язок кримінального та кримінально-процесуального законодавства. Так, у п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України використовується категорія

«близькі родичі та члени сім'ї», під якими слід розуміти чоловіка, дружину, батька, мати, вітчима, мачуху, сина, дочку, пасинка, падчерку, рідного брата, рідну сестру, діда, бабу, прадіда, прабабу, внука, внучку, правнука, правнучку, усиновлювача чи усиновленого, опікуна чи піклувальника, особу, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також осіб, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі [170].

У той же час, вказана категорія має дещо інше функціональне призначення у сфері кримінального судочинства, аніж у доктрині кримінального права. Так, у кримінальному процесі така категорія пов'язана із закріпленням певних обмежень на здійснення окремих процесуальних дій чи кримінального провадження в цілому. Однак, у контексті кримінального права акцент вже зміщується з процесуально-правових обмежень безпосередньо на матеріально-правові межі захисту суспільних відносин. У зв'язку з цим, на нашу думку, характеристика потерпілих від злочину досліджуваних нами злочинів виключно через означене вище поняття не забезпечує повноцінної кримінально-правової охорони суспільних відносин, що становлять його основний безпосередній об'єкт.

Достатньо цікавою є думка А.М. Удода щодо запровадження категорію «близькі особи» як позначення додаткової групи можливих потерпілих від злочину [307]. На нашу думку, цей термін є більш широким за обсягом, адже охоплює будь-яких осіб, з якими журналіст підтримує відносини, доля яких йому небайдужа й права яких можуть постраждати у зв'язку із його професійною діяльністю, зокрема: інтимні партнери, близькі друзі; віддалені родичі: свекор, теща, свекруха, тесть, двоюрідні брати, сестри, тітки, дядьки, хрещені батьки та хрещені діти тощо. Більш того, слід зважати на особливості спорідненості в нашій державі, які визначаються добре розвиненою мережею доволосімейних відносин та близькістю відповідних зв'язків зі значною кількістю категорій осіб. Врахування даних обставини є

об'єктивно необхідним, відповідатиме тенденціям відродження традицій та самобутності української нації, зокрема, в аспекті часткового поширення механізмів правового гарантування недоторканості усталених у звичайному обороті сімейних відносин. Останні ж так само традиційно займають суттєве місце в системі соціально корисних зв'язків практично будь-якої людини в нашій країні. У зв'язку з цим, суспільно небезпечні посягання на них, зокрема, у спосіб погроз чи насильства щодо близьких осіб, потенційно з великим ступенем вірогідності здатні вплинути на поведінку журналіста.

Водночас, відсутня можливість визначити вичерпний перелік близьких осіб, адже навіть ідентичні соціальні статуси в кожній конкретній ситуації можуть не обумовлювати фактичної близькості у змісті відносин між журналістом й відповідною особою. У зв'язку із таким формулюванням, визнання потерпілих, наприклад, від погрози або насильства відноситься до сфери правозастосувального розсуду, що є не зовсім логічним, хоча й такий техніко-юридичний спосіб викладу норм права є достатньо поширеним у практиці правотворчості [278]. Саме тому замість близьких осіб законодавець передбачив потерпілими близьких родичів та членів сім'ї.

На відміну від вказаних вище злочинів законодавець визначив потерпілими від злочинів, передбачених ст. 163 та ст. 171 КК України, лише журналістів. Однак деякі зарубіжні вчені звертають увагу, що потерпілим від злочину, передбаченого ст. 171 КК України, може бути як сам журналіст, так і близькі йому особи [148; с. 64]. Вітчизняні ж науковці одностайно вважають, що потерпілими близькі журналісту особи можуть бути тільки у випадку переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків, за критику, здійснюване службовою особою або групою осіб за попередньою змовою (ч. 2 ст. 171 КК України) [76, с. 144; 169].

Ми не можемо погодитись із думкою Я.С. Безпалої, яка пропонує доповнити диспозицію ч. 2 ст. 171 КК України, визначивши відповідальність за дії й щодо близьких родичів журналіста, вмотивовуючи тим, що переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків, за критику

може мати різноманітні форми посягання на законні права, свободи та інтереси близьких осіб журналіста, зокрема психологічний тиск на них, обмеження (різного роду погрози, залякування, цькування, наприклад, погроза вбивством, заподіянням тілесних ушкоджень, знищенням чи пошкодженням майна), фізичний чи психічний примус до вчинення певних дій (наприклад, умовити журналіста спростувати оприлюднену інформацію), поширення неправдивих відомостей чи відомостей, що ганьблять честь і гідність рідних журналіста, компрометують їх тощо [23, с. 66]. На нашу думку, вказані дії не входять до об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 171 КК України, і більш того такі дії вже входять до об'єктивної сторони вже існуючих кримінально-правових норм.

Як відомо, шкода від злочинного посягання може заподіюватися не тільки фізичній, а й юридичній особі, державі чи суспільству. Тому окремої уваги заслуговує питання щодо визнання юридичних осіб потерпілими від досліджуваних нами злочинів, тим паче серед науковців не має єдиної думки щодо даної проблеми. Так, одні вчені наголошують, що юридична особа (засіб масової інформації) не може бути потерпілою від даного злочину, оскільки посягання спрямоване проти трудових прав представників певної професії, і законодавець в нормах КК України прямо вказує, що потерпілим від злочину може бути тільки журналіст. Крім того, при перешкоджанні діяльності юридичної особи з боку окремих посадових осіб (чи органів) виникають інші правові відносини: адміністративні, господарські, цивільно-правові, які не регулюються кримінальним правом. Такі правопорушення розглядаються відповідними органами вищого рівня або судом [113, с. 133].

Інші вчені впевнені, що такі злочини можуть вчинюватись не тільки безпосередньо щодо журналістів, а й стосовно засобів масової інформації, наприклад, незаконне позбавлення телеорганізації права користування певними частотами, призначеними для мовлення; незаконне анулювання свідоцтва про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації тощо [76, с. 111], а також затягування Національною радою України з питань

телебачення і радіомовлення процесу видачі ліцензії на мовлення політично-невіддним телеканалам, наприклад, телеканал «Інтер». Зокрема, Я.С. Безпала стверджує, що через визначення законодавцем терміну «журналістів» в диспозиції ст. 171 КК України визначив їх кількість, що свідчить про їх множину, тобто більше одного. Відтак, коли вчинюється перешкоджання законній професійній діяльності декількох (як мінімум двох) журналістів, то шкода заподіюється і засобу масової інформації (юридичній особі), оскільки останній втрачає можливість своєчасно і правдиво висвітлити ту чи іншу подію [23, с. 70].

На жаль, ми не можемо погодитись із такою позицією, адже термін «журналістів» вживається в контексті узагальнення частин ст. 171 і в подальшому в інших нормах КК України термін «журналістів» не вживається, тобто фактично несе лише лексичне значення. Окрім цього, ЗМІ як юридична особа є комерційною установою, а тому при порушенні прав журналістів при здійсненні їх професійної діяльності спричиняє їм майнову шкоду винятково у вигляді збитків від невисвітлення тієї чи іншої інформації. Більш того, КК України відніс до професійної діяльності журналіста збирання, одержання, створення, поширення, зберігання або іншим використання інформації з метою її поширення на невизначене коло осіб через друковані засоби масової інформації, телерадіоорганізації, інформаційні агентства, мережу Інтернет. Тобто, у даному випадку ЗМІ є засобом здійснення журналістом своєї професійної діяльності, але аж ні як потерпілим від злочинів проти професійної діяльності журналіста.

Щодо незаконного позбавлення телеорганізації права користування певними частотами, призначеними для мовлення; незаконне анулювання свідоцтва про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації тощо, то такі дії мають кваліфікуватися за відповідними нормами КК України або ж відповідно до КУпАП України. Окрім цього, у інших досліджуваних нами злочинах (ст. 163, ст. 345¹, ст. 347¹, ст. 348¹, ст. 349¹) винятково фізична особа може виступати потерпілим.

Отже, потерпілий є обов'язковою ознакою складу досліджуваних нами злочинів, а тому від обґрунтованості опису його ознак в тексті закону про кримінальну відповідальність прямо залежить повнота правового захисту й визначення основного безпосереднього об'єкта досліджуваних злочинів.

Підсумовуючи, зазначимо, що проблема захисту професійної діяльності журналіста, життя і здоров'я, майнових благ його та його родичів є вкрай актуальною та достатньо дискусійною як у вітчизняних, так і зарубіжних наукових колах. Безпосередньо на це вказує ряд змін внесених до КК України, що дозволило розширити кола об'єктів кримінально-правової охорони та посилити кримінальну відповідальність за злочинні посягання спрямованих не допустити здійснення журналістом своєї професійної діяльності. Завдяки дослідженню було встановлено, що законодавець досить вдало виклав кримінально-правові норми спрямовані на охорону законної професійної діяльності журналіста, однак це не завадило нам викласти свої пропозиції щодо удосконалення кримінально-правового законодавства.

2.2 Об'єктивна сторона злочинів проти здійснення законної професійної діяльності журналістів

У юридичній літературі об'єктивну сторону будь-якого злочину переважно визначають як сукупність передбачених законом про кримінальну відповідальність ознак, що характеризують зовнішній прояв суспільно небезпечного діяння, яке посягає на об'єкти кримінально-правової охорони, а також об'єктивні умови цього посягання [7]. Їх можна назвати процесом суспільно небезпечного і протиправного посягання на охоронювані законом інтереси, що розглядаються з точки зору послідовного розвитку тих подій і явищ, які починаються зі злочинної дії (бездіяльності) суб'єкта і закінчуються настанням злочинного результату [313].

Вказаний елемент складу злочину характеризується такими обов'язковими та факультативними ознаками, як суспільно небезпечне

діяння (дія або бездіяльність), суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечними наслідками, місце, час, обстановка, спосіб, знаряддя й засоби вчинення злочину. Вказані ознаки виділяють як основні та найбільш загальні при характеристиці зовнішнього прояву суспільно небезпечного посягання. Більш того, прояв того чи іншого акту злочинної поведінки неоднозначний і дуже різноманітний, а вичерпний перелік його об'єктивних ознак просто неможливо навести через їх значну кількість. В об'єктивних ознаках виявляються як фактичні, так і соціальні властивості злочину, передусім його суспільна небезпечність. Виявлення і дослідження ознак об'єктивної сторони дозволяє встановити наявність складу злочину в діянні винної особи, правильно кваліфікувати вчинене, відмежувати вчинене посягання від інших злочинів, тому вони найбільш повно відображені в диспозиціях статей КК України.

У науці кримінального права єдиної точки зору визначення цих ознак не існує, однак сформувалось три основні позиції. Одні вчені до обов'язкових ознак об'єктивної сторони будь-якого злочину відносять: діяння (дію або бездіяльність), наслідки та причинно-наслідковий зв'язок між діянням і наслідками (А.Н. Трайнін, В.Б. Малінін, М.І. Бажанов та ін.) [18; 204; 298]. Друга група науковців єдиною обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину визнають діяння (дію чи бездіяльність) (А.В Наумов, М.Й. Коржанський, А.О. Пінаєв та ін.) [139; 228; 242].

Третя точка зору побудована на основі поділу злочинів на злочини з формальним і матеріальним складом й відносять причинний зв'язок до факультативних ознак об'єктивної сторони складу злочину (В.І. Борисов, М.В. Шепітько, А.П. Тихий) [42; 326]. У той же час, ми не можемо погодитися із думкою С.Б. Гавриша, що наслідки і причинний зв'язок завжди обов'язкові при оцінюванні зовнішньої аспекти злочинного посягання [63]. Це суперечить і позиції законодавця, який диференціює в нормах КК Особливої частини відповідальність залежно від настання або ненастання

злочинних наслідків, а тому вважає причинний зв'язок і злочинні наслідки обов'язковими ознаками об'єктивної сторони злочину з матеріальним складом.

Отже, при будь-якій конструкції об'єктивної сторони складу злочину обов'язковою та незамінною ознакою є тільки суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність). Без діяння як зовнішнього прояву людської поведінки не існує й не може існувати злочину. Самі по собі думки, ідеї, реалізація яких становить для суспільства безпеку, не можуть визнаватися суспільно небезпечним посяганням – злочином. Тобто злочинні наміри отримують негативну оцінку лише тоді, коли вони об'єктивовані зовні, в акті зовнішньої поведінки особи, а формою цієї поведінки виступає дія чи бездіяльність [239].

Окрім цього, до структури будь-якого злочинного діяння належить причино-наслідкове заподіяння шкоди об'єктові, що перебуває під охороною закону про кримінальну відповідальність. Так, Н. Ф. Кузнєцова стверджує, що, підкоряючись загальній закономірності, дії завжди породжують різні зміни в оточенні людини, в об'єкті посягання, і бувають двох видів: у вигляді завдання фактичної шкоди й у вигляді створення небезпеки, реальної можливості завдання фактичної шкоди. Там, де зовнішньо об'єкт представлений якимись фізичними предметами, шкода піддається точному вимірюванню у певних одиницях... Шкода в політичній, моральній сфері не піддається точному вимірюванню, хоча і вона може бути більш або менш суспільно небезпечною [181]. При цьому суспільно небезпечні наслідки як обов'язкова ознака складу злочину передбачається кримінальним законом лише у разі формулювання злочинів з матеріальним складом. В інших випадках, коли склад злочину сформульовано як формальний, суспільно-небезпечні наслідки виносяться за межі складу злочину.

Виходячи із законодавчої конструкції, досліджувані нами злочини, безпосереднім об'єктом яких є професійна діяльність журналіста (ч. 2 ст. 163, ст. 171 КК України), є злочинами з формальним складом, оскільки

законодавець не вимагає настання яких-небудь наслідків, для того, щоб можна було вести мову про закінчений злочин, а інші ж (ст. 345¹, ст. 347¹, ст. 348¹, ст. 349¹) є відповідно злочинами з матеріальним складом злочину.

Як ми вже зазначали основною ознакою об'єктивної сторони є суспільно небезпечне діяння, яке має відповідати сукупності ознак, які надають йому кримінально-правового значення: бути конкретним, усвідомленим і вольовим актом поведінки людини, суспільно небезпечним та протиправним [165]. Згідно з ч. 1 ст. 11 КК України формами вираження суспільно небезпечного діяння є дія або бездіяльність.

Серед ряду злочинів проти професійної діяльності журналіста своєрідне місце займає злочин, передбачений ст. 163 КК України. Його вчинення злочину відбувається шляхом порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної кореспонденції, іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер. Варто погодитися з позицією П.С. Матишевського, який вдало визначив порушення таємниці листування як дії, пов'язані з ознайомленням особи, яка не мала не це права, зі змістом чужого листування, з незаконним розголошенням змісту такої кореспонденції без згоди громадянина, який написав чи отримав лист (повідомлення), або з розголошенням самого факту листування між певними громадянами чи між певним громадянином і організацією, підприємством чи установою [163].

Доречі, як зазначають вітчизняні вчені поняттям листування охоплюються будь-які види кореспонденції, що передається поштою: письмова кореспонденція (прості та рекомендовані листи, поштові картки, бандеролі, секограми, дрібні пакети) та інші поштові відправлення, передбачені Законом від 4 жовтня 2001 року «Про поштовий зв'язок». Наприклад, порушенням таємниці листування буде розголошення працівником пошти сторонній особі (стороннім особам) факту листування між певними особами, відкриття та ознайомлення із тестом листа, а так само передання листа для ознайомлення іншій особі. Проте знищення листа не

містить ознак злочину, передбаченого ст. 163 КК, хоча за певних умов може утворювати склад злочину, передбаченого ст. 182 КК.

Згідно з ч. 1 ст. 11 КК України формами вираження суспільно небезпечного діяння є дія або бездіяльність. Більшість учених стверджують, що злочин, передбачений ст. 163 КК України, здійснюються лише шляхом дій. Кондратов Д.Ю. у своєму дослідженні доводиться, що об'єктивна сторона даного злочину може полягати як у вчиненні незаконної дії, так і у бездіяльності [132]. На жаль, ми не можемо погодитись із такою позицією, адже у теорії кримінального права прийнято вважати, що бездіяльність – це пасивна форма поведінки особи, що полягає у невчиненні нею конкретної дії (дій), які вона повинна була і могла вчинити в даних конкретних умовах.

Оскільки порушення таємниці листування або іншої кореспонденції включає прямий умисел ознайомлення з відомостями або повідомленнями громадянина, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, то й вчинення має кваліфікуватися як активна дія, спрямована на вказану мету. Ми схилиємось до думки, що у разі бездіяльності особи, на яку покладені обов'язки забезпечувати таємницю листування або іншої кореспонденції, то наступне в залежності від суспільної небезпечності та наслідків має кваліфікуватися як службова недбалість (ст. 367 КК України) або розглядатися через призму дисциплінарної чи адміністративної відповідальності.

Варто зазначити, що у виняткових випадках із загальної заборони порушувати таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, як випливає з тексту ст. 31 Конституції України, можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочину чи з'ясувати істину під час досудового розслідування кримінального провадження, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо. Підстави і порядок здійснення заходів, пов'язаних із обмеженням цього права, визначено Кримінальним процесуальним кодексом України, законами України від 18 лютого 1992 року «Про оперативно-

розшукову діяльність»; від 26 грудня 2002 року «Про контррозвідальну діяльність»; від 30 червня 1993 року «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»; від 20 березня 2003 року «Про боротьбу з тероризмом»; від 30 червня 1993 року «Про попереднє ув'язнення»; Кримінально-виконавчим кодексом України.

Крім того, для з'ясування питання про законність обмеження права на таємницю кореспонденції слід ураховувати також прецеденти Європейського суду з прав людини, відповідно до положень ст. 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [166]. Більш того, у разі порушення таємниці кореспонденції, що передається через комп'ютер, якщо особа отримувала доступ до електронної кореспонденції шляхом несанкціонованого втручання в роботу комп'ютерної мережі, потрібна додаткова кваліфікація за ст. 361 КК України.

Зазначимо, що у кримінально-правовій літературі існує твердження з приводу того, що частиною об'єктивної сторони досліджуваного складу злочину виступають не лише діяння, що були розглянуті нами вище, але й подальше розголошення змісту листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції [225].

Доречі з такою позицією не погоджується вітчизняний вчений Д.Ю.Кондратов, оскільки факт розголошення в даному випадку є більш суспільно небезпечнішим діянням, ніж саме порушення таємниці кореспонденції. Так, у результаті розголошення зміст листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції стає надбанням ще більшого кола осіб, тому такі діяння, як ми вважаємо, виходять за рамки об'єктивних ознак складу злочину, що розглядається.

Крім того поіменний вчений вважає, що порушення таємниці кореспонденції та подальше розголошення її змісту підлягає кваліфікації за сукупністю відповідних злочинів. Так, у випадку коли була порушена таємниця особистої кореспонденції, а потім розголошені відомості, що становлять особисту або сімейну таємницю, остаточна кваліфікація таких

діянь, за наявності інших необхідних ознак, повинна здійснюватися за сукупністю злочинів, передбачених ст. 163 та 182 (порушення недоторканності приватного життя) КК України [134].

На хвилі посилення кримінально-правової охорони журналістики в Україні на початку 2016 року Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення захисту професійної діяльності журналістів» [254] ч. 2 статті 163 КК була доповнена додатковою кваліфікуючою ознакою – вчинення дій, вказаних у ч. 1, відносно журналіста, що, на думку законодавця, вкотре свідчить про підвищену суспільну небезпечність таких дій.

Очевидно, що перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, перш за все, може здійснюватися у формі активної поведінки, тобто у формі дії. Про це вказують усі без виключення науковці, нерідко заявляючи, що це єдина форма реалізації суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 171 КК України [148; с.66]. Однак, на наш погляд, заслуговує уваги питання про те, чи можливе вчинення даного злочину у формі бездіяльності. Наявність реальної можливості діяти певним чином полягає в тому, що особа в даній конкретній ситуації могла виконати активні дії (мала реальну можливість діяти) і, тим самим, запобігти злочинним наслідкам. Однак, під час оцінювання можливості (чи неможливості) виконати ти чи інші дії необхідно ураховувати конкретну обстановку, умови місця і часу, зміст обов'язків й особистісну здатність й навичок щодо виконання необхідних дій.

Ми схилиємось до позиції, що об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 171 КК України, полягає у вчиненні дій або бездіяльності, що призводять до перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. Однак, на нашу думку, такий підхід можна застосовувати лише до обмеженого кола випадків, які повністю відповідатимуть розумінню бездіяльності в доктрині кримінального права. У зв'язку з цим ми повністю підтримуємо позицію низки радянських вчених, які стверджували, що

«приєднання незалежних сил або дій інших осіб не виключає відповідальності першої особи лише тоді, коли на першій особі лежав спеціальний обов'язок по запобіганню цьому шкідливому результату» [289].

В юридичній літературі серед учених (О.І. Зінченко, М.І. Мельник, Л. Костенко, А.А. Васильєв, Д.Ю. Кондратов, О.М. Готін) панує думка, що досліджуване суспільно небезпечне посягання має дві форми, які передбачені різними частинами однієї статті. Іншу позицію висловлюють П. П. Андрушко та Р. В. Вереша, які стверджують, що статтею 171 КК України встановлено кримінальну відповідальність за два окремих склади злочину, оскільки у кожній із частин указаної норми передбачені відповідальність за різні за характером та способом вчинення діяння [55; 222].

Завдяки останнім змінам [254] у КК України ст. 171 набула нову форму. Нова редакція конкретизувала, які саме дії слід кваліфікувати як перешкоджання законній діяльності журналіста, а тому їх слід розглянути першочергово.

Згідно ст. 14 Закону України «Про інформацію» основними видами інформаційної діяльності є створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорона та захист інформації. Так, одержання інформації називається набуття, придбання, накопичення відповідно до чинного законодавства України документованої або публічно оголошеної інформації громадянами, юридичними особами або державою. Використання інформації – це задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб та держави. Поширення інформації – це розповсюдження, обнародування, реалізація у встановленому законом порядку документованої або публічно оголошеної інформації. Зберігання інформації – це забезпечення належного стану інформації та її матеріальних носіїв.

Це може проявлятися, зокрема, у незаконному вилученні тиражу друкованої продукції, знятті передачі з ефіру, недопущенні журналіста до участі у прес-конференції, необґрунтованій відмові від надання відповідної інформації, безпідставній відмові журналісту в акредитації, позбавленні

журналіста чи засіб масової інформації можливості скористатися переважним правом на одержання інформації, необґрунтованій відмові у задоволенні запиту щодо доступу до офіційних документів або наданні письмової чи усної інформації, порушенні права власності на інформацію, навмисному приховуванні інформації тощо.

Варто зазначити, що чинне законодавство передбачає й випадки, коли право журналіста на отримання інформації може бути обмежене. Так, обмеження, яке ґрунтується на законі, не може розглядатися як перешкоджання діяльності журналіста. Зокрема, не утворює складу злочину перешкоджання публікації відомостей, які заборонені законом до поширення.

Згідно з рішенням Конституційного Суду України № 2-рп/2012 від 20.01.2012 р. відповідно до ч. 3 ст. 34 Конституції України здійснення прав на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Таке конституційне обмеження прав особи збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію узгоджується з положеннями п. 2 ст. 29 Загальної декларації прав людини (1948 року), в яких зазначено, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

При цьому слід мати на увазі, що інформація з обмеженим доступом може бути поширена без згоди її власника, якщо ця інформація є суспільно

значимою, тобто якщо вона є предметом громадського інтересу і якщо право громадськості знати цю інформацію переважає потенційну шкоду від її поширення. Відповідно до ч. 2 ст. 29 Закону України «Про інформацію» предметом суспільного інтересу вважається інформація, яка свідчить про загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності України; забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків; свідчить про можливість порушення прав людини, введення громадськості в оману, шкідливі екологічні та інші негативні наслідки діяльності (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб тощо [263].

Крім того, статтею 47¹ Закону України «Про інформацію» передбачено звільнення особи від відповідальності (у тому числі від кримінальної) «*за розголошення інформації з обмеженим доступом, якщо суд встановить, що ця інформація є суспільно значимою*», хоча і сьогодні чинним законодавством не встановлено порядок визначення суспільної значимості інформації, поклавши цей обов'язок на суд.

Отже, збирання, зберігання, використання та поширення державою, органами місцевого самоврядування, юридичними або фізичними особами конфіденційної інформації про особу без її згоди є втручанням в її особисте та сімейне життя, яке допускається винятково у визначених законом випадках і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Незаконною слід також визнавати професійну діяльність журналістів, яка полягає у: закликах до захоплення влади, насильницької зміни конституційного ладу або територіальної цілісності України; пропаганді війни, насильства та жорстокості; розпалюванні расової, національної, релігійної ворожнечі; закликах до вчинення терористичних актів чи посягань на права і свободи людини (наприклад, поширення порнографічної чи іншої інформації, яка підриває суспільну мораль або підбурює до правопорушень, принижує честь і гідність людини; втручання у приватне життя особи;

поширення інформації, що стосується лікарської таємниці, грошових вкладів, таємниці усиновлення (удочеріння) тощо) [23, с. 93-94].

Таким чином, законна професійна діяльність журналістів містить ознаки соціально корисної поведінки, а тому є криміноутворюючим фактором. Під соціально корисною поведінкою потерпілого С. В. Анощенкова розуміє діяльність особи, які відповідає нормам закону, встановленого у суспільстві. Така діяльність охоплюється такою ознакою об'єктивної сторони як обстановка вчинення злочину [11]. Обстановка вчинення злочину – це конкретні об'єктивно-предметні умови, в яких вчиняється злочин. Відтак, на нашу думку, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 171 КК України є обстановка його вчинення – здійснення журналістами законної професійної діяльності.

Так, вироком Ірпінського міського суду Київської області від 13 червня 2014 року особу засуджено за ч. 1 ст. 171 КК України за наступних обставин. Знімальна група телеканалу ПрАТ «ММЦ-СТБ» на вибір, відповідно до редакційного завдання від 27.06.2013 року, направилася відзняти забудовані території м. Ірпінь, які розташовані по вул. Карла Маркса. Близько 12 години 00 хвилин, ОСОБА_5, перебував між житловими будинками, які розташовані в м. Ірпінь, Київської області та проводив відеозйомку. В цей час до нього підійшов ОСОБА_6, та в ході суперечки, яка виникла з проводу того, що ОСОБА_5, не повідомив ОСОБА_6, з яких підстав він проводить відеозйомку, обвинувачений ОСОБА_6, вихопив об'єктив від відеокамери у оператора ОСОБА_5, чим позбавив знімальну групу телеканалу СТБ можливості виконати свої професійні обов'язки, а саме одержати інформацію та створив протиправні дії, які виразилися у перешкоджанні, обмеженні, забороні, щодо одержання, використання, поширення інформації знімальній групі телеканалу СТБ телепередачі «Вікна – Новини» [57].

Варто звернути увагу на позицію А.П. Марущака, який вважає, що

журналісти, порівняно з іншими суб'єктами інформаційних відносин, мають досить широкі повноваження щодо доступу до інформації. Такі повноваження передбачаються як на рівні міжнародно-правових документів, так і нормами вітчизняного законодавства.

Причому зазначені положення можна умовно поділити на дві групи: 1) норми, що регулюють доступ журналістів до так званої публічної інформації, або ж інформації про органи державної влади; 2) норми, що регламентують отримання журналістами приватної інформації про (від) фізичних або юридичних осіб.

У разі порушення цього порядку акредитованим журналістом засобу масової інформації його акредитація, як зазначає поіменний вчений може бути припинена за рішенням органу державної влади чи органу місцевого самоврядування, при якому він акредитований. Таким чином, візит журналіста з метою отримати інформацію, здійснений із відхиленням від установлених правил, може стати підставою для обмеження доступу до інформації [208].

Існує й інша проблема доступу журналістів до інформації. Порядок допуску журналістів до приміщення органу державної влади чи органу місцевого самоврядування, доступу до інформації та їх документів і технічних засобів визначається законодавством України з урахуванням загального режиму (регламенту) роботи цього органу. Про цей порядок заздалегідь повідомляється акредитованим журналістам; їм видається посвідчення (перепустка) на право входу в приміщення органу державної влади чи органу місцевого самоврядування. У разі порушення цього порядку акредитованим журналістом засобу масової інформації його акредитація може бути припинена за рішенням органу державної влади чи органу місцевого самоврядування, при якому він акредитований. Таким чином, візит журналіста з метою отримати інформацію, здійснений із відхиленням від установлених правил, може стати підставою для обмеження доступу до інформації [208].

Інший, на сьогодні законодавчо передбачений, випадок ненадання журналісту інформації – це встановлений для таких відомостей режим обмеженого доступу, тобто належність інформації до конфіденційної або таємної.

Журналіст, здійснюючи свою діяльність на засадах професійної самостійності, використовує права та виконує обов'язки, передбачені Законом України «Про інформацію» та Законами України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про інформаційні агентства». Зокрема, за вітчизняним законодавством журналіст має право на: вільне одержання відкритої за режимом доступу інформації; відвідувати державні органи влади, органи місцевого і регіонального самоврядування, а також підприємства, установи і організації та бути прийнятим їх посадовими особами; відкрито здійснювати записи, в тому числі із застосуванням будь-яких технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом; на вільний доступ до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів; обмеження цього доступу зумовлюються лише специфікою цінностей та особливими умовами їх схоронності, що визначаються чинним законодавством України; переваги на одержання відкритої за режимом доступу інформації; на безкоштовне задоволення запиту щодо доступу до офіційних документів; звертатися до спеціалістів при перевірці одержаних інформаційних матеріалів.

Більш того, ст. 60 Закону України «Про запобігання корупції» передбачає, що державному службовцю або іншій особі, уповноваженій на виконання функцій держави, забороняється відмовляти фізичним або юридичним особам в інформації, надання якої цим фізичним або юридичним особам передбачено законом або надавати несвоєчасно, недостовірну чи не в повному обсязі інформацію, яка підлягає наданню відповідно до закону [258].

Оскаржувати до суду можна не лише порушення встановленого

порядку надання інформації за зверненнями та інформаційними запитами журналістів, а й порушення, пов'язані з реалізацією громадянами пасивного права на доступ до інформації, якому відповідає обов'язок відповідних суб'єктів поширювати (оприлюднювати) певні відомості. Захист власних прав варто здійснювати у межах передбаченої законодавством України можливості оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади та місцевого самоврядування.

Засоби масової інформації України, відповідно до законодавства України, мають право висвітлювати всі аспекти діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування зобов'язані надавати засобам масової інформації повну інформацію про свою діяльність через відповідні інформаційні служби органів державної влади та органів місцевого самоврядування, забезпечувати журналістам вільний доступ до неї, крім випадків, передбачених Законом України «Про державну таємницю». Засоби масової інформації можуть проводити власне дослідження і аналіз діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, давати їй оцінку, коментувати, а будь-яка заборона висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень є незаконною. М. І. Мельник цілком обґрунтовано вважає, що перешкоджання може виразитися також у здійсненні цензури або втручанні у професійну діяльність журналістів і засобів масової інформації з боку органів державної влади або органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб [223, с. 457].

Відповідно до ст. 24 Закону України «Про інформацію» цензурою визнається вимога, спрямована до засобу масової інформації, журналіста, головного редактора, організації, що здійснює випуск засобу масової інформації, його засновника (співзасновника), видавця, розповсюджувача, попередньо узгоджувати інформацію, що поширюється, та/або накладення заборони чи перешкоджання в будь-якій іншій формі тиражуванню або поширенню інформації з боку органів державної влади, органів місцевого

самоврядування, їх посадових осіб [263]. Як відомо, цензура в Україні заборонена (ст. 15 Конституції України [136], ч. 2 ст. 309 ЦК України [320]). Тому, на нашу думку є усі підстави вважати цензуру формою незаконної заборони висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень. Однак з указанного правила є винятки. По-перше, вимога попереднього узгодження тексту не є злочином, коли така вимога йде від автора цієї інформації чи іншого суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав на неї. По-друге, не слід вважати злочинною заборону тиражування чи поширення певної інформації, коли така заборона накладається судом з дотриманням вимог чинного законодавства.

Чинне вітчизняне законодавство містить спеціальну заборону щодо втручання у формах, не передбачених нормативно-правовими актами України або договором, укладеним між засновником (співзасновниками) і редакцією засобу масової інформації, у професійну діяльність журналістів, контроль за змістом інформації, що поширюється, з боку засновників (співзасновників) засобів масової інформації, органів державної влади або органів місцевого самоврядування, посадових осіб цих органів, зокрема з метою поширення чи непоширення певної інформації, замовчування суспільно значимої інформації, накладення заборони на показ окремих осіб або поширення інформації про них, заборони критикувати органи державної влади чи органи місцевого самоврядування або їх посадових осіб. Забороняються створення будь-яких органів державної влади, установ, введення посад, на які покладаються повноваження щодо здійснення контролю за змістом інформації, що поширюється засобами масової інформації (ст. 2 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», ст. 5 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», ст. 2 Закону України «Про інформаційні агентства», роз'яснення Міністерства юстиції України від 04.10.2011 р. «Правові засади діяльності журналістів в Україні» [249]).

Зазначене підтверджується й судовою практикою. Так, вироком Апостолівського районного суду Дніпропетровської області від 28 липня 2011 року особу засуджено за ч. 1 ст. 171 КК України за наступних обставин. Приблизно з 15 по 30 червня 2006 року, ОСОБА_5, працюючи на посаді голови Апостолівської районної ради, перебуваючи в своєму службовому кабінеті в будівлі Апостолівської районної ради, маючи умисел на обмеження свободи слова і думки журналістів, в тому числі редактора КП «Редакція газети «Апостолівські новини» - ОСОБА_2, а також законній професійній діяльності даного підприємства в цілому, безпідставно, в категоричній формі, не маючи на те законних прав і повноважень, явно виходячи за межі своїх посадових повноважень, і положень укладеного між Апостолівською районною радою та КП «Редакція газети «Апостолівські новини» договору, заборонила редактору газети ОСОБА_2 публікацію різного роду матеріалів та статей без її відома, дозволу та рецензії, а також зажадала попереднього узгодження з нею надалі текстів матеріалів та статей, які готуються до публікації газеті «Апостолівські новини» [56].

У той же час, не є кримінально караним і надання журналісту порад про доцільність чи недоцільність опублікування конкретних матеріалів, що здійснюється за відсутності примусу до поширення або відмови від поширення певної інформації.

Крім названого вище, перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів Я.С. Безпала називає також безпідставне відкриття кримінального провадження щодо конкретного журналіста або за фактом журналістської діяльності, проведення перевірок контрольними та правоохоронними органами з метою унеможливити або істотно ускладнити діяльність засобу масової інформації, безпідставне вилучення документів, пов'язаних з діяльністю засобу масової інформації чи конкретного журналіста тощо [23, с. 98].

Поряд з цим, на нашу думку, варто декриміналізувати відповідальність за «протиправне незабезпечення доступу журналіста до інформації за його

запитом», «вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків»; при цьому вилучити такі формулювання з ч. 1, 2 ст. 171 Кримінального кодексу України, та відповідно запровадити адміністративну відповідальність за такі посягання на професійну діяльність журналістів. Аргументуючи таку позицію, ми зауважимо, по-перше, вказані діяння є недостатньо високим для встановлення за них кримінальної відповідальності, тобто мають низький рівень суспільної небезпеки; по-друге, впровадження адміністративної відповідальності за такі діяння значно спростить і прискорить процес покарання винного, а у випадку повторних порушень адміністративного характеру однією особою має вже наступати кримінальна відповідальність.

Законодавець, розподіливши кримінально-правову норму за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, відніс переслідування журналіста до другої частини статті та окремо закріпив, як ознаку об'єктивної сторони, будь-який вплив на нього у зв'язку з його законною професійною діяльністю [167].

В науковій та навчально-методичній літературі характеристика впливу надається через детальний опис можливих форм його здійснення, зокрема, умовляння, погрози, шантаж, втручання в особисте життя, фізичне насильство, незаконні дії щодо відповідного майна тощо. При цьому застосовується такий прийом тлумачення тексту закону, як формулювання узагальнюючого поняття, розміщення після переліку можливих форм вчинення діяння. Узагальнюючим поняттям найчастіше є «будь-які дії» або «конкретні дії», спрямовані на перешкоджання виконанню особою своїх професійних обов'язків. Однак, все ж таки вплив – це процес і результат психологічного тиску на суб'єкта. Зовні він може проявлятися в безлічі форм, у тому числі й не психологічного, а фізичного характеру.

На нашу думку, доповнення об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого частиною другою досліджуваної статті такою ознакою, як вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкоджання виконанню

ним професійних обов'язків, є недоцільним, оскільки охоплюється чинною редакцією диспозиції частини другої цієї статті. А саме, характер запропонованого порушення охоплюється терміном «переслідування» і може полягати у фізичному чи психологічному впливі на журналіста, його рідних чи близьких, знищенні чи пошкодженні його майна, обмеженні чи позбавленні його прав чи законних інтересів тощо.

У той же час, під переслідуванням слід розуміти різні форми обмеження прав, свобод та інтересів журналіста. Переслідування журналіста може мати форму фізичного або психічного примусу до вчинення певних дій (наприклад, спростувати оприлюднену інформацію). Крім того, вказаним способом вчинення злочину охоплюються дії, що полягають у незаконному звільненні журналіста з роботи, позбавленні винагороди, накладенні дисциплінарного стягнення, створенні різноманітних перешкод при здійсненні журналістської діяльності, поширення неправдивих відомостей чи відомостей, що ганьблять честь і гідність журналіста, компрометують його, тощо [55]. Крім того, М. І. Мельник стверджує, що переслідування журналіста може полягати у відмові оприлюднення підготовлених ним матеріалів, переведенні на іншу роботу, позбавленні премії, істотному зменшенні гонорару [164].

Варто зазначити, що необхідною умовою кваліфікації таких дій за ч. 2 ст. 171 КК України є причинно-наслідковий зв'язок між переслідуванням журналіста та його критикою чи виконанням журналістом професійних обов'язків. Так, чимало науковців стверджують про те, що переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків чи за критику може полягати у посяганні на законні права і свободи близьких осіб потерпілого [143; 222]. Однак, ми не можемо погодитись із таким твердженням, і в цілому підтримуємо Я.С. Безпалу, і вважаємо, що такі діяння потребують додаткової кваліфікації за наявності для того підстав за статтями, що передбачають відповідальність за злочини проти життя, здоров'я, волі, честі та гідності, власності тощо, тому заслуговує на існування пропозиція щодо доповнення

словосполученням «чи його близького родича ч. 2 ст. 171 КК України для уникнення неоднозначного тлумачення положень даної норми [23, с. 101]. Цей злочин буде закінченим з моменту вчинення дій, спрямованих на переслідування журналіста за критику.

Як на науковому, так і законодавчому рівні проблема тлумачення терміну «переслідування» вкрай актуальна вже низку років. Тому ми цілком погоджуємось із О.О. Костенко про необхідність внесення примітки до КК України із уточненням, невичерпним переліком діянь, які входять до «переслідування»: різні погрози, залякування, цькування, фізичний чи психічний примус до вчинення певних дій, звільнення з роботи, позбавлення винагороди, поширення неправдивих відомостей чи відомостей, що ганьблять честь і гідність журналіста, компрометують його тощо [142, с.160]. Уніфікація цих термінів та поміщення в примітки до окремих статей кодексу є необхідними, адже за відсутності єдиного визначення унеможлиблюється однакове розуміння складів злочинів не тільки у ст. 171 КК України, а й у багатьох інших.

Варто зазначити, що у старій редакції даної норми переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків, відповідальність за такий злочин визначалась лише за умови його вчинення службовою особою або за попередньою змовою групою осіб. Однак, вже у новій редакції законодавець розділив ці діяння, вивівши окремою частиною і визначивши кваліфікуючими ознаками до дій, передбачених у частині 2, – вчинення службовою особою з використанням свого службового становища або за попередньою змовою групою осіб.

Поняття і ознаки службової особи як суб'єкта досліджуваного злочину ми розглянемо у наступному параграфі. Для кваліфікації впливу у будь-якій формі на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків або переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю за попередньою змовою групою осіб необхідно, аби принаймні два суб'єкта злочину діяли як співвиконавці і домовились про

спільне вчинення таких дій заздалегідь, тобто до початку їх вчинення.

На практиці переслідування журналіста зазвичай виявляється у фізичному та психічному впливі на потерпілого. При чому за старою нормою фізичний вплив через заподіяння удару, побоїв, тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, катуванню тощо, потребували додаткової кваліфікації за ст. ст. 121, 122, 125–127 КК України. Психічний вплив на журналіста виявляється у формі погроз, залякування, цькування. Наприклад, погроза вбивством, заподіянням тілесних ушкоджень, знищенням або пошкодженням майна (вказані діяння не охоплювались складом злочину) повинні кваліфікуватися за сукупністю з ч. 2 ст. 171 КК України та ст. ст. 129 і 196 КК України. Однак, на сьогодні у КК України існують норми, які вже передбачають кримінальну відповідальність за погрозу або насильство щодо журналіста (ст. 345¹), умисне знищення або пошкодження майна журналіста (ст. 347¹), посягання на життя журналіста (ст. 348¹), захоплення журналіста як заручника (ст. 349¹), що, на нашу думку, піднімає пласт питань про доцільність нормативного закріплення частини цього злочину. На нашу думку, під переслідування журналіста може підпадати створення умов і підстав для недопущення або припинення здійснення конкретної журналістської діяльності, що може виражатися, зокрема, у відкритті фіктивних кримінальних проваджень, дрібного хуліганства, цькування через соціальні мережі та інші способи морально-психологічного примусу.

Здійснюючи комплексний аналіз погрози щодо журналіста, необхідно звернути увагу на зміст погрози, її характерні ознаки та співвідношення з поняттям психічного насильства. У юридичній літературі триває дискусія щодо співвідношення понять «психічне насильство» і «погроза». Деякі науковці стверджують, що психічне насильство проявляється виключно у вигляді погрози, обмежуючи зміст такого насильства однією формою вираження. Інші мають більш широкий погляд на природу психічного насильства, говорячи про такі його складові, як образу, знущання, цькування та подібні дії, що мають наслідком негативний вплив на психіку людини.

Підхід правозастосовної практики знайшов своє відображення у постанові Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 р. № 15, зокрема в п. 8, де зазначається, що психічне насильство полягає в реальній погрозі заподіяння фізичного насильства щодо потерпілого чи його близьких [268]. Таке ототожнення, очевидно, звужує зміст психічного насильства, тому, на нашу думку, більш прийнятним є підхід, за якого поняття психічного насильства та погрози співвідносяться як ціле і частина.

Погроза як форма вираження психічного насильства полягає у повідомленні особі, яка піддається погрозі, відомостей про вчинення щодо неї або інших, як правило, близьких їй осіб, шкідливих чи небажаних дій. При цьому винний може погрожувати вчинити такі дії як негайно, так і в майбутньому. Метою погрози завжди є бажання викликати у потерпілого почуття страху, небезпеки можливого виконання погрози, заподіяння шкоди йому чи іншим особам в результаті її реалізації. Висловлення погрози може відбуватися усно, письмово, із застосуванням технічних засобів, шляхом вчинення конклюдентних дій (жестикуляції, демонстрації зброї, інших предметів, за допомогою яких можна заподіяти шкоду). Вона може здійснюватися безпосередньо щодо потерпілого, а може бути доведена до його відома через третіх осіб. Р. А. Левєртова відносить до ознак будь-якої погрози як психічного насильства над особою такі характеристики: а) здатність погрози впливати на психіку потерпілої особи; б) наявність у погрозі елементу залякування [192].

Ми схилиємось до думки, що погроза здатна впливати виключно за умови її реальності, яка встановлюється в кожному окремому випадку, виходячи з конкретних обставин справи з урахуванням об'єктивного і суб'єктивного критеріїв. При висловлюванні погроз винний може вчинювати певні дії погрозуючого характеру, підтверджуючи реальність погрози. Такими діями можуть бути, наприклад, демонстрація зброї, систематичне переслідування потерпілого, замахування тощо. Проте поведінка суб'єкта у таких випадках повинна виражати лише намір залякати потерпілого. Якщо ж

винний не лише погрожує, але й вчиняє певні підготовчі дії або безпосередньо розпочинає реалізацію погрози, він повинен відповідати за підготовку до злочину або замах на нього (залежно від змісту погрози). Суспільна небезпечність злочину, передбаченого ч. 1 ст. 345¹ КК України, полягає в тому, що внаслідок цих дій порушується або може бути порушена законна професійна діяльність журналіста. Погроза, застосована до журналіста чи його близьких родичів, може викликати у нього почуття тривоги і занепокоєння, заважаючи виконувати належним чином професійні обов'язки.

Погроза знищенням чи пошкодженням майна – за змістом включає інформацію про приведення майна потерпілого у такий стан, за якого його не можна буде використовувати за цільовим призначенням ніколи (погроза знищенням) або тимчасово, стан, коли погіршиться якість майна чи зменшиться його цінність (погроза пошкодженням). Спосіб, у який суб'єкт нахваляється знищити чи пошкодити майно журналіста чи його близьких родичів, значення для кваліфікації не має і повинно враховуватись при обранні заходу впливу. Під майном, про яке йдеться у ч. 1 ст. 345¹ КК України, практика розглядає рухоме і нерухоме майно (як повністю, так і його частину), яке належить потерпілому на праві власності, або на інших, передбачених цивільним законодавством, підставах.

Момент закінчення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 345¹ КК України, має свої особливості. У разі, коли інформація негативного характеру стосується особисто журналіста, злочин вважається закінченим, коли погроза була доведена до відома зазначеного потерпілого. Випадки, коли негативні дії, якими погрожує винний, стосуються особи або майна близьких родичів журналіста, окремі науковці пропонують розглядати як закінчені злочини тільки за умови, що погрози сприйняті відповідним журналістом [235].

Частини 2 та 3 ст. 345¹ КК України визначають відповідальність за умисне заподіяння журналісту, його близьким родичам чи членам сім'ї побоїв, легких, середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень у зв'язку

із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності. Дані діяння з об'єктивної сторони нічим не відрізняються від злочинів, передбачених ст. ст. 126, 125, 122, 121 КК України.

Однак варто зазначити що, обов'язковою ознакою погрози або насильства за цим злочином є те, що, ці дії вчиняються щодо журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності. Тобто, із-за відсутності причинно-наслідкового зв'язку, такі дії мають кваліфікуватися за іншими злочинами, передбаченим КК України.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 347¹ КК, характеризується суспільно небезпечними діями, які полягають в умисному знищенні чи пошкодженні майна і причинним зв'язком між вказаними діями і наслідками. Юридичне поняття знищення або пошкодження майна пов'язане з фізичним станом речей, їх вартісним виразом, цільовим призначенням і потребує ґрунтовного аналізу та пояснення. Під знищенням майна в кримінально-правовому аспекті слід розуміти доведення його до повної непридатності для використання за цільовим призначенням. При пошкодженні майна настає погіршення його якості, зменшення цінності або приведення на деякий час у стан, непридатний для використання за цільовим призначенням.

Однак, як впливає зі змісту положень ст. 347¹ КК України диспозиція даної кримінально-правової норми є відносно визначеною стосовно суспільно-небезпечних наслідків як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони досліджуваного нами злочину, так як не містить конкретизованих наслідків шкоди із зазначенням її розміру та вартості. Можна стверджувати, що відповідальність за злочин, передбачений ч. 1 ст. 347¹ КК України, настає лише за діяння, котрі завдали шкоду. Оскільки визначення шкоди це оціночна категорія, то в кожному конкретному випадку суд повинен встановити не тільки вартість знищеного або пошкодженого майна або необхідного відновлювального ремонту, але й значення майна для

потерпілого з врахуванням його матеріального положення та роду занять, якщо мало місце знищення засобів праці або іншої діяльності [60].

Предметом злочину є будь-яке рухоме або нерухоме майно, яке належить журналісту або його близьким родичам (на праві власності або ж знаходилось у законному володінні). Для об'єктивної сторони цього злочину потрібно, щоб знищення або пошкодження майна мало місце у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності. Проте, у положенні ст. 347¹ КК України не передбачено важливої для кваліфікуючої ознаки – розміру спричиненої шкоди. У чинному кримінальному законі відсутня будь-яка примітка, що містила б роз'яснювальну норму з цього питання. Так, для порівняння зазначимо, що ч. 1 ст. 194 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна» передбачає кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження чужого майна, що заподіяло шкоду у великих розмірах. Розкриття змісту «шкода у великих розмірах» дано Пленумом Верховного Суду України від 26.06.1992 р. № 8 «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів». У пункті 13 даної постанови зазначено: «вирішення питання про те, чи є заподіяна шкода великою, вирішується у кожному конкретному випадку з урахуванням усіх обставин справи (вартості майна, обсягу, кількості предметів, значущості його для власника, матеріального становища потерпілого тощо) [259]».

Виходячи із законодавчого визначення «значна шкода», як кваліфікуюча ознака у багатьох інших злочинах проти власності (наприклад п. 2 примітки до ст. 185 КК України), це шкода у великому розмірі. У складі умисного знищення або пошкодження майна шкода може бути завдана тоді, коли цим злочином спричинено матеріальні збитки близько на суму яка в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян [167].

На нашу думку, у законі про кримінальну відповідальність необхідно визначити, який розмір шкоди потрібно визначити в якості ознаки простого складу злочину (ч. 1 ст. 347¹ КК України), а який мав би бути шкодою, котра б вважалася «значною шкодою» і виконувала б роль кваліфікуючої ознаки даного злочину. Адже якщо діянням не заподіяно істотної шкоди журналісту, його близьким родичам чи членам сім'ї, то має місце малозначність діяння. Відповідно до ч. 2 ст. 11 КК України не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого Кримінальним кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, т.т. не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.

Під вибухом розглядається займання певних об'єктів внаслідок миттєвого хімічного розкладання відповідних хімічних речовин чи їх сумішей та створення сильно нагрітих газів, а підпал – це свідоме викликання пожежі шляхом застосування джерела вогню до певних об'єктів. Умисне знищення або пошкодження майна шляхом підпалу є знищення або пошкодження цього майна вогнем у випадках, коли створюється загроза життю чи здоров'ю людей або загроза заподіяння значних матеріальних збитків (за умови його загально небезпечності). Тому умисне знищення або пошкодження майна, що належить журналісту, його близьким родичам чи членам сім'ї, вогнем, яке не створювало такої загрози (наприклад, спалення у печі), не може розглядатися як кваліфікуюча за цей злочин ознака. Якщо внаслідок підпалу чи дій, спрямованих на його вчинення, майно не було знищено чи пошкоджено з причин, що не залежали від волі винного, вчинене повинно розглядатися як замах на знищення або пошкодження майна шляхом підпалу.

Під іншим загальнебезпечним способом розуміється будь-який інший, крім підпалу та вибуху, спосіб знищення або пошкодження майна, внаслідок якого створюється небезпека життю чи здоров'ю багатьох людей, заподіяння шкоди багатьом матеріальним об'єктам тощо (затоплення,

поміщення у воду дроту високовольтної лінії електропередач, застосування сильнодіючої отрути для отруєння домашніх тварин, забруднення парку, пляжу чи іншої місцевості небезпечними відходами, організація катастрофи тощо). Загальнонебезпечність способу знищення чи пошкодження майна визначається з урахуванням факту створення небезпеки для життя чи здоров'я громадян, властивостей майна, якому заподіюється шкода, засобів знищення чи пошкодження, місця вчинення діяння.

Під іншими тяжкими наслідками слід розуміти, зокрема, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень одній або кільком особам, середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом та більше особам, залишення людей без житла або засобів до існування, виведення з ладу повністю або на тривалий час важливих споруд, техніки, тривале припинення або дезорганізацію роботи підприємства, установи, організації тощо. Питання про те, що слід розуміти під іншими тяжкими наслідками, вирішується у кожному конкретному випадку стосовно конкретних обставин справи.

Виходячи із конструкції об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 347¹ КК України, злочин вважається закінченим з моменту спричинення майнової шкоди потерпілому. Адже зі змісту диспозиції кримінально-правової норми випливає, що даний склад злочину – матеріальний. Якщо винному не вдалося знищити або пошкодити майно потерпілого з причин, що не залежали від його волі, вчинене слід кваліфікувати як замах на злочин (за ч. 2 або ч. 3 ст. 15 та ст. 347¹ КК України).

Жоден із елементів складу злочину, передбаченого ст. 348¹ КК України, не викликає стільки жвавих наукових дискусій як його об'єктивної сторони. Однією з причин є неоднозначне тлумачення як науковцями, так і практиками законодавчого формулювання терміну «посягання на життя», яке бере свій початок ще з часів чинності УРСР. Зазвичай під «посяганням на життя» розуміли вбивство або замах на вбивство особи. Такі представники науки радянського кримінального права як Н.І. Трофімов, П.Ф. Грішанін й

ін. ширше тлумачили термін «посягання на життя», включаючи у нього й нанесення тяжких тілесних ушкоджень, небезпечних для життя потерпілих. Проте С.В. Бородін та С.Х. Жадбаєв під «посяганням на життя» розуміли лише посягання на вбивство [61].

Чинний КК України вже чітко сформулював об'єктивну сторону «посягання на життя». З аналізу ст. 348¹ КК України чітко випливає, що об'єктивна сторона посягання на життя осіб, потерпілих від даного злочину, виражається у формі вбивства або замаху на вбивство, що також підтверджується постановою Пленуму Верховного Суду № 8 від 26 червня 1992 р. [259]. Вивчення судової практики України з даної категорії справ дає підстави твердити, що посягання на життя найчастіше здійснюється у формі замаху на вбивство. У цих випадках обов'язковим є встановлення спрямованості діяння безпосередньо на позбавлення життя вбивство журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї, зокрема, про такий висновок дозволяє зробити застосування вогнепальної зброї, сокири, особливостей нанесення ударів, а також із характеру самого діяння. Погроза вбивством, зазначеним у ст. 348¹ КК України, особам не підпадає під ознаки даної статті, а має кваліфікуватися або за ст. 345¹ КК України.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони даного злочину є те, що посягання на життя журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї полягає в застосуванні такого характеру насилля у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності, в результаті якого настала або могла настати смерть потерпілого. При встановленні зв'язку посягання на життя журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї варто звернути увагу на характер їхньої безпосередньої діяльності: при здійсненні журналістом незаконної професійної діяльності не може бути визнана такою, що підпадає під охорону норми, яка міститься в ст. 348¹ чинного Закону України про кримінальну відповідальність.

Злочин вважається закінченим із моменту замаху на життя осіб, що можуть бути потерпілими від даного злочину, незалежно від настання будь-

яких наслідків. При цьому умисні дії, спрямовані на вбивство зазначених осіб, належить кваліфікувати за ст. 348¹ КК України без посилання на ст. 15 КК України. Не менш важливо встановити та розмежувати момент закінчення посягання на життя та приготування до його здійснення. Добровільна відмова від посягання на життя може бути лише на стадії приготування, оскільки посягання на вбивство вважається закінченим із моменту безпосереднього посягання на життя журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї. Спосіб і форма посягання на життя журналіста на кваліфікацію злочину не впливає, проте має суттєве значення і враховується судом при визначенні міри покарання [61].

Посягання на життя журналіста, як впливає із санкції ст. 348¹ КК України, належить до особливо тяжких злочинів. Хоч диспозиція статті не містить жодних кваліфікуючих ознак, проте на міру призначення покарання суттєво впливають пом'якшуючі та обтяжуючі обставини (статті 66 та 67 КК України). За таких умов важливу роль відіграють спосіб та засоби посягання на життя: якщо злочин вчинено з особливою жорстокістю, його слід кваліфікувати за ст. 348¹ та п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України; вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб, – за ст. 348¹ та п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України; посягання й ін.

В цілому за своєю суттю об'єктивної сторони злочину, передбачені ст. 349¹ і ст. 147 КК України, майже тотожні за винятком деяких випадків. Об'єктивна сторона злочину, закріпленого у ст. 349¹ КК, характеризується суспільно небезпечними діями у двох можливих формах: захоплення особи як заручника; тримання особи як заручника. Так, заручником є особа, яку захоплює або утримує інша особа, погрожуючи при цьому її вбити, спричинити тілесні ушкодження, вчинити інші насильницькі дії або продовжувати утримувати далі.

У науковій літературі наявна дискусія щодо тотожного тлумачення викрадення та захоплення. Маємо сказати, що викрадення людини, як правило, здійснюється з застосуванням насильства, однак може

здійснюватися і без такого, зокрема, з використанням обману чи зловживання довірою, безпомічного стану людини та ін., тобто будь-яким способом, а не тільки шляхом захоплення. Крім того, для викрадення людини є обов'язковим переміщення людини з її середовища в інше місце перебування. Захоплення людини може здійснюватися і без переміщення потерпілого в інше місце. У цьому випадку, мова йде про незаконне позбавлення волі, суть якого і полягає в триманні потерпілого в тому місці, де він перебувати не бажає. На це вказує В.П. Ємельянов, стверджуючи, що незаконне позбавлення волі в основному відрізняється від викрадення тим, що воно здійснюється без переміщення людини з одного місця в інше і без її попереднього захоплення [96].

Під захопленням журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї треба розуміти напад, пов'язаний з її затриманням, із наступним істотним обмеженням вільного руху, пересування чи поведінки особи. Тримання особи передбачає насильницьку заборону особі залишати певне місце чи унеможливлення це зробити. Тримання заручника як правило, логічний наслідок його захоплення, хоча тримання може здійснюватися і особою, яка не брала участі у захопленні, може бути здійснене і без попереднього захоплення заручника. Захоплення може бути таємним або відкритим, із застосуванням фізичного насильства або з погрозою його застосування. Так само фізичним чи психічним насильством може супроводжуватися і тримання особи [128].

Закон України про кримінальну відповідальність не містить указівки ні на місце захоплення особи, ні на місце її утримання, а тому ми не можемо погодитись з думкою В. Г. Кундеуса, який визначив місце обов'язковою ознакою даного злочину [187]. Оскільки факультативні ознаки об'єктивної сторони даного складу злочину (місце, час, обстановка, спосіб та засоби вчинення злочину) за розумінням П.С. Матишевського прямо не зазначені в диспозиції даної статті, то при кваліфікації даного злочину вони будуть вказувати тільки на наявність обставин, що пом'якшують чи обтяжують

покарання, які у свою чергу будуть враховуватись судом при призначенні покарання. З такою позицією вченого слід погодитися [209].

Про це зокрема, пишуть і інші вітчизняні вчені на думку яких злочин вважається закінченим з моменту захоплення потерпілого або з моменту фактичного позбавлення заручника права вільно пересуватися. Подальші насильницькі дії щодо заручника, якщо вони утворюють самостійні злочини, кваліфікуються додатково за іншими статтями Особливої частини КК. Захоплення або тримання журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї з метою спонукання цього журналіста вчинити або утриматися від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника, поєднані з погрозою вбивства заручника, або із заподіянням йому легких, середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень, повністю охоплюються ст. 349¹ і додаткової кваліфікації за ст. ст. 121, 122, 125, 129 не потребують. Смерть потерпілого внаслідок його умисного вбивства або вбивства через необережність, самогубство потерпілого внаслідок утримання його як заручника кваліфікуються за сукупністю злочинів, передбачених ст. 349¹ КК України і, відповідно, ст. ст. 115, 119 або 120 [210].

В цілому проаналізувавши об'єктивну сторону складів злочинів проти законної журналістської діяльності можемо з впевненістю стверджувати, що законодавець перенаситив Кримінальний кодекс України, намагаючись виділити важливість кримінально-правового захисту законної журналістської діяльності. Цілком підтримуючи важливість такої охорони, маємо сказати що, попри те, що встановлення кримінальної відповідальності є основним превентивним заходом у доктрині кримінального права, однак законодавець має акцентувати увагу не на посиленні цієї відповідальності, а на невідворотності покарання. У свою чергу, на нашу думку, виокремлення журналістської діяльності, як окремого об'єкта кримінально-правової охорони, значно ускладнить досудове розслідування правоохоронними органами та процес судового розгляду.

2.3 Суб'єктивні ознаки злочинів проти здійснення законної діяльності журналіста

Суб'єкт злочину в кримінальному законодавстві є одним із обов'язкових елементів складу злочину, а тому відсутність у діянні ознак суб'єкта злочину, встановлених законом про кримінальну відповідальність, свідчить про відсутність складу злочину. Закон, ґрунтуючись на кримінально-правову практику радянських і пострадянських часів, визначив, що суб'єктом злочину є особа, яка вчинила передбачене кримінальним законом суспільно-небезпечне діяння і яка підлягає кримінальній відповідальності. Хоча деякі науковці, зокрема А. Н. Трайнін, відмовлялись визнавати суб'єкта злочину елементом складу злочину, мотивуючи дану позицію тим, що людина не може бути елементом вчиненого нею діяння [298].

У склад злочину в якості ознак, що характеризують суб'єкта злочину, входять його фізичність, осудність та певний віковий критерій. Вони характеризують властивості особи, у силу яких суспільно небезпечне діяння, вчинене нею, може бути визнане злочинним, а сама особа, яка вчинила злочин, може підлягати покаранню. Тобто, відсутність хоча б однієї із вказаних вище ознак виключає можливість визнавати особу, яка вчинила злочинне діяння, суб'єктом злочину. Поряд із встановленими загальними обов'язковими ознаками суб'єкта злочину, можуть визнаватись й інші, які обмежують певне коло осіб, тобто спеціальним суб'єктом злочину.

Особливо великого значення набуває закріплення на законодавчому рівні положення про те, що суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа. Тобто нести кримінальну відповідальність можуть громадяни України, іноземці, особи без громадянства. Визнання суб'єктом злочину лише фізичних осіб відповідає принципу персональної, особистої відповідальності кожної людини за винне вчинення нею суспільно небезпечного діяння. Як слушно зазначає О. О. Дудоров: «принцип особистої, персональної

відповідальності за злочин, вчинений винуватцем, є важливим досягненням людської цивілізації, від якого не варто відмовлятися навіть з огляду на деякі міжнародно-правові рекомендації та багатий, але досить неоднозначний зарубіжний досвід» [94].

Інші інститути кримінального права вказують на притягнення винятково фізичних осіб до кримінальної відповідальності лише. Так, вина (ст. 23-25 КК України) – це психічне ставлення особи до своєї дії чи бездіяльності; покарання (ст. 50 КК України) передбачає обмеження прав і свобод особи (тобто людини), що вчинила злочин. Ми не можемо погодитись із позицією Я.С. Безпалої, яка означила можливість визнати юридичну особу суб'єктом злочину, вмотивовуючи це тим, що журналіст за результати своєї професійної діяльності може зазнавати негативного впливу як від зовнішніх факторів (органи державної влади, місцевого самоврядування, підприємства, установи чи організації, окремі громадяни), так і від внутрішніх (наприклад, головний редактор або засновник медіа холдингу тощо). Однак, така точка зору протирічить доктрині кримінального права, і більш того юридична особа розглядається як жива істота, здатна до вчинення діянь та маючи мотив, мету та ін. Тому ми цілком згодні з В.Я. Тацієм, який вказав про неможливість визнання суб'єктом злочинів юридичні особи (підприємства, установи, громадські організації та ін.) [293].

Другою ознакою суб'єкта злочину є осудність. Вона визнається необхідною умовою кримінальної відповідальності і характеризується здатністю особи під час вчинення злочину усвідомлювати фактичний характер та суспільну небезпечність своїх дій і керувати ними, а відповідно, і здатністю бути відповідальною за вчинене. Осудність – це правове поняття, яке характеризує стан інтелекту і волі особи стосовно конкретного суспільно небезпечного діяння. Відсутність осудності особи виключає можливість визнання її суб'єктом злочину, а вчинене нею суспільно небезпечне діяння – злочином. Ознаки осудності особи єдині для всіх злочинів і не залежать від особливостей конкретних складів. Якщо ж особа перебувала в стані

неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки, то така особа не підлягає кримінальній відповідальності. Питання осудності й неосудності були предметом ґрунтовних наукових досліджень у вітчизняній науці кримінального права, тому на сьогодні вважаються достатньою мірою розробленими [23, с. 108].

Здатність особи під час вчинення злочину усвідомлювати свої дії (бездіяльність) означає правильне розуміння фактичних об'єктивних ознак злочину (об'єкта, суспільне небезпечного діяння, обстановки, часу і місця, способу його вчинення, його суспільне небезпечних наслідків тощо). Здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) повинна бути пов'язана зі здатністю контролювати, керувати своїми вчинками. Тут свідомість і воля взаємозалежні й лише в сукупності виступають передумовою визнання особи винною. Стан осудності – це норма, типовий стан психіки людини, характерний для її певного віку. На практиці питання про необхідність доведення осудності виникає тільки при сумніві у психічній повноцінності особи, яка вчинила передбачене кримінальним законом суспільне небезпечне діяння [168].

Важливо наголосити на тому, що питання про осудність вирішують щодо тієї чи іншої особи на час вчинення нею суспільно небезпечного винного діяння (дії або бездіяльності), передбаченого КК, а не взагалі. На перший погляд може видатися, що цей момент не принциповий і не суттєвий. Проте, це не зовсім так, адже цілком можлива ситуація, коли особа під час вчинення одного злочину є осудною, а іншого – ні. За межами ставлення до конкретного діяння питання осудності не має жодного кримінально-правового значення [203].

Отже, умовою кримінальної відповідальності за злочини проти професійної діяльності журналіста, як і будь-яких інших злочинів, є осудність винного. Тобто необхідно встановити, чи здатна була особа під час

вчинення злочину усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними, та визначити психічний стан винного на час вчинення даного злочину.

Необхідність встановлення вікових обмежень кримінальної відповідальності пов'язана з властивістю особи розуміти соціальну значимість і характер своїх дій, керувати своїми діями у відповідності до загальноприйнятих правил поведінки, вимог суспільних заборон, норм поведінки, які встановлені в суспільстві і визначаються державою, оскільки складають соціальну цінність. Властивість особи належним чином оцінювати свої вчинки, мати можливість обрати визначений варіант поведінки за наявності різноманітних збуджуючих мотивів, досягнути допустимого результату залежить від досягнення особою визначеного віку. Тому дуже важливо під час досудового розслідування і розгляду судом кримінального провадження по суті встановити точний вік особи (число, місяць, рік народження – п. 1 ч. 1 ст. 485 КПК України).

Відповідно до ч. 1 ст. 22 КК України кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років. Ідеться про так званий паспортний чи хронологічний вік, із яким кримінальний закон пов'язує можливість притягнення до кримінальної відповідальності. Вік у кримінально-правовому значенні – це визначений документами юридичний період життя людини. Особа вважається такою, що досягла певного віку, не в день народження, а починаючи із 00 годин наступної доби.

У ч. 2 ст. 22 міститься перелік злочинів, за вчинення яких кримінальна відповідальність настає з чотирнадцяти років (так званий знижений вік кримінальної відповідальності). В основу зниження віку кримінальної відповідальності покладені наступні критерії: рівень розумового розвитку, свідомість особи, яка говорить про те, що з 14 років особа розуміє як суспільну небезпечність, так і протиправність злочинів, перерахованих в ч. 2 ст. 22 КК України; значне поширення цих злочинів серед підлітків; значна суспільна небезпечність (тяжкість шкоди) в результаті їх

вчинення [168, с. 71]. Вважаємо, що законодавець цілком обґрунтовано не відніс діяння, передбачені ст. 171 КК України, до тих злочинів, кримінальна відповідальність за вчинення яких настає з чотирнадцяти років.

Однак, у той же час нововведені статті 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ не були включені законодавцем до ч. 2 ст. 22 КК України. Варто зазначити, що відповідальність за схожі за своїм складом злочини посягання (посягання на життя окремої категорії осіб (ст. 112, 348), умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121, ч. 3 ст. 345, 346, 350), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122, ч. 2 ст. 345, 346, 350), захоплення заручників (ст. 147 і 349), умисне знищення або пошкодження майна (ч. 2 ст. 194, 347) відповідно до чинного кримінального законодавства настає з 14 років. На нашу думку, даний факт явно є прогалиною чинного законодавства, адже досліджувані злочини на ряду із суміжними відзначаються високою суспільною небезпечністю, а тому однозначно мають бути внесені до ч. 2 ст. 22 КК України. Однак попри це, суб'єктом досліджуваних нами злочинів, відповідно до ч. 1 ст. 22 КК України, може бути лише особа, якій на момент вчинення виповнилось шістнадцять років.

Як ми вже раніше зазначали, поряд з поняттям загального суб'єкта КК передбачає і поняття спеціального суб'єкта. Ознаки спеціального суб'єкта доповнюють загальне поняття суб'єкта злочину, виступаючи як додаткові. Саме такими ознаками, на наш погляд, окреслено суб'єкта злочину, передбаченого ч. 3 ст. 171 КК.

З моменту набрання законної сили чинним КК як науковці, так і практики розглядали поняття «службова особа» виходячи з положень, закріплених у ст. 18 КК та примітці до ст. 364 КК. Зокрема, службовими визнавалися особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за

спеціальним повноваженням. Іноземці або особи без громадянства, які виконували організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки, також належали до категорії службових осіб.

При цьому Пленум Верховного суду України в Постанові від 26 квітня 2002 року №5 «Про судову практику у справах про хабарництво» зазначив, що організаційно-розпорядчими обов'язками є обов'язки щодо здійснення керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форм власності.

Такі функції виконують, зокрема, керівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних, колективних або приватних підприємств, установ та організацій, їхні заступники, керівники структурних підрозділів (начальники цехів, завідувачі відділами, лабораторіями, кафедрами), їхні заступники, особи, які керують ділянками робіт (майстри, виконробы, бригадири та ін.) [269].

Варто зазначити, що особа визнається службовою також, якщо здійснює відповідні функції не тільки постійно, а й тоді, коли виконує їх тимчасово або за спеціальним повноваженням (дорученням), проте лише за умови, якщо ці функції покладені на неї правомочним органом (уповноваженою службовою особою) і в установленому законом порядку.

Не має також значення, чи обіймає особа відповідну посаду за призначенням або на підставі виборів; одержує за виконання службових обов'язків винагороду або здійснює у на громадських засадах. Проте доручення тимчасово виконувати службові обов'язки має бути належним чином оформлене відповідним (усним чи письмовим) рішенням: постановою, розпорядженням, наказом, протоколом тощо [169].

Цікавим видається питання віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність службової особи за переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків, за критику. Якщо формально тлумачити букву закону, то можна легко зробити висновок, що службовою особою може бути і

неповнолітній, який досяг 16–17 років. Водночас кримінальний закон чітко вказує, що службова особа повинна постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням або здійснювати функції представника влади чи місцевого самоврядування, або ж обіймати посаду, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків.

Відповідно до чинного законодавства України неповнолітній, як правило, не може бути представником влади. Проте як вдало зазначила Я.С. Безпала в окремих випадках представником влади може виступати й особа, яка не досягла вісімнадцятирічного віку. Зокрема, такі ситуації трапляються тоді, коли неповнолітніх курсантів першого курсу вищих навчальних закладів системи органів внутрішніх справ (чи інших правоохоронних органів) залучають до забезпечення громадського порядку. Вони є на службі в міліції і перебувають у кадрах Міністерства внутрішніх справ України. Не існує якихось прямих заборон щодо того, щоб особи у віці до вісімнадцяти років обіймали посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських обов'язків [23, с. 118].

У кримінально-правовій літературі також висловлено думку про те, що на практиці, як виняток, неповнолітній може бути визнаний службовою особою, якщо він є членом молодіжної громадської організації [66]. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» від 1 грудня 1998 року № 281-XIV засновниками молодіжних та дитячих громадських організацій можуть бути особи, які досягли 15-річного віку [264].

Підсумовуючи викладене, вважаємо, що слід приєднатися до думки Р. Л. Максимовича, який наголошує, що питання про вік, з якого особа може бути визнана службовою, має вирішуватися залежно від того, за якою ознакою вона визнається цим спеціальним суб'єктом злочину. Здійснювати функції представника влади вона може, як правило, лише з настанням повноліття, а займати посаду, пов'язану з виконанням організаційно-

розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, після досягнення 16-річного віку [203, с. 110].

Наступним обов'язковим елементом складу злочину, який тісно переплітається із суб'єктом злочину і потребує розгляду, є суб'єктивна сторона злочину, у якій знаходить своє відображення та розвиток один із основоположних принципів кримінального права – принцип вини (принцип відповідальності лише за наявності вини, принцип винності або винуватості). Своє нормативне закріплення він отримав у ч. 2 ст. 2 КК України: «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду». З точки зору принципу вини людина може бути притягнута до кримінальної відповідальності лише тоді, коли суспільно небезпечне діяння було не тільки «справою її рук», але й продуктом її свідомості та волі [126].

Правознавці стверджують, що суб'єктивна сторона злочину – це його внутрішня сторона, тобто психічна діяльність особи, що характеризує ставлення її свідомості і волі до вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння і до його наслідків. Вина, мотив і мета – елементи суб'єктивної сторони злочину, які, хоча й тісно пов'язані між собою, однак мають самостійне юридичне значення. Вина – це обов'язкова ознака будь-якого злочину, відсутність якої виключає кримінальну відповідальність. До факультативних ознак складу злочину відноситься мотив і мета, які в передбачених законом випадках можуть виступати ознаками основного або кваліфікованого складів, а також впливати на кримінальну відповідальність як обставини, що обтяжують або пом'якшують покарання.

Суб'єктивна сторона, як і всі інші елементи складу досліджуваних нами злочинів входить до підстави кримінальної відповідальності, а тому, як й інші елементи складу, підлягає обов'язковому доказуванню в кримінальному провадженні (входить до предмету доказування) й обов'язково встановлюється при кваліфікації злочину за цією статтею. Крім

того, суб'єктивна сторона служить індивідуалізації кримінальної відповідальності, впливає безпосередньо на характер і ступінь суспільної небезпечності злочину: тотожні за своїми об'єктивними ознаками дії, що посягають на один і той самий об'єкт, мають різну небезпечність виключно в силу суб'єктивних відмінностей [273]. Її значення також полягає в тому, що, вона суттєво впливає на кваліфікацію вчиненого, зокрема при розмежуванні суміжних за об'єктивною стороною складів злочинів.

Із ст. 11 КК випливає, що ознакою, що характеризує психічний зміст будь-якого злочину, є вина. Відповідно до ст. 23 КК України виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої кримінальним законом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Таким чином, вина являє собою певний психічний зв'язок між суб'єктом злочину та вчиненим ним діянням. Основними категоріями, які характеризують вину, є її зміст, сутність, форма та ступінь.

Варто зазначити, що О. І. Рарог визначив, що інтелект і воля є елементами, сукупність яких і складає зміст вини [274]. Зміст конкретної вини – це зміст умислу або необережності в конкретному злочині, що визначаються конструкцією конкретного складу злочину. Зміст вини, як бачимо, тісно переплетений з формою вини. Завдяки аналізу ст. 23 КК України можемо зробити висновок, що вина є родовим поняттям, яке об'єднує її дві різні форми психічного ставлення – умисел та необережність.

Форми вини, які визначено в законі як умисел та необережність – це зазначені в ньому поєднання певних ознак свідомості і волі особи, що вчиняє суспільно небезпечне діяння [165, с. 154]. При цьому певна форма вини розглядається в науці як один із критеріїв класифікації злочинів. Серед досліджуваних нами злочинів пряма вказівка законодавця на умисел міститься лише у ч. 1 ст. 171; ч. 2, 3 ст. 345¹; ст. 347¹ КК України, що свідчить про те, що учинення зазначеного діяння з необережності не тягне за собою кримінальної відповідальності. Така вказівка законодавця, безумовно, значно спрощує питання аналізу й встановлення вини у складі досліджуваних

злочинів, зменшує можливості виникнення непорозумінь при тлумаченні змісту суб'єктивної сторони цього злочину, що можуть виникати в ході застосування кримінального закону. Тобто якщо заподіяння журналісту, його близьким родичам чи членам сім'ї побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень відбулося не умисно, то такі діяння підпадають під ознаки складу іншого, передбаченого КК України, злочину. У той же час, відсутність вказівки про умисність вчинення інших досліджуваних нами злочинів, на нашу думку, не свідчить про можливість вчинення його з необережності.

Визначення виду вини (в тому числі й виду умислу) є важливим питанням, яке впливає на вирішення ряду практично значимих завдань кримінальної відповідальності за злочин. Так, згідно ст. 24 КК України умисел поділяється на прямий і непрямий. Однак, варто зазначити, що законодавець такий поділ проведено лише у Загальній частині КК України, а у положеннях Особливої частини КК України не використовується термінологію прямий чи непрямий умисел. У дослідженнях кримінально-правових проблем умислу та його видів відзначено наявність ряду ознак, які дозволяють визначати, який вид притаманний тому чи іншому злочину.

Зокрема, в теорії кримінального права визнається, що на умисний характер злочину вказують в статті КК характерний спосіб дії, певна спеціальна мета чи або спеціальний мотив. За наявності спеціальної мети, або вказівки на «завідомість» чи «злісність» дій відповідний злочин визнається таким, що має лише прямий умисел [114]. Цілком погоджуючись з таким твердженням, на нашу думку, варто вказати про недоцільність уточнення характеру вини у тих досліджуваних нами злочинах, в нормах КК яких безпосередньо вказано на мотив чи мету вчинення злочинного посягання. Більш детально про це мова буде йти далі.

Переходячи до безпосереднього аналізу ознак суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 163 КК України, одразу необхідно звернути особливу увагу на те, що його суб'єктивна сторона

характеризується лише однією обов'язковою ознакою - виною у формі прямого умислу. Хоча диспозиція зазначеної норми й не містить прямої вказівки на умисне чи необережне ставлення особи до порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, проте на прямий умисел у цьому разі вказує сам характер злочинних діянь і наявність формального складу злочину, про що вказано і у науковій літературі [135].

Особа повинна усвідомлювати фактичну сторону свого діяння, тобто незаконність порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції. Крім того, винна особа також повинна усвідомлювати й соціальне значення таких діянь, а саме те, що своїми діяннями вона порушує право іншої фізичної особи на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, а тим самим заподіює або може заподіяти істотну шкоду потерпілій особі.

Вольова ознака умислу при порушенні таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції як злочину з формальним складом переміщується з наслідків на діяння. Таким чином, вольовий момент умислу при вчиненні злочину, що розглядається, полягає в бажанні винної особи вчинити хоча б одне з діянь, передбачених ст. 163 КК України. Психологічна сутність цього поняття вдало відображена С.Л. Рубінштейном, який визначив бажання як цілеспрямоване прагнення. При цьому він зауважував, що це опрідметнене прагнення, воно направлено на певний предмет. Тому зародження бажання завжди означає виникнення й постановку мети [282]. У нашому випадку такі дії спрямовані відносно журналіста.

Вітчизняні науковці, розглядаючи вину у складі злочину, передбаченого ст. 171 КК, майже однотайно вказують на наявність лише умислу, однак роблять це з різним ступенем деталізації ознак вини. Так, Л. Костенко не уточнює змісту умисної вини, указуючи таким чином на можливість вчинення досліджуваного злочину як з прямим, так і з непрямым

умислом [143]. Інші ж вчені визнають наявність у складі аналізованого злочину лише прямого умислу, але при цьому не розкривають змісту його ознак.

І.О. Зінченко розглядає суб'єктивну сторону злочину через прямий умисел, деталізуючи його як винний усвідомлює, що своїми діями перешкоджає законній діяльності журналістів шляхом примушування його до поширення або до відмови від поширення інформації і бажає вчинити такі дії [113].

Як ми вже з'ясували злочин, передбачений ст. 171 КК України (як і ст. 163 КК), має формальний склад, тобто до обов'язкових ознак об'єктивної сторони законодавець не включив ніяких суспільно небезпечних наслідків, що свідчить про застосування загальних теоретичних положень щодо розуміння та встановлення умислу в злочинах з формальним складом.

Оскільки структура цих складів є такою, що наслідки тут лежать за межами необхідних ознак об'єктивної сторони, тому фактично суб'єкт не може бажати їх настання. Проте ця обставина не виключає умисної вини. Інтелектуальна ознака умислу в цих випадках містить лише усвідомлення суспільно небезпечного характеру свого діяння, ставлення до наслідків тут не виникає та й не може виникнути. А вольова ознака умислу обмежується бажанням вчинити конкретну дію чи бездіяльність. Таким чином, злочини з формальним складом можуть бути вчинені тільки з прямим умислом [165, с.159-160].

Варто зазначити, що інтелектуальний момент прямого умислу під час вчинення злочину, передбаченого ст. 171 КК України, полягає в усвідомленні фактичної сторони свого діяння, зокрема те, що вона перешкоджає законній професійній діяльності журналістів. Крім того, винна особа також повинна усвідомлювати й соціальне значення таких діянь, тобто, що своїми діяннями вона порушує право іншої фізичної особи на працю і тим самим заподіює або може заподіяти істотну шкоду потерпілому.

У науці кримінального права до цього часу дискусійним залишається питання щодо необхідності усвідомлення особою, яка вчиняє злочин умисно, протиправності такого діяння. Так, чимало вчених вважає, що усвідомлення протиправності не охоплюється змістом інтелектуального моменту умислу, а тому його відсутність не може бути підставою для невизнання особи винною у вчиненні умисного злочину. Зокрема, Н. О. Гуторова зауважує, що не може бути віднесене до змісту інтелектуального моменту умислу, оскільки при вирішенні цього питання необхідно виходити із презумпції знання особою нормативно-правових актів за умови, що вони були доведені до відома населення у встановленому законом порядку [78].

З такою позицією ми погоджуємося частково й маємо зауважити, що ст. 68 Конституції України чітко визначає, що кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України та законів України, а їх незнання не звільняє від юридичної відповідальності. Більш того, через усвідомлення суспільної небезпечності вчинюваних особою діянь у винного може проявлятися лише загальне уявлення щодо їх протиправності. Більш конкретизованих знань (усвідомлень) щодо цих діянь закон про кримінальну відповідальність не вимагає, тобто для наявності умислу не вимагається знання винним ні назви, ні номера статті закону, в якому передбачено відповідальність, а ні правильної кваліфікації діянь або виду та розміру покарання, передбаченого законом тощо [23, с.138].

При перешкоджанні законній професійній діяльності вольовий момент умислу полягає у бажанні винної особи вчинити діяння проти професійної діяльності журналіста. Відповідно таке прагнення предметне інформацією, яку винний бажає зберегти такою, щоб журналіст не зміг зібрати, обробити чи розповсюдити її для широкого загалу, тому у винної особи зароджується бажання разом із виникненням і постановкою мети — перешкодити журналісту здійснити професійний обов'язок, наслідком виконання якого стане оприлюднення відомостей, які винний чи треті особи бажають зберегти в таємниці. Отже, вольова сторона діяння винного від

початку до кінця реалізації злочинного умислу характеризується цілеспрямованим прагненням, концентрацією волевих зусиль на досягнення поставленої мети.

Очевидно, що і погрози або насильство щодо журналіста можуть бути вчинені лише із прямим умислом. Деякі вчені намагаються спростувати сталість умисної форми вини і у злочинах із формальним складом, і у складі різних погроз, перенавантажуючи їх зміст не завжди обов'язковими юридичними ознаками, вмотивовуючи, що волевий елемент погрози виявляється через усвідомлюване бажання вчинити протиправні дії з об'єктивності погрози і створити необхідні умови її реалізації [312].

Ми не можемо погодитись з такою позицією, адже законодавче розуміння прямого умислу не дає змогу стверджувати про усвідомлення, передбачення і бажання лише як про діяння як у погрозі вбивством, і в будь-якому іншому складі злочину. Крім того, передбачення та бажання настання наслідків у вчиненні погрози вбивством для її суб'єкта є не стільки важливим, скільки для адресата таких дій, від реального сприйняття якого частково залежить наявність складу злочину, передбаченого ст. 345¹ КК України.

За вчинення погрози психічне ставлення особи до своїх дій може характеризуватися тільки у вигляді прямого умислу за наявності злочинного мотиву і злочинної мети. Що ж стосується психічного ставлення до наслідків таких дій, то слід зазначити, що вони обов'язково повинні враховуватися під час призначення покарання, принаймні, як обставини, які свідчитимуть про необхідність повного відшкодування завданої моральної шкоди [234]. Окрім того, за вчинення будь-якої погрози вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо журналіста суб'єкт усвідомлює небезпечний характер свого діяння і бажає так діяти.

Варто зазначити, що злочини передбачені ст. ст. 347¹, 348¹, 349¹ КК України по характеристиці суб'єктивної сторони не відрізняються й вчиняються з прямим умислом суб'єктом злочину. З цього приводу

вітчизняний вчений Д.Ю. Кондратов зазначає, що вина, будучи обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину, не вичерпує її змісту.

Іноді дуже важливу роль у характеристиці суб'єктивної сторони грають також мотив і мета злочину. На відміну від вини мотив і мета в структурі суб'єктивної сторони є факультативними ознаками, тобто такими, які в характеристиці суб'єктивної сторони різних складів злочинів можуть відігравати різну роль. Так, залежно від законодавчого опису суб'єктивної сторони конкретних злочинів мотив і мета можуть виконувати роль обов'язкових, кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак або ознак, що пом'якшують чи обтяжують покарання.

Більш того мотив і мета вчинення злочину не входять до суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 163 КК України, ні як обов'язкові, ні як кваліфікуючі ознаки. Це означає, що вони можуть бути різними й не впливають на кваліфікацію цього злочину. Разом з тим, їх встановлення має важливе значення для повної характеристики суб'єктивного ставлення винного до тих суспільних відносин, на які він посягає, що також впливає на вирішення питання про призначення покарання або про звільнення від кримінальної відповідальності.

У той же час, як зазначає Я.С. Безпала, мотив та мета вчинення злочину не входять до суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 171 КК України, ані в якості обов'язкових, ані в якості кваліфікуючих ознак. Однак, ми не можемо погодитися із такою позицією, зауваживши, що мета перешкодити законній професійній діяльності журналістів є обов'язковою ознакою як цього злочину, так і злочинів, передбачених ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України.

При чому для злочину, передбаченого 345¹ КК України, кінцева мета особи, яка вчиняє погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна, буде пов'язана із прагненням порушити психічну рівновагу журналіста, щоб підпорядкувати собі його волю.

Варто зазначити, що мотив є дійсним джерелом інформації про злочин,

а тому для повноцінності судового процесу встановлення мотиву злочину є обов'язковим під час досудового розслідування, оскільки він має глибоке значення для психологічного розуміння діяння, а у випадках сумнівного душевного стану підсудного він є важливою точкою опори для висновку судової експертизи.

В юридичній літературі нерідко висловлюється теза про те, що в багатьох випадках встановити всі мотиви злочинної поведінки людини неможливо. Законодавець при встановленні мотивів як обов'язкової ознаки певних складів злочину виходить із їх значимості, можливості встановлення, а також усвідомлення злочину самим суб'єктом [78]. Виходячи з аналізу законодавства, слідчо-судової практики та наявних наукових досліджень можна виділити наступні основні групи мотивів вчинення досліджуваних злочинів з урахуванням їх зв'язку із суспільними відносинами та юридичного значення.

До першої групи слід віднести мотиви, що стосуються міжособистісних стосунків (користь, ревності, помста, заздрість, цікавість тощо).

Другу групу складають мотиви, що пов'язані з відносинами між певними групами населення, виділеними за ознакою расової, національної належності, ставлення до релігії чи іншими ознаками. Ці мотиви є особливо важливими, тому що у більшості випадків вказують на підвищену небезпечність вчинених діянь, що може враховуватися при призначенні покарання як обставина, що обтяжує покарання (відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 67 КК України) або можуть з'явитися підстави для додаткової кваліфікації таких діянь за ст. 161 КК України «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії» при наявності всіх інших обов'язкових ознак цього злочину.

У третю групу необхідно включити мотиви, пов'язані із конкурентними відносинами у сфері бізнесу та політики (бажання мати перевагу над конкурентом, дискредитувати його тощо).

В четвертій групі об'єднано мотиви, пов'язані з бажанням використати

інформацію, яку не оприлюднили або спростували для продовження злочинної діяльності (планування, готування, вчинення нових злочинів) або для її приховування. За наявності ознак іншого злочину (незалежно від його стадії) вчинене повинно кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених ст. 171 КК України, і відповідною статтею Особливої частини КК України [23, с. 138].

Узагальнюючи викладене, варто зауважити, що особливістю суб'єктивної сторони досліджуваних злочинів є факт усвідомлення винною особою, що потерпілим від своїх посягання виступає журналіст; усвідомлює обстановку вчинення злочину; усвідомлює, що обраний спосіб направлений на перешкоджання діяльності журналісті; наявність мети, передусім, перешкодити законній професійній діяльності журналістів у будь-якому вияві.

Висновку до розділу 2

Завдяки останнім змінам у КК України законодавцю вдалось значно розширити перелік злочинів проти професійної діяльності журналіста, тим самим посиливши кримінально-правову охорону здійснення професійної журналістської діяльності в Україні, що беззаперечно є позитивним для суспільства. Аналіз складів нововведених кримінально-правових норм дав нам підстави зробити наступні висновки:

1. За своїм напрямом кримінально-правової охорони досліджувані злочини були віднесені законодавцем до Розділу V (ч. 2 ст. 163, ст. 171) та Розділу XV (ст. 345¹, ст. 347¹, ст. 348¹, ст. 349¹) Особливої частини КК України. Така кваліфікація законодавцем дозволяє нам стверджувати, що родовим об'єктом цих злочинів відповідно виступають суспільні відносини, що забезпечують громадянські (особисті), політичні, соціальні, економічні та культурні права та свободи людини і громадянина, а також злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування,

об'єднань громадян та злочини проти журналістів.

2. Зазначимо, що в основному в досліджуваних нами злочинах безпосереднім обов'язковим об'єктом є суспільні відносини, що забезпечують безперешкодне здійснення журналістом своє професійної діяльності. Винятком вважаємо злочин, передбачений ч. 2 ст. 163 КК України, в якому вказані відносини визнаються додатковими об'єктом кримінально-правової охорони, а суспільні відносини, що забезпечують таємницю листування, телефонних розмов та ін. є безпосереднім обов'язковим об'єктом. У інших досліджуваних нами злочинах додатковими обов'язковими об'єктами виступають інші охоронювані кримінальним законом права і свободи людини і громадянина, зокрема, права громадянина на отримання достовірної та об'єктивної інформації; право на життя та фізичне та психологічне здоров'я; право власності; свобода пересування та інше.

3. Потерпілим від досліджуваних нами злочинних посягань слід визнавати журналістів. Так, журналіст – це творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює та займається підготовкою інформації для засобів масової інформації, виконує редакційно-посадові службові обов'язки в засобі масової інформації (в штаті або на позаштатних засадах) відповідно до професійних назв посад (роботи) журналіста, які зазначаються в державному класифікаторі професій України. Більш того, з огляду чинного законодавства у досліджуваних нами злочинах мова йде про журналістів як друкованих ЗМІ (газет, журналів, бюлетенів, разових видань з визначеним тиражем тощо), так і журналістів аудіовізуальних ЗМІ (радіомовлення, телебачення, кіно, звукозапис, відеозапис тощо). Окрім цього, потерпілими від злочинів, передбачених ст. 345¹, ст. 347¹, ст. 348¹, ст. 349¹ КК України, визнаються не лише журналісти, а й близькі родичі чи члени сім'ї.

4. Склад злочину, передбаченого ст. 163 КК України, будучи формальним, вважається закінченим з моменту фактичного незаконного ознайомлення третьої особи зі змістом листування, телефонних розмов,

телеграфної чи іншої кореспонденції журналіста, що передаються чи були передані засобами зв'язку або через комп'ютер. Нами висловлена думка про недоцільність впровадження до ч. 2 ст. 163 КК України такої кваліфікації ознаки як вчинення злочинного посягання відносно журналіста, оскільки предметом даного злочину є приватні відомості, що передані чи передаються громадянами через листування або телефонні й ін., а незаконне ознайомлення зі службовою кореспонденцією, телефонними розмовами, телеграфними та іншими повідомленнями журналіста та їх розголошення за наявності для того підстав повинні кваліфікуватися як перешкоджання професійній діяльності журналіста (ч. 1 ст. 171 КК). У такому випадку відбувається необґрунтоване надання переваги одним правам на конституційними правами інших осіб.

5. Запропонована модель існування двох загальних форм прояву злочину, передбаченого ст. 171 КК України: 1) діяння спрямовані на перешкоджання законній діяльності журналіста (незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у зв'язку із своєю професійною діяльністю, незаконна відмова у доступі журналіста до інформації, незаконна заборона висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень, а так само будь-яке інше умисне перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності); 2) дії спрямовані на переслідування журналіста (Вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків або переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю).

6. Визначено, що обов'язковою ознакою погрози або насильства за цим злочином є те, що, ці дії вчиняються щодо журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності. Закінчення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 345¹ КК України, відбувається у момент доведення інформації негативного характеру особисто журналісту, а у випадку погрози відносно особи або майна близьких родичів журналіста вважається момент сприйняття погрози

відповідним журналістом.

7. Для об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 347¹ КК України, необхідно, аби знищення або пошкодження майна мало місце у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності. Під знищенням майна в кримінально-правовому аспекті слід розуміти доведення його до повної непридатності для використання за цільовим призначенням. При пошкодженні майна настає погіршення його якості, зменшення цінності або приведення на деякий час у стан, непридатний для використання за цільовим призначенням. Предметом злочину є будь-яке рухоме або нерухоме майно, яке належить журналісту або його близьким родичам (на праві власності або ж знаходилось у законному володінні).

8. З аналізу ст. 348¹ КК України чітко випливає, що об'єктивна сторона посягання на життя осіб, потерпілих від даного злочину, виражається у формі вбивства або замаху на вбивство. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони даного злочину є те, що посягання на життя журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї полягає в застосуванні такого характеру насилля у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності, в результаті якого настала або могла настати смерть потерпілого.

9. Об'єктивна сторона злочину, закріпленого у ст. 349¹ КК, характеризується суспільно небезпечними діями у двох можливих формах: захоплення особи як заручника; тримання особи як заручника. Так, заручником є особа, яку захоплює або утримує інша особа, погрожуючи при цьому їй вбити, спричинити тілесні ушкодження, вчинити інші насильницькі дії або продовжувати утримувати далі. Під захопленням журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї треба розуміти напад, пов'язаний з її затриманням, із наступним істотним обмеженням вільного руху, пересування чи поведінки особи. Тримання особи передбачає насильницьку заборону особі залишати певне місце чи унеможливлення це зробити. Тримання заручника як правило, логічний наслідок його захоплення, хоча тримання може здійснюватися і особою, яка не брала участі у захопленні, може бути

здійснене і без попереднього захоплення заручника. Злочин вважається закінченим з моменту захоплення потерпілого або з моменту фактичного позбавлення заручника права вільно пересуватися.

10. Суб'єктом досліджуваних нами злочинів є загальний – фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до ст. 22 КК України може наставати кримінальна відповідальність за злочин, тобто з 16 років. Також у досліджуваних нами злочинах може бути і спеціальний суб'єкт, а саме службова особа – особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням.

11. Законодавцем визначено загальний вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за досліджуваними нами злочинні посягання. Однак, якщо розглядати вік, з якого має наставати кримінальна відповідальність, через призму принципів кримінального права, то він має складати 14 років, оскільки злочини, передбачені ст. 345¹, ст. 347¹, ст. 348¹, ст. 349¹ КК України, є тяжкими й особливо тяжкими. Більш того, при визначенні віку, з якого має наставати кримінальна відповідальність, у злочинах, вчинювані службовою особою, слід виходити з того, що здійснювати функції представника влади вона може, як правило, лише з настанням повноліття, а займати посаду, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, після досягнення 16-річного віку.

12. Суб'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 163 КК України, характеризується лише однією обов'язковою ознакою - виною у формі прямого умислу. Вольова ознака умислу при порушенні таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції як злочину з формальним складом переміщується з наслідків на діяння. Таким

чином, вольовий момент умислу при вчиненні злочину, що розглядається, полягає в бажанні винної особи вчинити хоча б одне з діянь, передбачених ст. 163 КК України. Варто зазначити, що інтелектуальний момент прямого умислу під час вчинення злочину, передбаченого ст. 171 КК України, полягає в усвідомленні фактичної сторони свого діяння, зокрема те, що вона перешкоджає законній професійній діяльності журналістів. Крім того, винна особа також повинна усвідомлювати й соціальне значення таких діянь, тобто, що своїми діяннями вона порушує право іншої фізичної особи на працю і тим самим заподіює або може заподіяти істотну шкоду потерпілому. Очевидно, що і погрози або насильство щодо журналіста можуть бути вчинені лише із прямим умислом. За вчинення погрози психічне ставлення особи до своїх дій може характеризуватися тільки у вигляді прямого умислу за наявності злочинного мотиву і злочинної мети. Варто зазначити, що злочини передбачені ст. ст. 347¹, 348¹, 349¹ КК України по характеристиці суб'єктивної сторони не відрізняються й вчиняються з прямим умислом суб'єктом злочину.

13. Вина, будучи обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу досліджуваних злочинів, не вичерпує її змісту. Важливу роль у характеристиці суб'єктивної сторони грають мотив і мета злочину. Мета перешкодити законній професійній діяльності журналістів є факультативною ознакою для злочину, передбаченого ст. 171 КК України, та обов'язковою для злочинів, передбачених ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України. При чому для злочину, передбаченого 345¹ КК України, кінцева мета особи, яка вчиняє погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна, буде пов'язана із прагненням порушити психічну рівновагу журналіста, щоб підпорядкувати собі його волю. Хоча мотив не розглядається законодавцем як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони, однак він є дійсним джерелом інформації про злочин, а тому для повноцінності судового процесу встановлення мотиву злочину є обов'язковим під час досудового розслідування.

РОЗДІЛ 3

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ

3.1 Загальносоціальні та спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів

Державна політика запобігання та протидії злочинності в Україні знаходиться на низькому рівні, зокрема не витримує жодної критики рівень роботи правоохоронних структур, центральних місцевих органів влади та місцевого самоврядування над запобіганням злочинності. Більш того правоохоронна діяльність в основному орієнтована на розкриття та розслідування вже скоєних злочинів, а не на їх запобігання через вплив на причини та умови вчинення цих злочинів.

Формуючи архітектуру третього розділу нашого дослідження, ми виходили із класичного кримінологічного підходу щодо рівнів запобігання злочинам:

1) загальносоціальне запобігання – усі види діяльності, які не націлені спеціально на причини, умови злочинності, однак створюють умови, сприяють протидії злочинності й в цілому правопорядку (мається на увазі поліпшення соціальних умов життя людей, підвищення їх рівня освіти, культури, стабілізація й розвиток економіки і т. ін.);

2) спеціально-кримінологічне запобігання – націленість виключно на недопущення злочинів;

3) індивідуальне запобігання – вплив на криміногенні фактори та умови, які сприяють вчиненню злочинів окремою особою;

4) віктимологічне запобігання – попередження окремих видів злочинів шляхом вжиття заходів із недопущення, усунення або нейтралізації віктимогенних чинників, підвищення охоронно-захисних можливостей потенційних жертв злочинів [175, с. 310].

Існують й інші класифікації запобіжних заходів (В.В. Голіна, А.П. Закалюк), однак наведена вище схема дає можливість охопити всі об'єкти запобіжної діяльності, виходячи з особливостей складу того чи іншого злочину. У досліджуваних нами злочинах завжди присутній як невід'ємний потерпілий – особа журналіста, або його близький родич чи член сім'ї у випадках, прямо передбачених законом про кримінальну відповідальність. У свою чергу, особи з віктимною поведінкою завжди є об'єктами запобігання злочинам.

Доречно підтримати позицію Н.С. Юзікової, яка вважає, що кримінологічний аналіз проблем діяльності, індивідуальності та ефективності застосування кримінально-правових засобів впливу на особу, яка вчинила злочин, має важливе значення для з'ясування місця і ролі покарання у запобіганні злочинності; вибору найбільш доцільних засобів впливу; поліпшення превентивної та подальше вдосконалення законодавства про кримінальну відповідальність [327].

Проблема щодо запобігання злочинності взагалі і запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів зокрема протягом багатьох століть була в центрі уваги філософів, мислителів, науковців та державних діячів, і нині залишається вкрай актуальною.

В Україні, як слушно зауважують В.В. Шендрик, і С.О. Сафронов, існують давні традиції запобігання злочинності, про що свідчить аналіз ряду історичних нормативно-правових актів, як за часів Київської Русі так і до часів розпаду Російської імперії та становлення СРСР, що розглядались науковцями вже у наш час [325].

У загальному вигляді запобігання злочинам, являє собою діяльність відповідних суб'єктів, яка спрямована на перешкоджання вчинення злочинів, а відтак і скорочення їх кількості, що в свою чергу виражається у зменшенні розмірів злочинності в цілому.

Водночас, поряд із терміном «запобігання» широко використовуються такі терміни як «профілактика», «попередження», «припинення»,

«відвернення» тощо. Однак, на нашу думку, відразу слід наголосити на тому, що реальна, проблема вибору відповідних термінів стосується не стільки найбільш вдалого їх перекладу з кримінологічними надбаннями за часів СРСР, скільки наявністю різних підходів до розуміння сутності тієї діяльності, що спрямована на недопущення вчинення нових злочинів в тому числі і проти професійної діяльності журналістів.

Досліджуючи загальносоціальне та спеціально-кримінологічне запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів ми звернули увагу на той факт, що серед вчених кримінологів продовжується наукова дискусія з приводу вищевказаних термінів.

З цього приводу, доречно підтримати позицію А.П. Закалюка про те, що всі уживані сьогодні зазначені терміни мають загальну змістовну діяльнісну основу, яка полягає у вчиненні дій для недопущення якогось явища, події, вчинку [107, с. 318]. Поряд з тим поіменний вчений зауважив, що деякі з цих термінів мають різне функціональне та отримали на практиці окреме смислове навантаження.

Також слід звернути увагу і на позицію Г.А. Аванесова, який пише, що у кримінологічній літературі деякі автори розуміють поняття «профілактика» та «запобігання» як синоніми, інші – виходячи з складного розуміння структури «запобігання» розглядають «профілактику» як частину попередження, включаючи до структури останнього також попередження і припинення [5].

Аналіз наукової літератури цій сфері дозволив нам виділити щонайменше декілька точок зору. Деякі науковці, наприклад, В.Н. Кудрявцев, Г.М. Миньковський, А.Б. Сахаров, не розмежовуючи так звані стадії процесу запобігання (або попередження), розуміли таку соціальну діяльність у якості цілого [160]. Через це, останніми застосовуються терміни запобігання і попередження, при цьому принципового їх не розмежовуючи.

Деякі науковці вважають, що такі терміни як профілактика,

запобігання, припинення є близькими за значенням, а відтак відмінності не є суттєвими при виборі того чи іншого терміну [129]. Окремі науковці, зокрема, Г.А. Аванесов, А.І. Алексєєв, Ю.М. Антонян, А.Ф. Зелінський, А.Г. Лекарь, В.С. Устінов розглядають термін попередження злочинів як родове поняття стосовно профілактики злочинів [159].

В свою чергу, А.І. Долгова, правильно визначає, що виділення стадій попередження, припинення, профілактики має суттєве значення для застосування по відношенню саме до злочинів. В тому випадку, коли мова йде в цілому про злочинність як соціальне явище, поширеним є вживання в цілому терміну запобігання злочинності [161]. Ми погоджуємось з такою позицією, більш того, ми вважаємо, що правильність застосування того чи іншого терміну залежить від розуміння його змісту, через це необхідне встановлення точного значення змісту відповідних термінів.

Дослідженням зазначеної проблеми займався А.П. Закалюка, який посилаючись на українсько-російський словник юридичної термінології правильно зазначає, що у значенні «предотвращать что-либо» рекомендовано вживати «запобігати», зокрема «предупреждать преступление» перекладено як «запобігати злочину» [107, с. 301].

На користь використання терміну запобігання свідчить і чинна Конституція України, де, зокрема, у ч.2 ст. 34 кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, визначено, що з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення. Відповідно і ряд законів та підзаконних нормативно-правових актів України, в першу чергу, тих, що регулюють діяльність органів внутрішніх прав. Законом України «Про поліцію», визначаються основні завдання поліції, серед яких у п.2 ч.1 ст.2 законодавцем визначено «запобігання правопорушенням та їх припинення», а ч.1 ст.10 названого закону передбачає право поліції «...виявляти, запобігати, припиняти та розкривати злочини [265]. Вважаємо за необхідне також відзначити, що найбільш точним вдається уживання терміну запобігання злочинності, і з

позиції законодавця у кримінально-правовій сфері, саме його було обрано для використання у ст.1 та ст. 50 КК України [167].

Враховуючи зазначене, надання переваги використанню терміну запобігання на користь профілактики, попередження тощо, на нашу думку, сприяє як правильному розумінню змісту такої соціальної діяльності, спрямованої на перешкоджання вчинення злочинів, так і дослідженню реальних механізмів здійснення та удосконалення такої діяльності, замість штучного розмежування цих понять, поділу їх на окремі стадії, встановлення їх співвідношення тощо.

Беручи до уваги зроблені вище висновки, виникає необхідність визначити зміст та сутність понять запобігання злочинності, та запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів зокрема.

Так, під запобіганням злочинності, А.І. Долгова розуміє цілеспрямовану діяльність держави, суспільства, фізичних та юридичних осіб на процеси детермінації і причинності злочинності з метою недопущення втягнення у злочинність нових осіб, вчинення нових кримінальних діянь, розширення криміналізації суспільних відносин [161, с. 212]. На думку А.П. Закалюка, запобігання злочинності є різновидом суспільної соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст та мета якої полягає у перешкодженні дії детермінантів злочинності та її проявів, передусім причин і умов останніх через обмеження, нейтралізацію, а за можливістю - усунення їхньої дії [107, с. 305].

У той же час, В.В. Голіна відзначає, що запобігання злочинності – це сукупність різноманітних видів діяльності і заходів у державі, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин з метою усунення негативних явищ та процесів, що породжують злочинність або сприяють їй, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки [177].

Не вдаючись до детального аналізу, можна стверджувати, що попри наявність різного роду формулювань, більшість дослідників спираються на те, що діяльність із запобігання злочинності має на меті недопущення

вчинення нових злочинів, та усунення (відвернення) негативних явищ, що призводять до вчинення злочинів.

Відповідно, запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів являє собою комплекс заходів більш вузького (у порівнянні із злочинністю загальною) спрямування, метою яких є усунення причин і умов вчинення злочину проти професійної діяльності журналістів.

Проведений нами аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових праць щодо запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів свідчить про те, що припинення дії детермінант злочинної діяльності має включати реалізацію системи економічних, соціальних, політичних, організаційно-управлінських, правових, технічних, виховних заходів на загальносоціальному та спеціально-кримінологічному рівнях.

Таким чином, запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів в усіх їх проявах, ми визнаємо як складну і комплексну проблему. Такої думки дотримується у своїх дослідженнях і О.О. Білоусова, яка вважає, що система заходів запобігання злочинності носить комплексний характер, охоплює всі необхідні напрями запобіжної і профілактичної діяльності в масштабі країни, а їхня деталізація повинна бути проведена на регіональному і локальному рівнях, а також залежно від специфіки об'єкта і предмета протидії [26].

Враховуючи той факт, що сьогодні в Україні відсутня єдина думка в суспільстві щодо журналістської діяльності і неоднозначне ставлення до роботи журналістів окремих осіб, діяльність яких може бути висвітлена та розкритикована у ЗМІ, вирішення проблеми запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів потребує державного захисту.

Поділяє таку позицію і Т.О. Приступенко, яка переконана, що держава повинна знайти спосіб захищати журналістів, які володіють інформацією, небезпечною для їхнього життя, а громадян – від посягань мас-медіа на їхню честь і гідність [251, с. 19]. У даному випадку, продовжуючи думку автор, маємо зауважити, що небезпечною слід вважати таку інформацію, за

оприлюднення якої наявна реальна загроза майну, здоров'ю, життю носію такої інформації, тобто журналісту, або його родичам.

Отже, вищевикладене дозволяє нам сформулювати наступне визначення загальносоціального запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів – це різновид соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст і мета якої полягає у перешкодженні правоохоронними органами дії, причин і умов вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів.

Загальносоціальною основою запобігання досліджуваних злочинів і максимального обмеження можливостей для її функціонування і відтворення є подолання кризових явищ у країні: в економіці, політиці, суспільній ідеології і психології, соціальної сфері, правоохоронної діяльності. На цій основі перспективними представляються заходи запобігання, пов'язані з:

- усуненням, ослабленням чи нейтралізацією криміногенних факторів;
- належними організаційно-управлінськими заходами запобігання злочинам;
- усуненням чи обмеженням криміногенних факторів шляхом і в результаті формування в членів суспільства моральної позиції, орієнтованої на базові загальнолюдські цінності;
- установленням контролю за діяльністю засобів масової інформації й естради, що фактично пропагують, у супереч міжнародно-правовим зобов'язанням України, злочинний спосіб життя;
- неприпустимістю таких негативних факторів, як соціальна нетерпимість, масові репресії, національна ворожнеча, відхилення від закономірностей суспільного розвитку;
- установленням міждержавного співробітництва на інформаційно-методичному рівні і при проведенні спільних операцій;
- удосконалення правових заходів запобігання розглянутої категорії злочинності [73].

Проведення проголошених Президентом України радикальних реформ

у всіх сферах суспільного життя, стимулює професійну діяльність не тільки журналістів, а й населення країни з надією на забезпечення його соціальної та правової захищеності, нейтралізації криміногенних факторів, що є підґрунтям учинення багатьох злочинів.

Цей висновок підтверджується опрацьованими під час даного дослідження відповідною емпіричною базою, а саме: переважна більшість опитаних студентів факультету журналістики Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара (96 %) вважають, що правоохоронні органи повинні у законному порядку забезпечити захист професійній діяльності журналістів у зв'язку з тим, що дана професія входить до найбільш небезпечних. (Додаток А).

Доречно зауважити, що, на жаль, журналісти часто, в силу особливостей своєї професії, виконують свої безпосередні обов'язки в умовах підвищеного ризику та небезпеки. Саме з огляду на деякі конкретні обставини виконання журналістами своїх професійних обов'язків, запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів є дуже актуальним.

Особливо це пов'язано із застосуванням запобіжних заходів до осіб, які чинять тиск на професійну діяльність журналіста, погрожують та викрадають журналістів. Все це вимагає від правоохоронних органів за необхідності та наявності підстав застосовуватися до такої категорії осіб примус або застереження. Отже, узагальнюючи вищевикладене робимо висновок, що загально-соціальне запобігання опосередковано впливає на вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів.

Таким чином, метою загально-соціального кримінологічного впливу на середовище є нейтралізація або локалізація їхнього негативного впливу на соціальні процеси в суспільстві, створення передумов для зміцнення антикриміногенного потенціалу суспільства. Очевидно, що таке завдання може бути досягнуто тільки за допомогою системи заходів, реалізованих на рівні держави в цілому.

Тому ми поділяємо думку В.О. Тютіна про те, що в межах загально-соціального запобігання необхідне усунення, ослаблення або нейтралізація факторів (включаючи їх прояви на рівні мікросередовища та індивідуальному рівні) які обумовлюють зниження життєвого рівня громадян та різке розшарування суспільства, забезпечення належних умов для соціалізації особистості, обмеження негативних наслідків безробіття, розширення соціальної бази реформ, забезпечення мінімально гарантованого рівня медичного, культурного, побутового й соціального обслуговування населення тощо [305].

Нами всебічно підтримується пропозиція І.С. Заєць про створення Незалежної Спостережної Ради по засобах масової інформації, що повинна складатись з найбільш авторитетних для населення діячів культури, які б давали публічні оцінки роботі всіх мас-медіа з позиції моральності та закону [104, с. 179].

На нашу думку, серед основних загально-соціальних заходів запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів важливе місце займає політика протидії корупції в Україні, тим паче, що питання ефективності протидії корупції є однією із найважливіших проблем, які намагається вирішити сучасна Українська держава.

Актуальність даного питання зумовлюється тим, що корупція провокує й поглиблює суспільні кризові явища, підриває імідж України на світовій арені, негативно впливає на мікро- та макроекономічні процеси, перешкоджає налагодженню конструктивного діалогу між владою та громадськістю, руйнує засади розбудови правової держави та громадянського суспільства. Тому розробка та впровадження заходів антикорупційного спрямування є одним із першочергових завдань державної влади і яскравим загально-соціальним заходом спрямованим на запобігання злочинності в цілому та щодо злочинів проти професійної діяльності журналістів зокрема.

Так, журналісти здебільшого потерпають саме від нечесних на руку

чиновників-корупціонерів, які, намагаючись приховати свої протиправні дії, намагаються усіляко впливати на здійснення журналістами своєї професійної діяльності. Тобто, на нашу думку, успішність здійснення державною політики у сфері боротьби із корупцією на пряму залежить на кількісно-якісний показник запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів.

На шляху до реалізації цього завдання уже зроблено чимало кроків: прийнято нове антикорупційне законодавство, низку нормативно-правових актів, спрямованих на запобігання та протидію корупції; ведеться постійний діалог України із світовою спільнотою щодо вироблення ефективних механізмів протидії та подолання корупції; здійснюються наукові дослідження з питань запобігання корупції та боротьби з нею; формується публіцистика антикорупційного характеру. Незважаючи на це, корупція продовжує залишатися однією із нагальних для вирішення проблем українського суспільства [214].

Серед одних із важливіших загально-соціальних заходів слід окремо виділити морально-ідеологічний захід. Так, морально-ідеологічні заходи профілактики повинні формувати у членів суспільства моральну свідомість на основі суспільної корисності роботи журналіста; проводити інформаційно-роз'яснювальну роботу про права журналіста; не допускати ухилення від відповідальності осіб, які вчинили протиправні діяння відносно журналіста; виправляти моральні деформації у осіб з правопорушуючою поведінкою за допомогою індивідуально-виховної роботи (психолого-педагогічні та правообмежувальні заходи) тощо.

Запорукою успіху досягнення результатів застосування морально-ідеологічних заходів у процесі запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів є поточний та підсумковий двосторонній – державний та громадський – контроль.

На відміну від загальносоціальних заходів, що спрямовані на створення позитивної атмосфери в суспільстві та ускладнення вчинення злочинів, спеціально-кримінологічні заходи обумовлені наявністю злочинності, її

станом і характером діючих криміногенних факторів. Саме спеціальне призначення і цілеспрямованість на боротьбу зі злочинністю відрізняють ці заходи від загальносоціального запобігання.

Отже, можливості заходів загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів залежать від ступеня розвитку суспільства його економіки, станом забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян, підтримкою культури та моралі, зміцненням законності, соціальним захистом населення тощо.

Разом з тим загальносоціальні і спеціально-кримінологічні заходи запобігання взаємозалежні і взаємообумовлені. Вплив загальносоціальних заходів запобігання злочинам ефективний, якщо вони доповнюються спеціально-кримінологічними заходами, цілеспрямовано спрямованими на усунення, ослаблення, нейтралізацію криміногенних факторів, виправлення осіб, які можуть вчинити чи вже вчинили злочини. У той же час загальносоціальні заходи створюють відповідні базові передумови для реалізації заходів спеціально-кримінологічного запобігання.

Відповідно до охарактеризованих вище факторів, які сприяють вчиненню злочинів проти професійної діяльності журналістів, можна виділити основні напрями спеціально-кримінологічного запобігання даних злочинів, зокрема, заходи подвійної превенції для своєчасного реагування на погрози убивством, тяжкими тілесними ушкодженнями, пошкодження майна та ін.

Саме вказана група заходів представляє складову частину діяльності органів внутрішніх справ (служб і підрозділів, окремих співробітників), що здійснюють профілактичну роботу при виконанні своїх оперативно-службових функцій. Особливостями цієї діяльності є, по-перше, застосування самого значимого засобу державно-правового примуса — кримінального права, по-друге, специфічність профілактичного впливу кримінально-правових норм. Основними формами профілактичного впливу

даних норм є: загроза застосування санкцій за діяння, заборонені кримінально-правовою нормою (загальна превенція), притягнення до відповідальності за злочин, що не представляє великої суспільної небезпеки, і надання тим самим профілактичного впливу, а іноді і позбавлення фізичної можливості вчинення більш тяжкого злочину (спеціальна превенція), що, у свою чергу, має два аспекти (виключення можливості вчиняти аналогічні й інші триваючі злочинні діяння і запобігання більш тяжким злочинним наслідкам [21].

Реалізуючи положення Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» та інших відомчих підзаконних актів, якими встановлено основні пріоритети у взаємодії органів внутрішніх справ із засобами масової інформації, МВС України повинен відслідковуватись стан оперативної обстановки у державі, пов'язаної з учиненням злочинів відносно працівників мас-медіа, та щотижнево узагальнюватись інформація про порушення кримінальних проваджень і контроль за подальшим їх розслідуванням. За результатами мають бути вжиті необхідні організаційні та практичні заходи, спрямовані на надання методичної і практичної допомоги у здійсненні якісного, повного, всебічного розслідування кримінальних проваджень.

До того ж пріоритетним напрямом цієї роботи є забезпечення належної безпеки професійної діяльності працівників засобів масової інформації, а також виявлення і належне розслідування злочинів, учинених відносно них. Одним із напрямів спеціально-кримінологічного віктимологічного запобігання журналістам є надання дозволу на придбання, зберігання, використання та застосування пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими металевими снарядами несмертельної дії, а також рекомендувалося активно використовувати охоронні послуги та встановлення охоронної сигналізації в помешканнях працівників ЗМІ і службових приміщеннях [220].

Спеціально-кримінологічне запобігання законній професійній

діяльності журналістів передбачає дослідження соціально-правової характеристики безпеки діяльності журналістів. Поняття безпеки законної професійної діяльності журналістів необхідно розуміти як систему економічних, правових, матеріально-технічних, соціальних, психологічних, кадрових, інформаційних і спеціально-технічних заходів, спрямованих на усунення небезпеки для життя, здоров'я, честі, гідності та їх недоторканості [104, с. 181].

Загальною метою організаційно-правового забезпечення безпеки діяльності журналістів є забезпечення їх природних прав на життя, здоров'я, честь, гідність і недоторканість у процесі виконання ними своїх безпосередніх обов'язків, а також його близьких родичів чи членів сім'ї. Ці права мають загальнолюдській характер, бо притаманні кожній людині чи громадянину. Однак, виконуючи свої функціональні обов'язки, журналіст піддається комплексу негативних, небезпечних факторів. Небезпека, якої зазнають журналісти під час здійснення законної професійної діяльності, є багатоплановою за змістом і наслідками свого впливу та іншими характеристиками. Багатоплановими, різнохарактерними за змістом і формою мають бути й заходи щодо забезпечення їх законної професійної діяльності. Ці заходи повинні мати економічний, правовий, матеріально-технічний, соціальний, психологічний, кадровий, інформаційний та спеціально-технічний характер.

Серед найбільш актуальних заходів спеціально-кримінологічного запобігання слід виділити такі:

- регулярне роз'яснення правоохоронними органами журналістам щодо власної безпеки у зв'язку із їх професійною діяльністю;
- обов'язкове встановлення охоронної сигналізації в помешканнях, де працюють журналісти;
- надання національною поліцією дозволу на придбання, зберігання, використання травматичної зброї;
- постійне підвищення кваліфікації журналістів з питань ефективної

комунікації з населення та окремою категорією громадян тощо.

Спеціально-кримінологічні заходи розробляються і проводяться, як зауважує у своєму дослідженні Д. Зубов, відповідно до різних видів злочинів та типів злочинної поведінки, а також різних сфер суспільного життя, соціальних груп, адже кожен з них характеризується особливостями процесів детермінації [116].

Враховуючи той факт, що спеціально-кримінологічне та загальносоціальне запобігання поєднуються своєрідним зворотнім зв'язком, ми робимо висновок, що вони органічно доповнюють і конкретизують один одного. Водночас, заходи спеціально-кримінологічного запобігання мають часові межі та реалізуються у розрізі окремих його складових. Спеціально-кримінологічне запобігання ґрунтується на загальносоціальному, використовує профілактичний потенціал суспільного розвитку загалом.

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів мають на меті саме недопущення цих злочинів. Спеціальне або спеціально-кримінологічне запобігання злочинам взагалі у кримінології розуміють як реалізацію заходів, що безпосередньо спрямовані на усунення, послаблення, нейтралізацію криміногенних чинників соціального середовища та на осіб, які можуть вчинити злочини.

Важливим напрямом запобігання злочинів проти професійної діяльності журналістів є зміцнення взаємодії правоохоронних органів і ЗМІ. При цьому слід підкреслити, що ЗМІ та журналісти зокрема, виконують далеко неоднозначну роль у даному процесі. Так, їх позитивна роль пов'язана з використанням інформаційних каналів для вирішення завдань підвищення рівня політичної і правової культури населення, боротьби зі злочинністю тощо. Негативні ж аспекти діяльності журналістів полягають у тому, що вони іноді використовують етично недозволені методи, поширюючи по своїх каналах провокаційні матеріали, тим самим провокуючи вчинення щодо них злочинів. Окремі журналісти серйозно ускладнюють діяльність, спрямовану на запобігання злочинам.

Маємо констатувати, що, на жаль, сьогодні в Україні розкриття злочинів проти журналістів залишається ще не на належному рівні. Так, за статистикою, в 2016 році 172 кримінальних провадження було зареєстровано за злочини проти журналістів. Від загальної кількості зареєстрованих кримінальних проваджень – а це майже 1,5 млн. – це становить 0,02 %, що, в свою чергу, свідчить про зменшення кримінальних проваджень в порівнянні з минулими роками і в той же час про те, що журналісти почали рідше звертатися до правоохоронних органів для свого захисту. Статистика розкриття злочинів проти журналістів залишається невтішною також, адже лише 8% цих злочинів розкривається. Проте на відміну від попередніх років у 2016 році до 75% зросла кількість кримінальних проваджень, направлених до суду. Більш того, на сьогодні жоден виклик з боку журналістів до правоохоронних органів не залишається поза увагою і стан розслідування перебуває на особистому контролі керівництва МВС [98].

Не виявляється належна активність у роботі із взаємодії з громадськими та правозахисними організаціями, залученні їх до участі в контролі за дотриманням конституційних прав і свобод громадян. Це підтверджують дані опитування працівників ЗМІ. Так, на запитання: «Як часто Ви співпрацюєте з ОВС?», тільки 5 % респондентів відповіли – постійно; 42 % – епізодично і 53 % – не доводилося співпрацювати взагалі (Додаток А)

На нашу думку, вдосконаленню організаційних засад співробітництва правоохоронних органів і представників ЗМІ сприятиме: розробка та реалізація спільних програм навчання співробітників правоохоронних органів і ЗМІ з вивчення механізму в запобіганні злочинності; розробка пропозицій щодо адаптації Типових правил акредитації журналістів при МВС України. Серед позитивних аспектів варто відзначити, що в Адміністрації Президента України на початку 2016 року була створена рада з питань захисту професійної діяльності журналістів та свободи слова. До її складу запросили як самих журналістів, так і представників СБУ, МВС,

прокуратури [267].

Сьогодні у державі відбувається багато процесів, що викликають резонанс у суспільстві. Працівники міліції неминуче опиняються в центрі подій, до яких прикуто громадську увагу. Професійні, виважені дії ОВС повинні унеможливлувати силове протистояння груп людей, які беруть участь у масових заходах, мітингах, акціях протесту та мають протилежні політичні погляди і громадянську позицію.

Асоціація європейських журналістів і представники провідних українських ЗМІ висловлюють стурбованість щодо виникнення окремих непорозумінь під час проведення масових акцій і, зокрема, на їхню думку, спроб працівників міліції перешкодити професійній діяльності представників мас-медіа. Найбільш резонансними залишаються справи Гонгадзе, Климентьєва та Шеремета і для українського суспільства, і для міжнародної спільноти. На думку впливових українських і міжнародних неурядових організацій, останнім роками ситуація зі свободою слова в Україні продовжує погіршуватися.

Тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України з питань розслідування випадків цензури у засобах масової інформації, тиску на свободу слова в Україні та перешкоджання законній професійній діяльності журналістів виявлена велика кількість спроб економічного тиску на редакції. Чимало скарг стосується перешкоджання журналістам під час виконання ними професійних обов'язків з боку правоохоронних структур, спроб місцевої влади втручатися в роботу редакцій (особливо комунальної форми власності). Місцева влада, що хоче приборкати редакції комунальних газет, перестає їх фінансувати, виходить із співзасновників, відчужує майно і приміщення. Близько 22 % звернень містять скарги на перешкоджання законній професійній діяльності шляхом погроз застосування фізичного насильства та некоректного ставлення до репортерів [112]. Цікаво, що аж до 24 % опитаних журналістів щодо проблеми перешкоджання їх законній професійній діяльності коли-небудь звертались власники компаній чи інші

зацікавлені особи з метою виконання замовлень стосовно висвітлення певного матеріалу чи написання статті (Додаток А).

За результатами дослідження, проведеного І.С. Заєць спільно з співробітниками прокуратури, дозволяє визначити заходи загальнодержавного характеру, спрямовані на запобігання злочинам проти професійної діяльності журналіста: прийняття єдиного нормативно-правового документа, який регламентує діяльність ЗМІ (36 %), проведення роз'яснювально-профілактичної роботи з працівниками ЗМІ (19 %), сприяння свободі ЗМІ (18 %), посилення відповідальності за перешкоджання законній професійній діяльності журналіста (17 %), проведення роз'яснювально-профілактичної роботи серед потенційних злочинців (10 %) [104, с. 192].

Запобігання вказаним злочинам вимагає формування інформаційної стратегії ОВС. Така стратегія передбачає системний підхід до організації та постійного коригування взаємодії всіх служб і підрозділів ОВС та ЗМІ у сфері запобігання перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. Зокрема, структурним підрозділам ОВС слід приділити особливу увагу науково-методичній та функціональній координації діяльності, цілеспрямованій і плановій комплектації професійно підготовленими кадрами. Безумовно, для своєчасної модернізації системи взаємодії необхідно постійно функціонуюче наукове забезпечення, яке включало б пошукові дослідження, технологічні розробки, а також підготовку методичних і навчальних програм [105].

До заходів спеціально-кримінологічного запобігання злочинам проти професійної діяльності журналіста слід віднести вплив на існуючі у суспільстві процеси та протиріччя, що є причиною виникнення конфліктів і вчинення злочинів проти журналістів. Активізація роботи на цих напрямках сприяє стабілізації, а потім і скороченню рівня злочинів проти професійної діяльності журналіста. На це варто орієнтувати цільові програми, а також документи міжвідомчого і відомчого комплексного планування боротьби зі злочинністю й іншими правопорушеннями.

3.2. Індивідуально-профілактичні та віктимологічні заходи запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів

Ми поділяємо думки сучасних дослідників (В. В. Василевича, В. В. Голіни, Б. М. Головкина, І. М. Даньшина, О. М. Джужі, О. Г. Кулика та ін.), що більш цілеспрямованим є запобігання реально можливим злочинам з боку конкретних осіб, які мають наміри або готуються до злочину, як виключення із загального визначення превентивних заходів, припинення за яким уже розпочатого злочинного посягання (саме до моменту закінчення або заподіяння шкоди) теж можна розглядати як індивідуальну форму спеціального кримінологічного попередження, що не виключає притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності [172; 174; 189; 211].

Приставаючи до дослідження індивідуальних заходів запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів, слід зазначити, що причини злочинів (якими б вони не були і до якої сфери соціальної дійсності не належали) діють лише опосередковано – через особистість злочинця. Вплив, який здійснюється на особистість за допомогою зовнішніх факторів, сам по собі не викликає злочинної поведінки; кримінально карне діяння є в кінцевому результаті лише актом людської волі. Тому профілактика злочинів в одному зі своїх головних аспектів – це попередження певних форм людської поведінки. Іншими словами, з урахуванням активної ролі особистості в генезисі злочинної поведінки, попереджувальний вплив постійно повинен здійснюватися не тільки на зовнішні щодо неї фактори, а й на саму особистість.

З огляду на викладене, ми не можемо оминати увагою дослідження науковців, які вивчали теоретичні аспекти індивідуального рівня запобігання злочинам. Так, індивідуальна профілактика злочинів ученими-кримінологами визначається по-різному. Плюралізм підходів обумовлено, по-перше, хронологічними рамками тієї чи іншої наукової позиції (за радянських часів

або за часів незалежності), по-друге, набором елементів щодо цього рівня запобігання злочинам.

Зокрема, радянські кримінологи Ю. Д. Блувштейн, М. І. Зирін, В. В. Романов індивідуальну профілактику злочинів визначали як «сукупність взаємопов'язаних виховних та інших заходів впливу, що застосовуються до особи з метою попередження вчинення нею злочинів» [27]. Інші представники радянської кримінології (К. Є. Ігошев та В. С. Устінов) індивідуальну профілактику злочинів розглядали більш повно, а саме як «діяльність, що проявляється у виявленні осіб, схильних до злочинів, у їх вивченні, у впливі на них, що забезпечує усунення неприйнятних нашому суспільству особистісних рис та ліквідацію негативного впливу несприятливих для формування особистості умов» [117]. Відомий український кримінолог академік А. П. Закалюк індивідуальну профілактику злочинів визначив як «діяльність державних органів і громадськості у виявленні осіб, що своєю поведінкою засвідчили схильність до злочинів, і спрямування на них попереджувального впливу засобами виховання, допомоги, контролю, який здійснюється з метою усунення чи нейтралізації конкретних причин і умов, що сприяють злочинам, за допомогою заходів, що не мають характеру покарання» [103, с. 63.64].

Спільною рисою усіх цих визначень є те, що індивідуальна профілактика – це діяльність уповноважених органів з «індивідами», тобто окремими, конкретними людьми, носіями неповторних особливостей особистості, що сформувалися у результаті обставин їх розвитку, життєдіяльності та виховання. Ведучи мову про індивідуальне попередження, слід пам'ятати про взаємопов'язаність профілактичних заходів не тільки з типовою характеристикою особи злочинця та причинами злочинності, а й з особливостями такої особистості, умовами її формування. Індивідуальну профілактику варто проводити тоді, коли відомі цілі та наміри правопорушника, зрозумілі й оцінені його мотиви.

Аналіз кримінологічної літератури за напрямом запобігання злочинам

свідчить, що індивідуальна профілактика злочинів здійснюється у двох формах – безпосередній та ранній. Г. А. Аванесов із цього приводу зазначав: «...Виникає необхідність здійснення не тільки безпосередньої профілактики (коли об'єктом профілактичного впливу виступає особа, яка перебуває, умовно кажучи, у стані, наближеному до вчинення злочину), а й ранньої профілактики (тут об'єктом впливу є особистість, яка характеризується негативно, перебуває, однак, на стадії, умовно кажучи, ще віддаленій від вчинення злочину)» [6]. Ю. М. Антонян так само виділяє ранню профілактику, завдання якої – не допустити формування мотивів можливої злочинної поведінки, і безпосередню профілактику, що має на меті виявлення мотивів злочинної поведінки і проведення заходів щодо їх усунення [16].

Основними критеріями розмежування профілактики на ранню і безпосередню є, по-перше, час, який «віддаляє» особу від моменту можливого вчинення злочину; по-друге, міра «соціальної зіпсованості» особи. Індивідуальний профілактичний вплив має здійснюватися не тільки, а іноді навіть не стільки на особистість саму по собі, скільки на особистість у її взаємозв'язках із соціальним мікросередовищем, найближчим оточенням. Роль мікросередовища у формуванні поведінки надто велика, щоб припускати, що його вплив на особу зникає, коли здійснюється профілактика.

У контексті викладеного важливим напрямом індивідуального запобігання є виявлення осіб, від яких найімовірніше можна очікувати вчинення досліджуваних злочинів. В силу цього, аксіоматичним є положення про особу злочинця, як вихідну позицію для цього рівня запобіжної діяльності.

Якщо звернутися до теорії кримінологічної науки, з'ясуємо, що дослідження злочинності завжди спирається на вчення про особу злочинця. Така особа реально існує й володіє властивостями, які відрізняють її від інших людей. В. М. Кудрявцев зазначає, що «особа правопорушника з його

свідомістю та волею – та центральна ланка, що пов’язує причину та наслідок. Тут визріває рішення вчинити злочин, яке потім реалізовується» [180, с. 10].

У кримінологічному вченні усталеною є думка, що особа злочинця – одне з центральних понять кримінології. На думку деяких учених (О. М. Храмцов), особа злочинця посідає центральне місце серед детермінант окремого злочину та злочинності загалом, є основою аналізу причин злочинної поведінки і головним об’єктом профілактичного впливу для її запобігання [318]. Така позиція О. М. Храмцова щодо «центрального місця» особи злочинця серед детермінант окремого злочину в контексті проведеного нами дослідження є цілком слушною, адже, як нами встановлено, однією з внутрішніх (суб’єктивних) причин вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів є криміногенна мотивація прагнення до перешкоджання законній професійній діяльності журналіста, коли злочинець відчуває, що продовження журналістом розпочатої діяльності може викрити факти й події, висвітлення яких може призвести до дискредитації іміджу особи злочинця, або притягнення його до відповідальності згідно із законом.

Тому слушною вважаємо точку зору І. М. Копотуна, що вивчення особи злочинця дає змогу виявити особливості кожного з них, схильність до вчинення правопорушень, отримати іншу інформацію, необхідну для організації індивідуального запобіжного впливу. Проведення індивідуальних запобіжних заходів неможливе без детального та глибокого аналізу характерних ознак осіб, які вчиняють злочини проти професійної діяльності журналістів, з’ясування особливостей їх особистості [137, с. 223-224].

Наведену точку зору підтримують й інші вчені-кримінологи, наголошуючи, що проблема особи злочинця у кримінології є однією з ключових. Її значущість визначається тим, що злочин, будучи актом свідомої людської поведінки, значною мірою зумовлюється сутністю й особливостями особи, яка обирає таку форму поведінки, і тому потребує глибокого вивчення для подальшого запобігання індивідуальним злочинним виявам [110].

Більше того, всебічне та глибоке знання особи злочинця сприяє призначенню справедливого покарання на принципах диференціації та індивідуалізації, забезпечує досягнення як мети покарання (ч. 2 ст. 50 КК України), так і кримінально-виконавчого законодавства (ч. 1 ст. 1 КВК України).

Не ставлячи за мету у процесі нашого дослідження визначити вичерпне коло питань, пов'язаних з особою злочинця та її роллю в механізмі злочинної поведінки (всі можливі аргументи і контраргументи з цього приводу досить докладно висловлені у відповідній літературі [12; 15]), схилиємося до позиції вчених-кримінологів, які вважають цілком правомірним говорити про особу злочинця як про особу, яка володіє специфічними, що властиві тільки їй та відрізняють її від інших людей, особливостями, оскільки сам «факт вчинення злочину є підставою для якісно нової (і дуже істотної!) соціальної оцінки особи як особи злочинця» [284]. В іншому випадку, як справедливо зазначають дослідники цієї проблеми, «немає сенсу говорити про особу злочинця як про наукову проблему, якщо злочинцям не притаманні деякі риси, що відрізняють їх від тих, хто не вчиняє злочинів» [93] і, отже, немає підстав міркувати про ранню та безпосередню профілактику злочинів [137, с.226].

Отже, розроблення і вдосконалення існуючих заходів запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів неможливе без вивчення осіб, які їх вчиняють. Саме аналіз відомостей про них дає змогу повніше розкрити механізм вчинення досліджуваних злочинів.

Соціально-демографічні ознаки. Перелік ознак, що відносяться юридичною наукою до числа соціально-демографічних, достатньо розроблений. Певна ж різниця у підході, коли окремі автори або поділяють їх на соціальні і демографічні [28; 100], або поєднують в одне поняття [32; 221], щодо мети нашого дослідження, як нам видається, не відіграє суттєвої ролі, тим більше, що навіть самі прихильники такого поділу визнають, що певною мірою кожна з цих демографічних ознак носить і соціальний відтінок, і тому

вони допускають такий розподіл лише для зручності аналізу [62; 100].

До соціально-демографічних ознак належать: стать, вік злочинця, освіта, сімейний стан, працездатність, стан здоров'я та деякі інші ознаки, які суттєво впливають на формування механізму злочинної поведінки, подальший виправний та індивідуально-профілактичний вплив на особу злочинця (у процесі виконання та відбування покарання), дозволяють диференціювати та індивідуалізувати як процес призначення покарання, так і подальший кримінально-виконавчий процес.

Стан, структура та динаміка злочинності серед **чоловіків** та **жінок** неоднакові. Аналіз вивчених нами вироків свідчить про те, що переважна більшість осіб, які вчинили злочини проти професійної діяльності журналістів, – чоловіки (86,4 %), жінки складають 13,6 % (дод. А).

Характер злочинів значною мірою обумовлюється віковими особливостями осіб. **Вік** багато в чому визначає потреби, життєві цілі людей, коло їхніх інтересів, спосіб життя, що не може не позначитися на протиправних діях. З віком відбувається зміна особистості, змінюються її соціальні позиції, ролі, функції, досвід, звички, мотивація вчинків, реакція на різні конфліктні ситуації і т. п.

Результати проведеного дослідження показали, що злочини проти професійної діяльності журналістів вчиняються, як правило, особами віком 31–40 років, на частку яких доводиться 45,5 % від загальної кількості осіб, які вчинили цей вид злочинів. Далі особи, які вчинили злочини проти професійної діяльності журналістів, за віком розподілились таким чином: до 18 років – 4,5 %; 18–25 років – 9,1 %; 26–30 років – 18,2 %; 41–50 років – 22,7 % (дод. А). Тобто переважна кількість осіб, які вчинили злочини проти професійної діяльності журналістів, – особи молодого віку.

Відомості про **національну приналежність** осіб, які вчинили злочини проти професійної діяльності журналістів, мають такий вигляд:

- українці, громадяни України становлять 86,4 %;
- болгари, громадяни України – 9,1 %;

– іракці, громадяни Іраку – 4,5 % (дод. А).

Одним із елементів соціально-демографічних ознак особи, яка вчиняє злочини проти професійної діяльності журналістів, є її **рівень освіти**. Відомо, що рівень освіти пов'язаний із культурою поведінки особистості, її моральним вихованням, соціальним статусом, колом інтересів, життєвими цінностями і можливостями їх реалізації [200].

Дослідженням встановлено, що рівень освіти осіб, які вчинили злочини проти професійної діяльності журналістів, суттєво відрізняється від загальнокримінальної злочинності та виглядає таким чином:

- базова середня освіта – 9,1 %;
- повна загальна середня освіта – 40,9 %;
- середня спеціальна освіта – 4,5 %;
- вища освіта – 45,5 % (дод. А).

Отримані дані свідчать про досить високий рівень освіти особи злочинця, в силу чого рід його діяльності становить певний інтерес для журналістів щодо отримання «сенсаційної» інформації. Це або представники органів місцевого самоврядування, або підприємці чи представники громадського сектору.

Тому логічно, що **працюючих** осіб (54,5 %) серед тих, хто вчинив злочини проти професійної діяльності журналістів, більше, ніж **непрацюючих** (40,9 %).

Також виявлено 4,5 % **студентів** серед осіб, які вчинили злочини проти професійної діяльності журналістів, для яких переважно характерним є зухвалий і цинічний характер злочинних посягань.

Серед соціально-демографічних ознак осіб, які вчинили злочини проти професійної діяльності журналістів, важливе значення має їх **сімейний стан** на момент вчинення злочину. У спеціальній літературі висловлена точка зору, згідно з якою сім'я може виступати у якості стримуючого (антикримінального) фактора [154; 272, с. 59; 292].

Щодо сімейного стану, то для злочинності проти професійної

діяльності журналістів властивий досить задовільний показник цього критерію, на відміну, скажімо, від загальнокримінальної, рецидивної (пенітенціарної) злочинності.

Дослідження показало, що серед осіб, які вчинили злочини проти професійної діяльності журналістів:

- неодружені становлять 36,4 %;
- одружені (заміжні) – 27,3 %;
- одружені, мають дитину (дітей) – 22,7 %;
- неодружені, але мають дитину (дітей) – 9,1 %;
- проживають у цивільному шлюбі – 4,5 % (дод. А).

Наявність сім'ї та дітей у переважної більшості (59,1 %) осіб, які вчинили злочини проти професійної діяльності журналістів, зумовлює, на нашу думку, якісну характеристику наступної ознаки досліджуваної особи злочинця – це ***визнання вини та щире каяття у вчиненому злочині***.

Так, серед осіб, які вчинили злочини проти професійної діяльності журналістів:

- щиро розкаялися у вчиненому й виявили інші ознаки позитивної посткримінальної поведінки – 63,6 % обвинувачених (підсудних);
- не визнали вини у вчиненому злочині – 36,4 % (дод. А).

Звичайно, що позитивна посткримінальна поведінка (щире каяття у вчиненому, принесення потерпілому вибачень за протиправну поведінку та її наслідки, відшкодування завданої шкоди, укладення угоди про примирення) дає більше шансів на призначення покарання, альтернативного арешту або обмеження волі, в межах санкції ч. 1 ст. 171 КК України (а саме штраф), або обмеження волі замість позбавлення волі в межах санкції ч. 2 ст. 345-1 КК України.

При дослідженні особи злочинця, який вчинив злочин проти професійної діяльності журналістів, важливе значення мають його **кримінально-правові ознаки**. Саме вони значною мірою зумовлюють ступінь суспільної небезпеки злочинів і злочинців, характеризують ті риси,

які сприяли їх вчиненню, дозволяють певною мірою судити про перспективи виправлення і ресоціалізації засуджених, а також здійснювати спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи запобігання досліджуваним злочинам.

Стосовно цієї групи ознак, то інтерес становлять дані, які характеризували злочин та особу злочинця на момент його вчинення.

У структурі злочинності проти професійної діяльності журналістів переважають злочини, передбачені ст. 171 КК України «Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів» (ч. 1) (95,2 %). Злочини, передбачені ст. 345-1 «Погроза або насильство щодо журналіста» (ч. 2), становлять 4,8 %.

Одноособовий характер вчинення злочинів було відзначено у 95,2 % випадків, груповий (у складі 2 осіб) – 4,8 %.

Ще один показник, котрий характеризує кримінологічний портрет особи, яка вчинила злочини проти професійної діяльності журналістів, – *стан сп'яніння*. Зокрема, дослідженням встановлено, що 86,4 % осіб на момент вчинення злочину проти професійної діяльності журналістів перебували у тверезому стані, 13,6 % – у стані алкогольного сп'яніння.

Характер вчиненого злочину визначає ступінь суспільної небезпеки особи, але ще не свідчить про глибину і стійкість її антисуспільної спрямованості. З цієї точки зору становлять інтерес дані про минулі *судимості* осіб, які вчинили злочини проти професійної діяльності журналістів.

Так, дослідженням встановлено, що на момент вчинення злочину проти професійної діяльності журналістів:

- одна судимість була у 4,5 % осіб;
- 95,5 % були несудимими.

Щодо виду та міри *призначеного покарання*, то вони були обрані судом з урахуванням усіх обставин кримінальних проваджень, з урахуванням особи винного, обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, і

становили:

- штраф – 95,5 % (за ч. 1 ст. 171 КК України);
- обмеження волі на строк 1 рік із звільненням особи від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК України (з іспитовим строком тривалістю 1 рік) – 4,5 % (за ч. 2 ст. 345-1 КК України) (дод. А).

Підводячи підсумок, слід зазначити, що розглянуті нами соціально-демографічні та кримінально-правові ознаки дають змогу із загальної маси виділити осіб, які вчинили злочини проти професійної діяльності журналістів, і тим самим виявити об'єкти індивідуального прогнозування і відповідно об'єкти індивідуально-профілактичного впливу для більш ефективної і цілеспрямованої роботи із запобігання розглянутим злочинам.

На підставі аналізу цих ознак можна сформулювати кримінологічний портрет особи, яка вчиняє злочин проти професійної діяльності журналістів, – це особа віком 31–40 років (45,5 %), переважно неодружена (36,4 %), має вищу (45,5 %) або повну загальну середню освіту (40,9 %), судима вперше (95,5 %), злочин вчиняє здебільшого одноособово (95,2 %), засуджена до покарання у виді штрафу (95,5 %), виявляє щире каяття у вчиненому й інші ознаки позитивної посткримінальної поведінки (63,6 %).

Узагальнення інформації про осіб, які вчиняють злочини проти професійної діяльності журналістів, сприяє: здійсненню прогнозування криміногенної обстановки у сфері діяльності ЗМІ як в конкретному регіоні, так і на загальнодержавному рівні; прогнозуванню злочинної поведінки окремих категорій осіб; корегуванню планів щодо запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів; поглибленому вивченню осіб, які схильні до вчинення цих злочинів, їхнього сімейного стану, рівня освіти, сфери трудової зайнятості тощо; конкретизації індивідуально-профілактичних заходів щодо таких осіб та ін.

На усіх рівнях запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів (спеціально-кримінологічному, індивідуально-профілактичному, віктимологічному) правоохоронні органи мають надавати відповідним

особам, що працюють за трудовими договорами із відповідними суб'єктами інформаційної діяльності, потужну посильну допомогу. Це впливає як з об'єктивної необхідності (адже законна професійна діяльність журналістів часто спрямована не лише на формальне доведення до населення суспільно-політичної інформації загального або нейтрального характеру, а й на перевірку діяльності органів державної влади, інших урядових і неурядових структур тощо – що може бути потужним віктимогенним чинником), так і з низки міжнародно прийнятих норм.

Зокрема, як зазначив Комітет міністрів Ради Європи у Рекомендації № R (96) 4 «Про захист журналістів за умов конфліктів і тиску» (ухвалена 3 травня 1996 року на 98-й сесії) (далі – Рекомендації № R (96) 4), в демократичному суспільстві свобода засобів масової інформації та вільне й безперешкодне здійснення журналістами їхніх функцій важливе, зокрема, для інформування громадськості, вільного формування й вираження думок та ідей, а також для перевірки діяльності органів державної влади.

З огляду на це Комітет міністрів Ради Європи рекомендував національним урядам керуватися у своїй діяльності та політиці основними принципами, що стосуються захисту журналістів, котрі працюють за умов конфліктів і тиску, викладеними у Додатку до згаданої вище Рекомендації, а також застосовувати їх без обмеження й дискримінації за будь-якою ознакою до іноземних і місцевих журналістів.

Так, зокрема, держави-члени Ради Європи мають дати вказівки своїм військовим і поліцейським силам надавати журналістам необхідні та достатні захист і допомогу, якщо вони їх потребують, і ставитися до них, як до цивільних осіб (Додаток до Рекомендації № R (96) 4, Принцип № 8).

Крім того, за умов конфліктів і тиску держави-члени Ради Європи повинні розслідувати інциденти з порушенням фізичної недоторканності журналістів, що відбулися в межах їхньої юрисдикції. Їм слід піддавати належному розгляду повідомлення журналістів, ЗМІ й професійних організацій, які привертають увагу до таких інцидентів, і, за потреби,

вживати всіх відповідних подальших заходів. Держави-члени Ради Європи мають застосовувати всі необхідні засоби, щоб притягти до відповідальності тих, хто стоїть за цими порушеннями, незалежно від того, планувались, заохочувались чи здійснювались вони особами, які належать до терористичних або інших організацій, особами, які працюють на уряд чи інші органи державної влади, або ж особами, які діють на власний розсуд (Додаток до Рекомендації № R (96) 4, Принцип № 12) [248].

Наведені міжнародні норми-рекомендації можуть бути повною мірою покладені в основу організації та здійснення запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів, у т. ч. на індивідуальному й віктимологічному рівнях.

Проте домінувати в такій діяльності мають норми національного законодавства, зважаючи на те, що, по-перше, вони беруться до уваги при кримінально-правовій кваліфікації досліджуваних злочинів, а по-друге, вони виступають правовою основою функціонування відповідних суб'єктів запобіжної діяльності.

Саме тому категорію національного права «законна професійна діяльність журналістів» слід урахувати не лише при кваліфікації злочинних посягань, а й при виборі спрямованості заходів запобігання (не стільки може загальносоціальних, скільки спеціально-кримінологічних, індивідуально-профілактичних, віктимологічних).

Адже тут суб'єкт запобігання має бути обізнаний зі сферою журналістської діяльності, із метою запобігання посяганням на журналіста має випередити злочинця, відсіявши сенсаційний або резонансний матеріал від звичайного.

Звичайно, зробити спеціальному суб'єкту запобіжної діяльності все самотужки вкрай важко й навіть майже неможливо в силу завантаженості правоохоронних структур. Нові правоохоронні інституції, які виникли останніми роками, на жаль, напряду не працюють із сектором мас-медіа.

Ураховуючи такий чинник, а також необхідність поглиблення взаємодії

за цим напрямом запобіжної діяльності, вважаємо, що у структурі національних ЗМІ має бути утворено на кшталт цензорського комітету, який у взаємодії із правоохоронними органами, науковими кримінологічними установами, має відстежувати «віктимогенні» журналістські матеріали (публікації, програми тощо).

Крім того, вважаємо за доцільне проведення індивідуальної профілактики працівниками органів Національної поліції спільно з керівництвом ЗМІ щодо осіб, котрих стосуються резонансні журналістські матеріали, шляхом використання методів переконання, стимулювання та примусу.

До схожих пропозицій закликали й інші дослідники захисту (у т. ч. кримінально-правового, кримінально-процесуального, кримінологічного) професійної діяльності журналістів. Так, із метою забезпечення ефективності інформаційного законодавства, підвищення дієвості законів, які регламентують діяльність ЗМІ, а також захисту прав журналістів та аудиторії В. Ф. Іванов цілком слушно пропонує створити кваліфіковану юридичну службу, яка б надавала консультації журналістам ще до судового розгляду їхніх справ і створити банк даних щодо порушення судових справ проти преси [121]. Тезу про доцільність створення кваліфікованої юридичної служби, яка б надавала консультації журналістам, підтримала більшість опитаних журналістів (65 %), на що вказує у своєму дисертаційному дослідженні інший вітчизняний науковець – І. С. Заєць [104, с. 30].

За цим напрямом важливим є впровадження і наступних заходів. Зокрема, серед основних індивідуально-профілактичних та віктимологічних заходів запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів пропонуємо запровадити в Україні уніфікований реєстр «резонансних справ», що ведуться журналістами, реєстр опублікованої інформації, котру піддавати моніторингу на предмет наявності криміногенних (віктимогенних) факторів. Крім того, у разі встановлення факту загрози життю чи здоров'ю журналіста доцільно застосовувати заходи відвернення через програму

захисту потенційних жертв злочинних посягань. До речі, доцільність розроблення такої загальнодержавної програми не викликає жодних сумнівів.

Разом із тим, вбачаючи її складність і комплексність, над її проектом мають потужно попрацювати не лише кримінологи (віктимологи), соціологи, а й представники тих професій, діяльність яких має точки перетину із так званою рольовою віктимністю (правоохоронці, судді, працівники мас-медіа, журналісти тощо).

Попередньо можемо запропонувати таку структурно-логічну схему подібної *загальнодержавної програми захисту потенційних жертв злочинних посягань*:

1. *Постановка проблеми* (у цьому розділі програми слід показати найбільш уразливі категорії громадян (професій), з висвітленням відповідних кількісно-якісних показників злочинності, а також криміногенні (віктимогенні) чинники, що впливають на стан і динаміку вчинення тих чи інших злочинів).

2. *Суб'єкти*, які беруть участь у реалізації програми. У цьому розділі доцільно передбачити не лише правоохоронні органи (серед яких важливе місце надати органам досудового розслідування, суду, установам виконання покарань (слідчим ізоляторам), які сприяють негласними методами викриттю злочинів минулих років тощо), а й відповідні організації, що координують відповідний вид професійної діяльності в Україні.

3. *Заходи кримінологічного (профілактичного) реагування* на віктимогенні процеси і фактори, що сприяють вчиненню відповідних злочинів.

Серед найбільш актуальних заходів спеціально-кримінологічного запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів у цьому розділі слід передбачити такі:

а) регулярне роз'яснення правоохоронними органами журналістам правил щодо дотримання власної безпеки у зв'язку із їхньою професійною діяльністю;

б) обов'язкове встановлення охоронної сигналізації у приміщеннях, де працюють журналісти;

в) надання органами Національної поліції дозволу на придбання, зберігання, використання журналістами травматичної зброї;

г) постійне підвищення кваліфікації журналістів із питань ефективної комунікації з населенням та окремими категоріями громадян;

д) по лінії удосконалення організаційних засад співробітництва правоохоронних органів і представників ЗМІ:

– розроблення та реалізація спільних програм навчання співробітників правоохоронних органів і ЗМІ з вивчення механізму в запобіганні злочинності;

– розроблення пропозицій щодо адаптації Типових правил акредитації журналістів при МВС України.

До основних індивідуально-профілактичних та віктимологічних заходів запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів в рамках цього розділу програми пропонуємо включити:

а) узагальнення інформації про осіб, які вчиняють злочини проти професійної діяльності журналістів;

б) проведення моніторингу «резонансних справ», що ведуться журналістами, ведення реєстру опублікованої інформації на предмет наявності криміногенних (віктимогенних) факторів;

в) проведення індивідуальної профілактики працівниками органів Національної поліції спільно з керівництвом ЗМІ щодо осіб, котрих стосуються резонансні журналістські матеріали, шляхом використання методів переконання, стимулювання та примусу;

г) залучення журналістів до проходження спеціальних тренінгів, семінарів тощо, організованих незалежним органом з питань діяльності ЗМІ в Україні, до складу якого входили б найбільш авторитетні для населення діячі культури, які давали б публічні оцінки роботі всіх ЗМІ з позиції моральності та закону.

4. *Заходи процесуального реагування* щодо особи потерпілого й осіб, які можуть перешкоджати кримінальному провадженню й створювати загрозу життю (здоров'ю) потерпілого від злочину, його близьким, чинити інший тиск на учасників кримінального провадження з метою схиляння до давання неправдивих показань, приховування важливої інформації тощо.

Подана структура й наповнення загальнодержавної програми захисту потенційних жертв злочинних посягань є авторським баченням на порушену в дослідженні проблему віктимологічної профілактики злочинів, які вчиняються щодо журналістів у зв'язку з їх професійною діяльністю, не претендує на істину в останній інстанції, а має на меті створити плацдарм для подальших кримінологічних (віктимологічних) досліджень за цим напрямом.

Наведені обставини дають підстави говорити про актуалізацію уваги щодо такого напрямку вітчизняної (а втім і міжнародної) кримінологічної науки, як кримінологія професійної діяльності. Предметом вивчення цієї підгалузі кримінологічного знання, виходячи з результатів, отриманих на прикладі проведеного нами дослідження, має стати система таких складників:

1. Професія (професійна діяльність) як об'єкт криміногенного впливу (у цьому розділі також доцільно говорити про зрощування того чи іншого виду діяльності, покликаного приносити користь суспільству (медицина, правоохоронна, судова сфери тощо), зі злочинним світом).

2. Професійна діяльність як напрям запобігання злочинам (за цим напрямом переважна більшість професій має або явно виражений, або прихований антикриміногенний потенціал).

3. Особливі причини та умови вчинення злочинів щодо представників тієї або іншої професії. Віктимогенні чинники. Рольова (професійна) віктимність.

4. Кримінологічна характеристика особи злочинця або жертви – представників тієї або іншої професії.

5. Система заходів запобігання злочинам у конкретній сфері професійної діяльності (кримінологічна та віктимологічна профілактика).

Сформульована пропозиція є логічним продовженням наукових пошуків вітчизняних і зарубіжних учених-кримінологів щодо розподілу кримінологічної науки за напрямками. Зокрема, професор В. В. Лунєєв виокремлює такі наукові напрями, що мають деяку автономність, є невід'ємною частиною цілісної кримінологічної науки:

- 1) віктимологія;
- 2) кримінопенологія;
- 3) військова кримінологія;
- 4) екологічна кримінологія;
- 5) сімейна кримінологія (кримінофамілістика);
- 6) кримінотеологія (богословна кримінологія);
- 7) економічна кримінологія;
- 8) педагогічна кримінологія;
- 9) політична кримінологія;
- 10) кримінологія масових комунікацій;
- 11) кримінологія закону;
- 12) кримінологія правоохоронної діяльності;
- 13) соціологія злочинності [175, с. 62].

У вітчизняній кримінології подібна диференціація також має місце, проте з деякими відмінностями. Зокрема, українські вчені-кримінологи замість «кримінопенології» більше тяжіють до «пенітенціарної кримінології» (О. М. Джу́жа [171], А. В. Кирилюк [127], І. Г. Богатирьов, О. І. Богатирьова, М. С. Пузирьов [30] та ін.), замість «кримінотеології (богословної кримінології)» – до «християнської кримінології» (І. Г. Богатирьов).

Крім кількісно-якісної характеристики злочинності щодо журналістів, відомостей про детермінанти, особу злочинця, за напрямом формулювання віктимологічних заходів запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів, важливе значення мають відомості про жертву злочину (у

контексті розпочатого кримінального провадження за досліджуваними злочинами – про особу потерпілого).

Відмінності між характеристиками названих суб'єктів охоронюваних кримінально-правовими нормами відносин полягають в тому, що кримінологічна характеристика журналіста – жертви відповідного злочину дає можливість скласти відповідний віктимологічний портрет із подальшим розробленням відповідних віктимологічних заходів запобігання досліджуваним злочинам.

Щодо другого аспекту (кримінально-процесуального щодо журналіста – особи потерпілого), то слушною, на нашу думку, видається позиція М. А. Бойко, що «відомості про особу потерпілого, інформація, отримана від нього, дозволяють повніше охарактеризувати особу злочинця, мотиви вчинення злочину і, відповідно, допомагають точніше окреслити коло осіб, серед яких слід шукати злочинця, і планувати пошукові заходи щодо розшуку найважливіших доказів у справі» [33, с. 80].

Методологія будь-якого дослідження ґрунтується на тому, що викладу емпіричного матеріалу завжди передує теоретична складова. Зокрема, звернення до понятійного кримінологічного апарату дало можливість установити, що віктимність – це сукупність властивостей особистості та соціального статусу потерпілого [90]. Проте таке визначення віктимності видається нам занадто звуженим і таким, що не розкриває всієї його сутності.

Інша дефініція, запропонована класиком віктимології – Л. В. Франком, є більш прийнятно для нашого дослідження. Зокрема, поіменований кримінолог визначає віктимність як підвищену спроможність в силу ряду суб'єктивних та об'єктивних обставин перетворюватися у «мішень» для злочинних посягань [310].

Дещо відмінну позицію щодо віктимності займає вітчизняний кримінолог В. О. Туляков, який останню розуміє як девіацію від норми безпечної поведінки, котра призводить до підвищеної уразливості, доступності та привабливості особи в ролі жертви злочинного

посягання [302]. Разом із тим, принагідно до специфіки нашого дослідження, зауважимо, що шанований учений-кримінолог В. О. Туляков у наведеній дефініції допустив змішування понять «віктимність» та «віктимна поведінка».

Зокрема, власне сама професія журналіста, як і правоохоронця або правозахисника, передбачає виконання певних обов'язків за посадою, які часто є несумісними з уявленнями кримінальних та інших структур, які намагаються приховати інформацію щодо своєї діяльності від розголосу. Тобто, виходячи з теорії права, не може суспільно корисна поведінка (ми не беремо невластиві широкому загалу осіб прояви героїзму тощо) бути девіантною.

Тим більше, в такому випадку можна говорити про свого роду статичну віктимність, визначену фактом віднесення особи потерпілого до тієї або іншої соціально необхідної професії. Продовжуючи вказану думку, можемо виділити віктимність динамічну, яка вже передбачає той чи інший вид віктимної поведінки, що будуть розглянуті нами нижче.

Загалом же, професійна діяльність журналістів у кримінологічному відношенні належить до професій із підвищеним ступенем віктимності (до яких можна віднести також професії правоохоронних, контролюючих тощо органів). Це можна пояснити тим, що за сучасних умов переважний масив інформації перебуває у прихованому від суспільства стані, і певним комерційним, політичним та іншим колам вигідне перебування такої інформації «у затінку». Сутність журналістської діяльності власне й заснована на «викритті» такої інформації, що часто є не вигідним для її утримувача або інших зацікавлених осіб.

Як справедливо зазначається у сучасній літературі, ЗМІ, виконуючи інформаційну функцію, є при цьому і каналом вираження громадської думки, і засобом її формування, і інструментом соціального контролю громадськості над владою і державою, тому право на інформацію і доступ до неї мають життєву цінність не тільки для журналістів. Однак численні факти свідчать,

що між правом на інформацію і реальним доступом до неї – все більш зростаюча дистанція. Укриття інформації в найвитонченіших формах і під різними причинами стало звичним явищем для всіх гілок влади, органів управління, чиновництва, суб'єктів господарювання, фінансових структур, деяких громадських об'єднань [121].

На таких соціальних чинниках, на нашу думку, і заснована професійна, у т. ч. у сфері професійної діяльності журналістів, віктимність.

Віктимність особи журналіста, щодо якої вчиняється злочинне посягання, має важливе значення для розуміння механізму злочинів проти професійної діяльності журналістів. Залежно від ступеня спільності ознак потерпілих віктимність буває масовою, видовою та індивідуальною. Таке розмежування відповідає філософському поділу на загальне, особливе та одиничне. Масова віктимність становить собою соціальне явище, яке відображає найбільш загальні ознаки, характерні для всіх потерпілих у тій чи іншій сфері соціальної діяльності (журналістській, правоохоронній, іншій професійній). У зазначеному розумінні масову віктимність можна поставити в один ряд із явищем злочинності – для неї також характерні свої рівень, структура і динаміка, котрі корелюють з аналогічними показниками злочинності [137, с. 252].

Як зазначає В. І. Задорожний, на масовому рівні віктимність завжди постає реалізованою у виді вчинення різних злочинів щодо певної частини потенційно віктимних категорій громадян (із числа журналістів у тому числі), водночас як на одиничному рівні вона може реалізуватися, а може залишитися і нереалізованою у виді настроєності [103].

Видова віктимність буває особистісною та рольовою. Крім того, окремі вчені-кримінологи (особливо щодо закритих колективів, на кшталт армії, місць позбавлення волі тощо) додатково виділяють антропологічну віктимність, яка визначається наявністю фізіологічних особливостей, що роблять жертву вразливою перед злочинцем (фізична слабкість, у тому числі в силу віку, статевої приналежності, хвороби, безпорадного стану тощо), й

атрибутивну, яка викликана наявністю у жертви зброї, ключів та інших предметів, привабливих для злочинця [184]. Наведене розмежування є певною мірою умовним, оскільки в реальній дійсності різні якості та властивості особистості існують нерозривно в тісному взаємозв'язку і взаємовпливі. Відповідно до того, чи є особа журналіста ведучим, кореспондентом, оглядачем, редактором, членом редакцій і редакційних колегій, або оператором фото, відео, монтажного обладнання, набір ознак, що характеризують рольові можливості зазначених осіб стати жертвою злочину, відрізняється своєрідністю. Особистісна віктимність журналістів становить собою наявність у конкретних осіб об'єктивних індивідуально визначених якостей різноманітного характеру (біофізіологічні, психологічні, патопсихологічні, соціальні, демографічні, моральні), які сприяють їх віктимізації.

Ця теза підтверджується результатами інших досліджень. Зокрема, І. С. Заєць, виділяючи підвищену віктимність журналістів-жертв злочинів, передбачених ст. 171 КК України, як одну з детермінант вчинення цього злочину, зазначила, що «іноді вони характеризуються досить високим рівнем віктимності через наявність у них певних негативних особистих якостей (самозакоханість, пихатість, нездорова цікавість, яка нерідко видається ними за професійну якість журналіста, зневажливе ставлення до окремих норм поведінки, які, на їхню думку, не стосується їх самих, схильність до епатажних вчинків)» [104, с. 110]

Проведеним дослідженням встановлено, що найбільш значущою ознакою, що характеризує **масову віктимність журналістів** стосовно вчинених щодо них злочинів, виступає *стать*. Дослідження показало, що в абсолютній більшості (93,9 %) жертвами ставали журналісти-чоловіки, журналісти-жінки – відповідно 6,1 %. Таку тенденцію можна пояснити низкою об'єктивно-суб'єктивних чинників. Зокрема, у чоловіків менше, ніж у жінок, викликане почуття страху, вони більш ризиковані, впевнені у своїх силах і здатності захистити себе за будь-яких обставин. Саме вони проводять

різного роду журналістські розслідування, ведуть репортажі з бойових точок, проникають у заборонені зони тощо.

Також у процесі дослідження встановлено, що найбільш значущими ознаками, які характеризують *рольову віктимність журналістів* стосовно вчинених щодо них злочинів, виступають *вид їх професійної діяльності як журналіста* (амплуа) і *належність до того чи іншого ЗМІ* (від останньої ознаки, зокрема, залежить резонансний чи сенсаційний характер висвітлюваних подій і відповідно підвищення рівня віктимності).

За першою ознакою рольовою віктимності дослідженням встановлено, що жертвами злочинів проти професійної діяльності журналістів найчастіше ставали:

- кореспондент – 42,4 %;
- оператор (телеоператор) – 39,4 %;
- редактор – 12,1 %;
- зав. відділом редакції – 3,0 %;
- оглядач телеканалу – 3,0 % (дод. А).

Перші дві ролі не випадково опинилися серед найбільш уразливих категорій професії журналіста, адже вони здійснюють безпосередній збір важливої для ЗМІ інформації й найчастіше контактують з особою вірогідного злочинця.

Щодо виду ЗМІ, журналісти якого ставали жертвами досліджуваних злочинів, відомості про них розподілились таким чином:

- телеканал «Інтер» – 15,2 %;
- телеканал «ICTV» (програма «Надзвичайні новини») – 9,1 %;
- ТОВ «Акцент-Медиа» – 12,1 %;
- КП «Редакция газеты «Апостоловские новости» – 12,1 %;
- «Савік Шустер Студіо» – 6,1 %;
- телекомпанія «5 Канал» – 6,1 %;
- телеканал «2+2» – 6,1 %;
- ДП «Телерадиокомпания «Стерх» – 6,1 %;

- «Третій цифровий канал» – 6,1 %;
- інформаційне агентство «Українська Медіа Група» – 3,0 %;
- «Телерадіокомпанія ІТВ» – 3,0 %;
- ТРК «Алекс» – 3,0 %;
- ТОВ «Незалежна телерадіокомпанія «Ірта» – 3,0 %;
- друкований ЗМІ «НикВести» – 3,0 %;
- друкований ЗМІ «Шевченків край» – 3,0 %;
- ТОВ Редакція газети «Чернігівський вісник» – 3,0 % (дод. А).

Проведеним дослідженням встановлено, що найбільш значущою ознакою, яка характеризує *особистісну віктимність журналістів* стосовно вчинених щодо них злочинів, виступає *вік*. Щодо віку журналістів-жертв злочинних посягань у зв'язку з їх професійною діяльністю, то дослідженням встановлено, що у 21,2 % випадків злочини вчиняються щодо журналістів віком 25–30 років, у 33,3 % – 31–40 років, у 45,5 % – 41–50 років (дод. А).

Отже, можна констатувати, що жертвами злочинів проти професійної діяльності журналістів, найчастіше стають найбільш підготовлені журналісти, які мають за плечима великий досвід роботи.

Вельми цікавим є у цьому зв'язку той факт, що потерпілі від досліджуваних злочинів значно старші за злочинців, оскільки, як уже нами зазначалося вище, на частку осіб віком до 40 років, які вчинили злочини проти професійної діяльності журналістів, доводиться 77,3 %. Подібна закономірність зазначена і в літературі окремими дослідниками, які, зокрема, зазначають, що «потерпілі від тяжких злочинів проти особи характеризуються, як правило, більш старшим віком порівняно з насильницькими злочинцями» [201]. Загалом, проведення кореляційних зв'язків між особою злочинця й жертвою злочину є неодмінною умовою сучасних кримінологічних досліджень [322].

Таким чином, середньостатистичним потерпілим від злочинів проти професійної діяльності журналістів є чоловік (93,9 %) віком 30–50 років (78,8 %), який обіймає посаду й виконує професійні обов'язки

кореспондента (42,4 %), оператора/телеоператора (39,4 %), редактора (12,1 %) у відомому засобі масової інформації, який висвітлює сенсаційні й резонансні суспільно-політичні події.

Дослідженням встановлено, що важливе значення у структурі віктимологічної характеристики журналіста – жертви злочину відводиться саме його віктимній поведінці, що є, на нашу думку, складовою частиною детермінаційного комплексу вчинення досліджуваних злочинів, адже внаслідок виконання своїх професійних (посадових) обов'язків журналіст відповідно стає жертвою того чи іншого злочинного посягання.

По суті, як впливає із практики журналістської діяльності, віктимна поведінка журналіста – жертви злочину – полягає у виконанні ним своїх професійних (посадових) обов'язків, здійснення яких полягає у підготовці конкретних продуктів професійної діяльності журналіста (його репортажі, публікації, фото, відеоматеріали тощо).

Наші судження й висновки, зроблені на підставі аналізу емпіричного матеріалу, цілком узгоджуються з теорією кримінології. У цьому відношенні слушною вбачаємо наукову позицію І. М. Копотуна, за якою «потерпілий може різною мірою впливати на можливість вчинення щодо нього злочину. Однак стосовно насильницьких посягань особа потерпілого має особливе значення. Розглядувані діяння становлять собою так звані «злочини відносин», у яких жертва є обов'язковим елементом. Бути злочину чи ні – зрештою вирішує злочинець, проте в насильницьких діяннях особа потерпілого та її поведінка можуть здійснити на це вирішальний вплив. Відповідно вибір злочинцем жертви не є в такій ситуації випадковим, а слугує цілком закономірним підсумком у механізмі злочинної поведінки» [137, с. 249].

Як зазначає класик кримінологічної науки Ю. М. Антонян, у системі «особистість–ситуація» потерпілий має розглядатися як один з обов'язкових елементів ситуації, тобто як «предмет» злочинного посягання. Дії потерпілого, як протиправні, так і необережні, належать до обставин, що

сприяють досягненню злочинного результату. У цьому зв'язку його поведінка детермінована головним чином соціальним буттям і особистісними психологічними особливостями [13].

Також слід погодитися з В. І. Задорожним у тому, що «злочинець, жертва і ситуація настільки тісно пов'язані між собою, що утворюють єдину систему, яка може існувати тільки за наявності всіх зазначених компонентів» [103, с. 126].

Принагідно до цього зазначимо, що у теорії кримінологічної віктимології власне віктимна поведінка диференціюється на певні групи залежно від ролі жертви злочину при його вчиненні. Співставлення кримінологічних знань та емпіричної бази щодо досліджуваних злочинів дало підстави поділити віктимну поведінку журналіста при виконанні ним своїх посадових обов'язків на 3 групи:

- 1) позитивну (85,7 %);
- 2) негативну (9,5 %). Цей показник за останні 2 роки збільшився майже вдвічі, адже за даними І. С. Заєць він становив 5 % [104, с. 111];
- 3) нейтральну (4,8 %).

Найбільшим причинно-наслідковим (детермінаційним) потенціалом володіють саме позитивна й негативна віктимна характеристики журналістів, яка прямо впливає на механізм формування кримінальної поведінки особи злочинця, що виливається у вчинення того чи іншого злочину. Різниця між названими видами поведінки також виливається у такі дві групи діяльності журналіста: а) професійна діяльність; б) і власне законна професійна діяльність. Особливості другого виду журналістської діяльності мають переважно кримінально-правове забарвлення, про що свідчать відповідні положення КК України.

Отже, позитивна віктимна поведінка журналіста виявляється у його законній професійній діяльності, у процесі здійснення якої він проводить різні інтерв'ю, публікує різного роду матеріали. Водночас, велике значення у діяльності журналіста відіграють «гучні», важливі, навіть часом скандальні

публікації, проте ця діяльність зводиться до виконання ним своїх службових обов'язків і становить сутність професії журналіста. Головною умовою при цьому є саме законна діяльність журналіста. Але тим не менше навіть така діяльність нерідко провокує вчинення різного роду злочинів (у тому числі проти життя та здоров'я, проти власності) щодо представників ЗМІ. Слід наголосити, що при вчиненні злочинів проти життя та здоров'я, проти власності журналістів діяння підозрюваного повинні кваліфікуватися в сукупності зі ст. 171 КК України – «Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів».

У свою чергу, негативна віктимна поведінка журналіста матиме місце в тому випадку, коли ним вчиняються неправомірні дії щодо збору та публікації матеріалу, частіше в порушення вимог Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [257]. Наслідком подібних дій журналіста є публікації, що порочать честь та гідність інших громадян, які не відповідають дійсності інформації про особисте життя людей тощо.

До нейтральної віктимної поведінки журналіста слід віднести такі її вияви, що жодним чином не сприяли (не виступали умовою) вчиненню злочину. Переважна частина таких злочинів належить до злочинів проти життя та здоров'я, проти власності журналістів, оскільки вчинення злочинів, передбачених ст. 171 КК України – «Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів» має місце при позитивній віктимологічній поведінці журналістів. При нейтральній віктимологічній поведінці вчинення злочинів проти життя та здоров'я, проти власності журналістів можливо тільки в тому випадку, коли злочин вчиняється через неприязне ставлення до професії журналіста, і жертвою такого злочину може стати будь-яка особа, що займається цим видом діяльності, пасивно провокуючи щодо себе злочин.

Так, наприклад, згідно з матеріалами судової практики, обвинувачений ОСОБА_2 13.01.2016, приблизно о 22 год. 15 хв., в підземному переході станції метро «Дружби народів» в м. Києві, під час виконання потерпілим

ОСОБА_1 професійної діяльності журналіста, штовхнув у спину останнього, після чого наніс йому по обличчю удар кулаком, чим спричинив фізичний біль та легкі тілесні ушкодження у вигляді синця в проекції кута нижньої щелепи зліва. Таким чином, ОСОБА_2 своїми умисними діями, які виразились в умисному заподіянні журналісту легких тілесних ушкоджень у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності, вчинив злочин, передбачений ч. 2 ст. 345-1 КК України [58].

У наведеному прикладі законна професійна діяльність потерпілого журналіста не спрямовувалася на збирання будь-якої інформації про особу підозрюваного, а сам злочин став наслідком цинічного ставлення особи злочинця до власне законної професійної журналістської діяльності.

Проведене нами дослідження показало, що більшість (85,7 %) злочинів проти професійної діяльності журналістів було вчинено через їхню позитивну віктимну поведінку, в результаті законного виконання своїх посадових обов'язків.

Таким чином, виокремлені види віктимної поведінки журналістів у механізмі вчинення щодо них злочинів дають підстави розмежовувати їх професійну діяльність на законну й незаконну, що має велике значення як для правильної кримінально-правової кваліфікації, так і для вироблення заходів віктимологічного запобігання.

Водночас важливо підкреслити, що важливу роль при віднесенні поведінки жертви злочину до того чи іншого виду віктимної поведінки має аналітична діяльність органів досудового розслідування. Уповноважений суб'єкт має точно установити причинно-наслідковий зв'язок між діяльністю журналіста і вчиненням щодо нього злочином.

Розглядаючи як напрям віктимологічного запобігання контроль і вплив на одну з внутрішніх (суб'єктивних) причин вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів, – віктимну поведінку журналіста – слід наголосити, що така поведінка має міждисциплінарний характер, адже становить інтерес не лише для кримінології, а й для кримінального

провадження. І це логічно, адже говорити про особу злочинця у юридичному значенні можна лише після притягнення винного до кримінальної відповідальності, що і є одним із завдань кримінального процесу.

Таку позицію підтримує ряд дослідників, не лише кримінологів, а і процесуалістів і криміналістів. Зокрема, М. А. Бойко, зазначає, що «особливо важливі відомості, отримані в ході допиту потерпілого (у справах про злочини, які вчиняються щодо журналістів у зв'язку з їх професійною діяльністю), тому що саме вони є ниткою, що веде до злочинця. Це пояснюється тим, що потерпілі журналісти нерідко вступають у конфліктні ситуації з об'єктами свого журналістського інтересу, отримують від завідомо відомих осіб погрози, вони можуть чітко усвідомлювати, яка робота могла стати причиною злочину щодо них тощо. Обумовлено це і тим, що журналісти у процесі здійснення своєї діяльності при зборі необхідного матеріалу нерідко вдаються до порушення конституційних прав громадян, правил журналістської етики, порядку пошуку, отримання й поширення інформації. У свою чергу, встановлення фактів такої неправомірної поведінки з боку журналістів має важливе значення для кримінально-правової кваліфікації вчиненого, а ув'язка злочину у зв'язку з професійною діяльністю потерпілого можлива тільки при її законному здійсненні» [37, с. 16].

До прийняття 2012 р. Кримінального процесуального кодексу України діяла ст. 23 «Виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину» Кримінально-процесуального кодексу 1960 р., котра мала потужний кримінологічний потенціал. Зокрема, у ній зазначалося, що при провадженні дізнання, досудового слідства і судового розгляду кримінальної справи орган дізнання, слідчий, прокурор зобов'язані виявляти причини і умови, які сприяли вчиненню злочину.

На жаль, подібна норма у чинному КПК України відсутня. Водночас подібне її збереження (або відновлення, що ми вважаємо за необхідне,

долучившись до думки більшості вітчизняних процесуалістів та кримінологів) надало б можливість органам досудового розслідування здійснювати запобіжну діяльність на відповідних правових підставах.

Щодо предмета нашого дослідження, додатковою аргументацією щодо «реанімування» вказаної правової конструкції є аналіз нами матеріалів досудового розслідування злочинів, вчинених щодо журналістів, коли органи досудового розслідування при проведенні слідчих (розшукових) та/або негласних слідчих (розшукових) дій проводили детальне вивчення продукції професійної діяльності журналіста-потерпілого, виокремлюючи серед її масиву власне ту (часто найбільш резонансну), вироблення (поширення) якої журналістом перетворювало останнього на жертву відповідного злочину. При цьому найбільш досвідчені слідчі (оперативні працівники) вивчали споріднені масиви інформації (за схожою тематикою) в інших засобах масової інформації, наслідки поширення аналогічної інформації, виявляючи схожості й відмінності у причинних зв'язках злочинної діяльності.

Такий алгоритм процесуальної діяльності органів досудового розслідування заслуговує схвальної оцінки. Адже зіставлення суб'єктами кримінального провадження змісту (характеру) опублікованої журналістом інформації із загальноприйнятими нормами здійснення професійної діяльності дає змогу слідчому (оперативному працівнику) визначити, чи були порушені журналістом останні, чи спостерігаються в його діях ознаки віктимної поведінки.

Відомості щодо особистісної віктимності журналістів, а також різних проявів їхньої віктимної поведінки мають важливе значення для вироблення віктимологічних заходів запобігання досліджуваним злочинам на індивідуальному рівні. Важливе значення серед них відводиться заходам особистої безпеки, які найбільшою мірою актуалізуються у випадках роботи журналістів в умовах Антитерористичної операції на сході України (АТО).

У спеціальних кримінологічних дослідженнях справедливо

зазначається, що обов'язок журналіста бути у вирі подій – особливість професії, яка визначається попитом суспільства на достовірну і різноманітну інформацію. Права Ю. І. Гололобова, що дотримання принципів безпеки дозволить уникнути багатьох проблем, із якими часто стикаються журналісти. У науці кримінології такі принципи знаходять своє відображення в понятті індивідуальних заходів запобігання злочинам. Журналісти стають жертвами багато в чому за рахунок власної провокації злочину; знаючи це, з метою особистої безпеки необхідно застосовувати правила, здатні нейтралізувати напружену обстановку або припинити її [72, с. 130].

Спираючись на наявні розробки поіменованої дослідниці щодо кримінологічних аспектів співвідношення засобів масової інформації та злочинності [72, с. 131], вважаємо за доцільне впровадження у практику роботи журналістів, особливо в умовах АТО, таких заходів особистої безпеки:

- ніколи не можна носити одяг або предмети екіпіровки, які могли б асоціювати з учасниками протистояння;
- не брати в руки зброю і тим більше не відкривати вогонь – у цьому випадку неминуче можна стати ворогом для протиборчої сторони; не можна намагатися брати безпосередню участь у бойових операціях, так можна наразити на небезпеку не тільки себе, а й оточуючих; головна зброя журналіста – слово;
- не можна провокувати на активні дії заради гарної картинки ні протиборчу сторону, ні союзників;
- вирушаючи в зону бойових дій, необхідно ретельно продумати маршрут, контрольні точки і час виходу на зв'язок із редакцією;
- не буде зайвим, якщо заздалегідь отримати знання про звичаї і традиції місцевості, в якій доведеться працювати;
- за можливістю не пересуватися на невідомому автотранспорті, зловмисники часто використовують автомобіль для викрадення людей,

армійський транспорт завжди є об'єктом нападу, а напис «Преса» на машині не є захистом від неприємних ситуацій.

- не робити спробу самостійно пройти по невідомій території, не можна ходити поодиночки, можуть бути міни та розтяжки;

- не сперечатися з озброєними людьми, хто б не був перед вами – військовослужбовець або учасник неофіційних збройних формувань, на війні звикають до думки про те, що спори вирішуються за допомогою зброї;

- не слід брати з собою зайвих документів, водночас необхідно отримати всі можливі документи і рекомендації, які можуть бути корисні при роботі на конкретній території;

- не слід демонструвати дорогу апаратуру і гроші без необхідності, це може спровокувати звичайне пограбування.

Зазначимо, що заходи безпеки, як один із напрямів індивідуальної віктимологічної профілактики злочинів проти професійної діяльності журналістів, мають дотримуватися і в мирних умовах роботи журналіста.

Ключовим за вказаним напрямом має бути дотримання журналістом таких основних принципів безпеки у процесі проведення журналістських розслідувань:

- 1) ніколи не замикати на собі інформацію, навіть якщо вона «ексклюзивна». Добре, якщо розслідуванням займаються кілька осіб, які повністю обізнані щодо дій один одного. Якщо розслідуванням займається одна особа, їй слід мати довірених осіб. Усі зібрані матеріали необхідно заносити на електронні або паперові носії, зберігати звуко- та відеозаписи. Важливо мати довірену особу в системі правоохоронних органів. Дотримання такого алгоритму дій оберігає журналіста від загрози ліквідації, як носія небезпечної (для іміджу окремих осіб, щодо яких проводиться журналістське розслідування) інформації;

- 2) не провокувати конфліктів між фігурантами розслідування. Якщо у сторони конфлікту після оприлюднення інформації виникає загроза її життю, здоров'ю або іншим охоронюваним законом інтересам, то яким би

сенсаційним не був цей матеріал, його оприлюднення слід відкласти, покладаючись на професійно-моральні регулятори діяльності журналіста і зважаючи на прогалини в законодавстві щодо захисту свідків;

3) не порушувати етичні та загальнолюдські норми щодо суб'єктів розслідування. Щоб уникнути неприємностей, слід витримати свою публікацію в коректному тоні. Слід прагнути до створення переконливого матеріалу, відкинувши емоції, аргументувати свої звинувачення фактами і т. п.;

4) необхідно дотримуватися взятих у процесі розслідування зобов'язань і розраховувати свої можливості. Ніколи не можна обіцяти більше того, що в силах зробити. В іншому випадку можна не тільки втратити джерело інформації, а й випробувати на собі більш тяжкі наслідки. Наприклад, запевнивши в публікації матеріалу представника злочинного угруповання в обмін на цікаву для журналіста інформацію, після її отримання відмовивши кримінальному джерелу, журналіст, відповідно до законів злочинного світу, змушений буде відповісти за брехню;

5) жодних інтимних відносин із фігурантами розслідування та джерелами інформації. Про джерело інформації слід постійно дбати, але переступати межу не можна;

6) ніколи не розкривайте свої джерела. Згідно із Законом України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (п. 11 ч. 2 ст. 26) журналіст має право на збереження таємниці авторства та джерел інформації, за винятком випадків, коли ці таємниці обнародуються на вимогу суду. Водночас, журналістський досвід свідчить про те, що і в суді краще цього не робити без переконливих на те підстав. Українська система правосуддя не може гарантувати ні захист свідка, ні захист джерела інформації. Ім'я джерела, назване навіть при закритому засіданні, може стати відомо опонентам, у такій ситуації є можливість опинитися в ролі журналіста, який зрадив людину, яка йому довірилася;

7) постійно і ретельно вивчайте свої джерела інформації, ніколи не

довіряйте навіть найбільш перевіреним і надійним джерелам. Ніколи не можна проконтролювати джерело до кінця, і, одного разу, воно може видати недостовірну інформацію. Отримуючи інформацію, журналіст може брати її на віру, тим більше, якщо джерело ніколи не підводило, але тоді слід пам'ятати, що відповідати в суді за недостовірність доведеться особисто або всією редакцією;

8) не погоджуйтеся на зустріч з невідомими особами в незнайомій обстановці. Вирушаючи на зустріч із джерелом інформації, обов'язково поінформувати про це відома колег або довірених осіб;

9) необхідно суворо дотримуватися нейтралітету. Журналіст, який проводить розслідування, повинен завжди залишатися «над подіями» і ніколи не зіставляти свою позицію з жодною зі сторін конфлікту. Порушивши нейтралітет, журналіст як би стає співником протидіючої сторони, що дає одній із сторін моральне право вчиняти з ним як із противником;

10) необхідно стежити за своєю поведінкою в побуті. Вивчаючи конкретні структури, визначених людей, є можливість стати об'єктом їх пильного вивчення. Можна дискредитувати себе на слабкості до випивки, наркотиків, любовних пригод. Якщо журналіст об'єктом інформації обирає моральний або професійний образ, необхідно вимогливо ставитися і до свого;

11) дотримуйтеся правил юридичної безпеки. Важливо розуміти різницю в юридичній кваліфікації дій фігурантів розслідування, точно трактувати юридичні терміни. Це не входить до прямої компетенції журналістів, але найважливішою вимогою інформації є точність, тому необхідно встановити відповідність матеріалу чинному законодавству, показавши матеріал досвідченому юристу;

12) своєчасно реагуйте на психологічний тиск і погрози. За таких ситуацій необхідна співпраця із правоохоронними органами, їх контроль або консультації з техніки особистої безпеки, не тільки заради отримання нового

матеріалу. Така взаємодія не тільки дасть результат безпеки для представників журналістського корпусу, що входять за родом своєї діяльності до віктимних груп професій, про що зазначалося вище, але і може послужити основою для спільної роботи ЗМІ та правоохоронних органів із населенням щодо протидії злочинності;

13) не слід використовувати тільки одну тему для роботи, є небезпека виробити стереотипи і відображати інформацію, через своє розуміння, однобоко. Цей принцип стосується, зокрема, репортерів, які обрали темою своїх інтересів кримінальні хроніки, журналістські розслідування, архіви про злочинність [72, с. 132-136].

Отже, подібно до відомостей про особу злочинця, узагальнення інформації про жертву злочинів проти професійної діяльності журналістів сприяє не лише поглибленому вивченню таких осіб у контексті виділення різних видів віктимності (масової, рольової та особистісної), віктимної поведінки (позитивної, негативної, нейтральної), а й конкретизації віктимологічних заходів щодо таких осіб, корегуванню планів щодо запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів тощо.

Висновки до розділу 3

Аналіз заходів запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів надав можливість зробити такі висновки:

1. Сформульовано визначення «загальносоціального запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів» – це різновид соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст і мета якої полягає у перешкодженні правоохоронними органами дії, причин і умов вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів. Серед найбільш актуальних заходів спеціально-кримінологічного запобігання виділяються такі: регулярне роз'яснення правоохоронними органами журналістам щодо власної безпеки у зв'язку із їх професійною діяльністю;

обов'язкове встановлення охоронної сигналізації в помешканнях де працюють журналісти; надання Національною поліцією дозволу на придбання, зберігання, використання вогнепальної зброї тощо.

2. Натомість, спеціальне запобігання злочинів проти професійної діяльності журналістів повинно здійснюватися правоохоронними органами шляхом застосування заходів, переважна більшість з яких пов'язана з примусом.

3. Наголошено на актуалізації уваги щодо такого напрямку вітчизняної (а втім і міжнародної) кримінологічної науки, як професійна кримінологія. Зазначено, що предметом вивчення цієї підгалузі кримінологічного знання, виходячи з результатів, отриманих на прикладі проведеного дослідження, має стати система таких складників: 1) професія (професійна діяльність) як об'єкт криміногенного впливу (у цьому розділі також доцільно говорити про зрощування того чи іншого виду діяльності, покликаного приносити користь суспільству (медицина, правоохоронна, судова сфери тощо), зі злочинним світом); 2) професійна діяльність як напрям запобігання злочинам (за цим напрямом переважна більшість професій має або явно виражений, або прихований антикриміногенний потенціал); 3) особливі причини та умови вчинення злочинів щодо представників тієї або іншої професії. Віктимогенні чинники. Рольова (професійна) віктимність; 4) кримінологічна характеристика особи злочинця або жертви – представників тієї або іншої професії; 5) система заходів запобігання злочинам у конкретній сфері професійної діяльності (кримінологічна та віктимологічна профілактика).

4. Аналіз соціально-демографічних ознак осіб, які вчинили злочини проти професійної діяльності журналістів, виявив такі показники: 1) за статтю: чоловіки – 86,4 %; жінки – 13,6 %; 2) розподіл осіб, які вчинили злочини проти професійної діяльності журналістів, за віком свідчить про наступне: до 18 років – 4,5 %; 18–25 років – 9,1 %; 26–30 років – 18,2 %; 31–40 років – 45,5 %; 41–50 років – 22,7 %; 3) відомості про національну приналежність осіб, які вчинили злочини проти професійної діяльності

журналістів, мають такий вигляд: українці, громадяни України – 86,4 %; болгари, громадяни України – 9,1 %; іракці, громадяни Іраку – 4,5 %; 4) рівень освіти на момент вчинення злочину розподілився таким чином: базова середня освіта – 9,1 %; повна загальна середня освіта – 40,9 %; середня спеціальна освіта – 4,5 %; вища освіта – 45,5 %; 5) дослідженням сімейного стану встановлено, що на момент вчинення злочину неодружені особи становили 36,4 %; одружені (заміжні) – 27,3 %; одружені, мають дитину (дітей) – 22,7 %; неодружені, але мають дитину (дітей) – 9,1 %; проживають у цивільному шлюбі – 4,5 %.

5. Дослідженням кримінально-правових ознак осіб, які вчинили злочини проти професійної діяльності журналістів, встановлено наступне: 1) у структурі злочинності проти професійної діяльності журналістів переважають злочини, передбачені ст. 171 КК України «Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів» (ч. 1) (95,2 %); злочини, передбачені ст. 345-1 «Погроза або насильство щодо журналіста» (ч. 2), становлять 4,8 %; 2) одноособовий характер вчинення злочинів було відзначено у 95,2 % випадків, груповий (у складі 2 осіб) – 4,8 %; 3) 86,4 % осіб на момент вчинення злочину перебували у тверезому стані, 13,6 % – у стані алкогольного сп'яніння; 4) одна судимість була у 4,5 % осіб; 95,5 % були несудимими; 5) щодо виду та міри призначеного покарання, то вони становили: штраф – 95,5 % (за ч. 1 ст. 171 КК України); обмеження волі на строк 1 рік із звільненням особи від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК України (з іспитовим строком тривалістю 1 рік) – 4,5 % (за ч. 2 ст. 345-1 КК України).

6. Виокремлено масову, рольову та особистісну віктимність журналістів. З'ясовано, що типовим потерпілим від злочинів проти професійної діяльності журналістів є чоловік (93,9 %) віком 30–50 років (78,8 %), який обіймає посаду й виконує професійні обов'язки кореспондента (42,4 %), оператора/телеоператора (39,4 %), редактора (12,1 %) у відомому засобі масової інформації, який висвітлює сенсаційні й

резонансні суспільно-політичні події.

7. Установлено, що віктимна поведінка журналіста – жертви злочину – полягає у виконанні ним своїх професійних (посадових) обов'язків, здійснення яких полягає у підготовці конкретних продуктів професійної діяльності журналіста (його репортажі, публікації, фото, відеоматеріали тощо). Співставлення кримінологічних знань та емпіричної бази щодо досліджуваних злочинів дало підстави поділити віктимну поведінку журналіста при виконанні ним своїх посадових обов'язків на 3 групи: 1) позитивну (85,7 %); 2) негативну (9,5 %); 3) нейтральну (4,8 %). Зроблено висновок, що виокремлені види віктимної поведінки журналістів у механізмі вчинення щодо них злочинів дають підстави розмежовувати їх професійну діяльність на законну й незаконну, що має велике значення як для правильної кримінально-правової кваліфікації, так і для вироблення заходів віктимологічного запобігання.

8. За напрямом віктимологічного запобігання досліджуваним злочинам рекомендовано слідчим (оперативним працівникам) вивчати споріднені масиви інформації (за схожою тематикою) в інших засобах масової інформації, наслідки поширення аналогічної інформації, виявляючи схожості й відмінності у причинних зв'язках злочинної діяльності. Такий алгоритм процесуальної діяльності органів досудового розслідування є найбільш оптимальним за вказаним рівнем запобіжної діяльності. Адже зіставлення суб'єктами кримінального провадження змісту (характеру) опублікованої журналістом інформації із загальноприйнятими нормами здійснення професійної діяльності дає змогу слідчому (оперативному працівнику) визначити, чи були порушені журналістом останні, чи спостерігаються в його діях ознаки віктимної поведінки

ВИСНОВКИ

За предметом дослідження, згідно з визначеними науковими задачами, в дисертації із розглянутих проблем обґрунтовуються і висвітлені такі основні положення, висновки й рекомендації, спрямовані на досягнення поставленої мети.

1. Вивчення стану наукової розробки проблеми та огляд наукових праць за темою дослідження дозволили обґрунтувати дві юридичні парадигми професійної діяльності журналістів: 1) як об'єкт кримінально-правової охорони; 2) як об'єкт кримінологічного дослідження. Перша парадигма заснована на механізмі кримінально-правової охорони професійної діяльності. Друга є комплексним вираженням ролі професійної діяльності журналістів та засобів масової інформації, по-перше, у протидії злочинності, по-друге, стосується також криміногенного й віктимного аспектів вказаної діяльності. Виокремлено праці, у яких вітчизняними та зарубіжними вченими досліджувалась як природа та правового регулювання журналістської діяльності в Україні, так і законна професійна діяльність журналістів у рамках кримінально-правових та кримінологічних дисциплін.

2. На основі дослідження професійної діяльності журналістів як об'єкта кримінально-правової охорони встановлено, що поняття «об'єкт кримінально-правової охорони» ширший і є первинним щодо поняття «об'єкт злочину». Зазначено, що запровадження до КК України самостійних статей за злочини проти журналістів посилює кримінальну відповідальність, власне, за злочини, вчинені саме у зв'язку із здійсненням тим чи іншим журналістом законної професійної діяльності. Тобто має місце кримінально-правова реакція саме на «професійну» віктимність, водночас як загальнокримінальна віктимність журналістів як членів соціуму продовжує мати місце як в Україні, так і в ряді зарубіжних країн, у т. ч. на теренах СНД. Наголошено, що для кваліфікації злочинів, вчинених стосовно журналістів за ст. 171 КК України, а також ряду інших злочинів (стст. 345-1, 347-1, 348-1,

349-1 КК України), обов'язковим є встановлення, що злочинні дії здійснювалися саме щодо журналіста, а за рядом інших статей закону про кримінальну відповідальність, у т. ч. з обтяжуючою обставиною (ч. 3 ст.ст. 296, 345, 347, ч. 1, 5 ст. 404 тощо), – щодо особи у зв'язку із здійсненням нею службової діяльності або виконанням громадського обов'язку, що така особа дійсно наділена правом здійснення цієї діяльності. Правильне тлумачення цих понять має визначальне значення для правозастосовної практики.

3. У роботі обґрунтовано важливість вивчення професійної діяльності журналістів як об'єктів кримінологічного дослідження, що дозволило виокремити такі елементи кримінологічної характеристики злочинів, які вчиняються щодо журналістів у зв'язку з їхньою професійною діяльністю, зокрема: кількісно-якісні показники цих злочинів (рівень, динаміка, структура); характеристику осіб, які їх вчиняють, потерпілих та комплекс детермінант цих злочинів. Запропоновано диференціацію причин і умов вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів за двома рівнями – суб'єктивним і об'єктивним, що є авторським баченням проблеми детермінації злочинності у досліджуваній сфері.

4. Встановлено, що родовим об'єктом злочинів, передбачених ч. 2 ст. 163, ст. 171 КК України, виступають суспільні відносини, що забезпечують громадянські (особисті), політичні, соціальні, економічні та культурні права і свободи людини та громадянина, а також злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян і злочини проти журналістів. В основному в досліджуваних нами злочинах безпосереднім обов'язковим об'єктом є суспільні відносини, що забезпечують безперешкодне здійснення журналістом своєї професійної діяльності. Винятком вважаємо злочин, передбачений ч. 2 ст. 163 КК України, в якому вказані відносини визнаються додатковими об'єктом кримінально-правової охорони, а суспільні відносини, що забезпечують таємницю листування, телефонних розмов тощо, є безпосереднім

обов'язковим об'єктом. Пропонується виключити кваліфікуючу ознаку «вчинення злочинного посягання відносно журналіста» з ч. 2 ст. 163 КК України, оскільки за своїм предметом дублюють іншу кримінально-правову норму (ч. 1 ст. 171 КК України), що призводить до ускладнення кримінально-правової кваліфікації злочинних посягань у сфері професійної діяльності журналістів. У злочинах, передбачених стст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України, додатковими обов'язковими об'єктами виступають інші охоронювані кримінальним законом права і свободи людини та громадянина, зокрема права громадянина на отримання достовірної та об'єктивної інформації; право на життя та фізичне і психологічне здоров'я; право власності; свобода пересування та інше.

5. Досліджено об'єктивну сторону злочинів проти професійної діяльності журналістів. Запропонована модель розуміння двох загальних форм прояву злочину, передбаченого ст. 171 КК України: 1) діяння спрямовані на перешкоджання законній діяльності журналіста (незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у зв'язку із своєю професійною діяльністю, незаконна відмова у доступі журналіста до інформації, незаконна заборона висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень, а також будь-яке інше умисне перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності); 2) дії спрямовані на переслідування журналіста (вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків або переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю). Для об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 347¹ КК України, необхідно, щоб знищення або пошкодження майна мало місце у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності. З аналізу ст. 348¹ КК України чітко випливає, що об'єктивна сторона посягання на життя осіб, потерпілих від цього злочину, виражається у формі вбивства або замаху на вбивство. Об'єктивна сторона злочину, закріпленого у ст. 349¹

КК України, характеризується суспільно небезпечними діями у двох можливих формах: захоплення особи як заручника; тримання особи як заручника. У дисертації доведено, що для кваліфікації злочинних дій як злочину проти професійної діяльності журналіста обов'язковою ознакою є те, що ці дії вчиняються щодо журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності.

6. Суб'єктом аналізованих злочинів може бути фізична осудна особа, яка на момент вчинення передбаченого КК України діяння досягла 16 років. Також у досліджуваних нами злочинах може бути і спеціальний суб'єкт, а саме службова особа – особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях, незалежно від форми власності, посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням. Вирішуючи питання про вік, з якого може наставити кримінальна відповідальність за досліджуваними нами злочинні посягання, маємо зазначити, що у законодавстві наявна прогалина, адже злочини, передбачені стст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України, є тяжкими й особливо тяжкими, а тому кримінальна відповідальність за них має наставати з 14 років. Також у злочинах, які вчиняються службовою особою, потрібно виходити з того, що здійснювати функції представника влади вона може, як правило, лише з настанням повноліття, а займати посаду, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, після досягнення 16-річного віку.

7. Суб'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 163 КК України, характеризується лише однією обов'язковою ознакою – виною у формі прямого умислу. Вольова ознака умислу при порушенні таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції як злочину з формальним складом переміщується з наслідків на діяння. Таким чином, вольовий момент умислу при вчиненні злочину, що розглядається,

полягає в бажанні винної особи вчинити хоча б одне з діянь, передбачених ст. 163 КК України. Доведено, що інтелектуальний момент прямого умислу під час вчинення злочину, передбаченого ст. 171 КК України, полягає в усвідомленні фактичної сторони свого діяння, зокрема те, що вона перешкоджає законній професійній діяльності журналістів. Зазначено, що злочини, передбачені стст. 347¹, 348¹, 349¹ КК України, за характеристикою суб'єктивної сторони не відрізняються й вчиняються з прямим умислом суб'єктом злочину. Вина, будучи обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину, не вичерпує її змісту. Зазначено, що мета перешкодити законній професійній діяльності журналістів є факультативною ознакою для злочину, передбаченого ст. 171 КК України, та обов'язковою для злочинів, передбачених стст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України.

8. На основі аналізу загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів запропоновано авторське визначення «загальносоціального запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів» – це різновид соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст і мета якої полягає у перешкодженні правоохоронними органами дії, причин і умов вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів. Виокремлено заходи спеціально-кримінологічного запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів, серед них такі: регулярне роз'яснення правоохоронними органами журналістам щодо власної безпеки у зв'язку з їхньою професійною діяльністю; обов'язкове встановлення охоронної сигналізації в помешканнях, де працюють журналісти; надання Національною поліцією дозволу на придбання, зберігання, використання вогнепальної зброї тощо. Доведено, що спеціальне запобігання злочинів проти професійної діяльності журналістів повинно здійснюватися правоохоронними органами шляхом застосування заходів, переважна більшість з яких пов'язана з примусом. Наголошено на актуалізації уваги щодо такого напрямку вітчизняної (а втім і міжнародної) кримінологічної

науки, як професійна кримінологія.

9. Виокремлено масову, рольову та особистісну віктимність журналістів. Складено соціально-психологічний портрет типового потерпілого від злочинів проти професійної діяльності журналістів: особа (93,9 %) віком 30–50 років (78,8 %), яка обіймає посаду й виконує професійні обов'язки кореспондента (42,4 %), оператора/телеоператора (39,4 %), редактора (12,1 %) у відомому засобі масової інформації, яка висвітлює сенсаційні й резонансні суспільно-політичні події. Обґрунтовано доцільність проведення індивідуальної профілактики працівниками органів Національної поліції України спільно з керівництвом ЗМІ щодо осіб, яких стосуються резонансні журналістські матеріали, шляхом використання методів переконання, стимулювання та примусу. З метою посилення засад взаємодії за напрямом віктимологічного запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів запропоновано у структурі національних ЗМІ утворити на кшталт цензорського комітету, який у взаємодії із правоохоронними органами, науковими кримінологічними установами має відстежувати «віктимогенні» журналістські матеріали (публікації, програми тощо).

10. У роботі надано пропозиції з удосконалення чинного законодавства України щодо вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів та сформульовано рекомендації, спрямовані на їхнє запобігання, зокрема:

- у ч. 2 ст. 163 Кримінального кодексу України вилучити слово «журналіста»;
- у ч. 1 ст. 171 Кримінального кодексу України вилучити слова «протиправне незабезпечення доступу журналіста до інформації за його запитом»;
- у ч. 1 ст. 171 Кримінального кодексу України вилучити слова «вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків»;

– статтю 212³ Кодексу України про адміністративні правопорушення доповнити частиною восьмою такого змісту:

«протиправне незабезпечення доступу журналіста до інформації за його запитом або вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов’язків

тягнуть за собою накладення штрафу від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Повторне вчинення будь-якого з порушень, передбачених частиною восьмою цієї статті, -

тягне за собою накладення штрафу від п’ятиста до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від п’ятдесяти до двохсот годин»;

– доповнити ст. 2 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» абзацом такого змісту: «Держава гарантує журналісту у зв’язку із здійсненням ним професійної діяльності захист його честі, гідності, здоров’я, життя і майна як особі, яка виконує громадський обов’язок».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Jonatan W. Emord. Freedom technology and first amendment. San Francisco / California, 1991.
2. Journalist: rights, duties, responsibility. Urbana, 1990.
3. Ralph L. Holsinger. Media law. Mc Graw-Hile, 1991
4. Абакумов В. М. Правове регулювання протидії інформаційним війнам в Україні : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Харків, 2010. 213 с.
5. Аванесов Г.А. Криминология. М.: Высшая школа, 1984. С. 335.
6. Аванесов Г.А. Криминология. М.: Академия МВД СССР, 1984. С. 403.
7. Александров Ю. В. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько, Ю. А. Кондратьєв та ін. К. : Правові джерела, 2002. С.107.
8. Андрушко П. П. Об'єкт кримінально-правової охорони, об'єкт злочину, об'єкт злочинного посягання та об'єкт злочинного впливу: основний зміст понять та їх співвідношення // Адвокат. 2011. № 12. С.10.
9. Андрушко П. П., Стрижевська А. А. Загальна характеристика злочинів у сфері службової діяльності // Законодавство України. Науково-практичні коментарі. 2005. № 9. С. 42.
10. Анощенкова С. В. Учение о потерпевшем в российском уголовном праве: автореф. дис.на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. Саратов, 2004. 31 с.
11. Анощенкова С. В. Уголовно-правовое учение о потерпевшем / отв. ред. Н. А. Лопашенко. М. : Волтерс Клувер, 2006. С.56.
12. Антонян Ю. М. Изучение личности преступника : учеб. Пособие. М. : ВНИИ МВД СССР, 1982. 80 с.
13. Антонян Ю. М. Криминология. Избранные лекции. М. : Логос, 2004. С. 249.
14. Антонян Ю. М. Личность преступника – индивидуальная профилактика преступлений: сопоставление и выводы // Личность преступников и индивидуальное воздействие на них : сб. науч. тр. М. : ВНИИ МВД СССР, 1989. С. 3–10.
15. Антонян Ю. М. Личность преступника. Криминологическое исследование / Ю. М. Антонян, В. Е. Эминов. М. : Норма-Инфра-М, 2010. 368 с.

16. Антонян Ю. М. Насилие. Человек. Общество : [монография]. М. : ВНИИ МВД России, 2011. 247 с.
17. Артамонова І. М. Інтернет-журналістика в Україні: еволюція, соціоінформаційний контекст, системні характеристики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра наук із соц. комунікацій : 27.00.01. К. : КНУТШ, Ін-т журналістики, 2009. 31 с.
18. Бажанов М. И. Уголовное право. Общая часть. Днепропетровск: Пороги, 1992. С.102.
19. Баконин А. Д. Процессуальное взаимодействие правоохранительных органов, суда со средствами массовой информации при расследовании и рассмотрении дел о правонарушениях. Дисс. канд. юрид. наук: 12.00.09. СПб., 2004. 211 с.
20. Балобанова Д. О. Зміна понять: від політики боротьби зі злочинністю до політики протидії злочинності // Актуальні проблеми держави і права. Вип. 45. 2009. С. 344–348.
21. Бандурка О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів / О. М. Бандурка, О. М. Литвинов. Х.: ХНУВС, 2011. С. 204.
22. Батюкова В. Е. Потерпевший в уголовном праве. Дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 1995. 212 с.
23. Безпала Я. С. Кримінальна відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. Дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Х., 2014. 210 с.
24. Берзин П. С. Защита «истребителей танков», или юридические «гарантии» независимой деятельности отечественных журналистов // Юрид. практика. 2001. № 46. С. 9–12.
25. Беленький В. П. Відповідальність за кіберзлочини за кримінальним правом США, Великобританії та України (порівняльно-правове дослідження). Дис. канд. юрид. наук : 12.00.08. О., 2016. 233 с.
26. Білоусова О. О. Кримінологічна модель протидії злочинності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2012. С.16.
27. Блувштейн Ю.Д. Профилактика преступлений / Ю.Д. Блувштейн, М.И. Зырин, В.В. Романов. Минск: Университетское, 1986. С. 121.
28. Блувштейн Ю. Д. Личность преступника как предмет криминологического исследования // Вопросы борьбы с преступностью. М., 1971. Вып. 13. С. 34–37.

29. Богатирьев І. Г. Виправний центр як суб'єкт запобігання злочинам : [моногр.] / Богатирьев І. Г., Зубов Д. О., Маковій В. В. ; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. І. Г. Богатирьова. К. : ВД «Дакор», 2014. 232 с.
30. Богатирьев І. Г. Запобігання пенітенціарній злочинності в Україні : посіб. / Богатирьев І. Г., Богатирьова О. І., Пузирьов М. С. ; за заг. ред. О. М. Джужі. К. : ВД «Дакор», 2014. 96 с.
31. Богатирьев І. Г. Кримінологія : навч. посіб. / Богатирьев І. Г. – К. : ВД «Дакор», 2016. 140 с.
32. Боднар І. В. Кримінологічні засади запобігання вчинення злочинів у кримінально-виконавчих установах закритого типу. Дис. канд. юрид. наук : 12.00.08. Х., 2012. С. 77-99.
33. Бойко М. А. Информация о потерпевшем как источник установления криминалистической связи между преступником и потерпевшим при расследовании насильственных преступлений, совершаемых в отношении журналистов и связанных с их профессиональной деятельностью // Актуальные проблемы борьбы с преступлениями и иными правонарушениями. 2013. № 11-1. С. 79–81.
34. Бойко М. А. К вопросу о криминалистической характеристике насильственных преступлений, совершаемых в отношении журналистов и связанных с их профессиональной деятельностью// Сборник материалов криминалистических чтений. 2013. № 9. С. 15–17.
35. Бойко М. А. К вопросу о способе совершения преступлений в отношении журналистов в связи с их профессиональной деятельностью // Актуальные проблемы борьбы с преступлениями и иными правонарушениями. 2015. № 13-1. С. 85–87.
36. Бойко М. А. Квалификация преступлений, совершаемых в отношении журналистов и связанных с их профессиональной деятельностью, как одна из основ формирования частной полноструктурной криминалистической методики расследования данных преступлений // Вестник Барнаульского юридического института МВД России. 2014. № 2 (27). С. 19–21.
37. Бойко М. А. Некоторые особенности производства допроса потерпевшего по делам о преступлениях, совершенных в отношении журналистов в связи с их профессиональной деятельностью // Сборник материалов криминалистических чтений. 2015. № 11. С. 16–17.
38. Бойко М. А. О некоторых проблемах расследования преступлений, совершаемых в отношении журналистов и связанных с их профессиональной

деятельностью // Сборник материалов криминалистических чтений. 2014. № 10. С. 26–28.

39. Бойко М. А. О построении частной полноструктурной криминалистической методики расследования преступлений, совершаемых в отношении журналистов и связанных с их профессиональной деятельностью // Актуальные проблемы борьбы с преступлениями и иными правонарушениями. 2014. № 12-1. С. 82–86.

40. Бойко М. А. Особенности проведения проверки сообщений о преступлениях, совершаемых в отношении журналистов в связи с их профессиональной деятельностью // Вестник Алтайской академии экономики и права. 2016. № 2 (44). С. 58–62.

41. Бойко М. А. Получение исходной информации от потерпевшего по преступлениям, совершаемым в отношении журналистов и связанным с их профессиональной деятельностью // Вестник Барнаульского юридического института МВД России. 2013. № 2 (25). С. 57–58.

42. Борисов В. І. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою : [моногр.] / В. І. Борисов, Г. С. Крайник. Х. : Юрайт, 2012. С.60.

43. Борисов В., Батиргареева В. Діяльність відділення кримінально-правових наук Національної академії правових наук України: двадцять років досвіду // Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 2. С. 232–242.

44. Боровикова В. В. Проблемы освещения преступности в средствах массовой информации и профилактическая деятельность органов внутренних дел. Дисс. канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2002. 222 с.

45. Бурлаков В. Н. Криминология: учебник / В. Н. Бурлаков, Н. М. Корпачев. СПб. : Изд-во Санкт-петерб. ун-та, 2002. С.181.

46. Бурмагін О. Інтернет-стаття: Кого считать журналистом? Что такое СМИ? Юридическая консультация от 12 февр. 2014 г. URL: www.mik-ua.blogspot.com/2014/02/2014.html.

47. Бюллетень Верховного Суда СССР. 1975. № 4.

48. Валуйська М. Ю. Кримінологічна характеристика особистості злочинців, що вчинили умисні вбивства при обтяжуючих обставинах. Дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Х., 2002. 208 с.

49. Вапсва Ю. А. Непридатний замах: за і проти // Вісник університету внутрішніх справ. 1999. Вип. 9. С. 190–193.

50. Варчук Т. В. Криминология : учеб. пособие. М. : ИНФРА–М, 2002. 298 с.
51. Василик Л. Є. Медіабезпека в світлі ст. 171 Кримінального кодексу України: дискусійні аспекти // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». Симферополь, 2012. Т. 25 . № 4. Ч. 1. С. 114–119.
52. Ведмідський О. В. Основні детермінанти втеч з місць позбавлення волі або з-під варти // Криминологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна криминологія) : посіб. / за ред. О. М. Джужі. К. : НАВС, 2013. С. 455.
53. Векленко В.В. Квалификация хищений. Омск, 2001.С. 42.
54. Вереша Р. В. Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (коментар до ст. 171 КК України) // Часопис Академії адвокатури України. 2008. № 11. С. 29–32.
55. Вереша Р. В. Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (коментар до ст. 171 КК України) // Вісник Академії адвокатури України. 2009. № 2. С. 86.
56. Вирок Апостолівського районного суду Дніпропетровської області від 28 липня 2011 року у справі № 1-75/11 // Єдиний державний реєстр судових рішень . URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/17730059> (14.08.2013).
57. Вирок Ірпінського міського суду Київської області від 13 червня 2014 року у справі № 1-75/11 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39314043>
58. Вирок Печерського районного суду міста Києва за справою № 757/2906/16-к від 29.02.2016 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56289653>.
59. Владимиров В. М. Проблема розуміння інформації в журналістиці. Дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.01.08/ Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка ; Ін-т журналістики. К., 2003. 370 с.
60. Возьний В. І. Теоретичні проблеми кримінальної відповідальності за «умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу» (ст. 347 КК України) // Науково-інформаційний вісник. К., 2012. № 5. С. 107.
61. Возьний В. Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст.348 ККУ) та відмінність

цього злочину від суміжних злочинів // Юридична Україна. К., 2011. № 2. С.95.

62. Вышинская З. А. Условное осуждение к лишению свободы с обязательным привлечением осужденного к труду // Наказания, не связанные с лишением свободы. М., 1972. С. 23–28.

63. Гаврыш С.Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развитие законодательства. Харьков : Основа, 1994. С.173-174.

64. Гайнутдинов Д. Р. Понятие «журналист» в статье 114 «Воспрепятствование законной профессиональной деятельности журналистов» Уголовного кодекса Российской Федерации // Вестник Российской правовой академии. 2007. № 1. С. 67–69.

65. Гайнутдинов Д. Р. Уголовная ответственность за посягательства на свободу массовой информации. Дисс. канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2007. 166 с.

66. Галахова А. В. Превышение власти или служебных полномочий: Вопросы уголовно-правовой квалификации. М. : Юр. лит-ра, 1978. С 52.

67. Гаязутдинова Р. Д. История законодательных изменений состава воспрепятствования законной профессиональной деятельности журналистов (ст. 144 УК РФ) // Норма. Закон. Законодательство. Право : материалы XV Всероссийской научно-практической конференции молодых ученых (Пермь, 25–26 апр. 2013 г.). Пермь, 2013. С. 266–268.

68. Гаязутдинова Р. Д. Потерпевший от воспрепятствования законной профессиональной деятельности журналистов: пробелы в законе // Сборник аспирантских научных работ юридического факультета. Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2013. Вып. 14. С. 166–187.

69. Герцензон А. А. Актуальные проблемы теории советской криминологии // Вопросы борьбы с преступностью. Вып. 6.1967. С. 13.

70. Голина В. В. Специально-криминологическое предупреждение преступности (теория и практика) : дис. на соискание ученой степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08. Х., 1994. С.188.

71. Голина В. Кримінологічна політика України як ресурс у протидії злочинності (реалії і можливості) // Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 2. С. 193–201.

72. Гололобова Ю. И. Средства массовой информации и преступность: криминологический аспект. Дисс. канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2002. 161 с.

73. Горлач С. В. Загальносоціальні та спеціально-кримінологічні заходи запобігання насильницькій злочинності в Україні // Митна справа. 2014. № 6(2.1). С. 137.
74. Горшенков А. Г. Виктимологический аспект предупредительного воздействия на преступность в сфере массовой информации. Дисс. канд. юрид. наук : 12.00.08. Нижний Новгород, 1999. 185 с.
75. Горшенков Г. Н. Массово-коммуникативное воздействие на криминологическую ситуацию: региональный аспект. Дисс. доктора юрид. наук : 12.00.08. Нижний Новгород, 1997. 441 с.
76. Готін О.М. Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина : навч. посіб. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2006. 192 с.
77. Гражданский кодекс Российской Федерации. Часть 1. От 30.11.1994 № 51-ФЗ.URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/.
78. Гуторова Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України : [моногр.] Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. С. 250.
79. Давид Р. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози; пер. с фр. В. А. Туманова. М. : Международные отношения, 1999. С.34.
80. Дагель П. С. Потерпевший в советском уголовном праве // Потерпевший от преступления. Тематический сборник. Владивосток, 1974. С. 16–37.
81. Даль В. Толковый словарь : в 4 т. М. : Рус. яз., 1987. С.701.
82. Даньшин И. Н. Преступность: понятие и общая характеристика, причины и условия : учеб. пособ. К.: УМКВО, 1988. 88 с.
83. Даньшин І. М. Кримінологія. Особлива частина : навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. закл. Х.:Право, 2003. 351 с.
84. Даньшин І. М. Кримінологія: Загальна та особлива частини: підручник для студентів / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман, О. В. Лисодєд. Харків : Право, 2003. 352 с.
85. Демський С. Е. Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні : наук.-практ. вид. / С. Е. Демський. К. : Юрінком Інтер, 2001. 688 с.
86. Джужа О. М. Кримінологія : підручник / О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв [та ін.]. К. : НАВСУ, 2004. 179 с.
87. Джужа О. М. Кримінологічна віктимологія : навч. посіб. / О. М. Джужа, Є. М. Моїсєєв, В. В. Василевич [та ін.]. К. : Атіка, 2006. 352 с.

88. Джужа О. М. Кримінологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами : навч. посіб. / О. М. Джужа, Є. М. Моїсєєв, В. В. Василевич [та ін.]. К. : Атіка, 2001. 368 с.
89. Джужа О. М. Курс кримінології: Загальна частина : [у 2 кн.] / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін. К. : Юрінком Інтер, 2001. 352 с.
90. Джужа О. М. Поняття жертви злочину та її роль у механізмі протиправної поведінки засуджених в установах виконання покарань // Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія) : посіб. / за ред. О. М. Джужі. К. : НАВС, 2013. С. 210.
91. Долгова А. И. Криминология : учеб. для юрид. Вузов. М. : Изд. группа НОРМА – ИНФРА М, 1999. 784 с.
92. Долгова А. И. Преступность, ее организованность и криминальное общество. М. : Рос. Криминолог. ассоциация. 2003. 572 с.
93. Долгова А. И. Изучение личности преступника // Советское государство и право. 1978. № 6. С.39.
94. Дудоров О. О. Проблема юридичної особи як суб'єкта злочину та її вирішення у проектах КК України // Вісник Академії правових наук України. 1999. № 2. С. 134.
95. Евдокимов В. Б. Прокуратура и СМИ: состояние и перспективы взаимодействия : [моногр.] / Евдокимов В. Б., Маматов М. В., Дмитриева Е. А. М. : Проспект, 2016.
96. Емельянов В. П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования (уголовно–правовое исследование). Санкт-Петербург: Пресс, 2002. С.148
97. Желтова Н. В. Правовые и организационные основы взаимодействия уголовно-исполнительной системы со средствами массовой информации. Дисс. канд. юрид. наук : 12.00.11. Рязань, 2004. 200 с.
98. Жигулін А. О. В Україні розкривається лише 8% злочинів проти журналістів // Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2130887-v-ukraini-rozkrivaetsa-lise-8-zlociniv-proti-zurnalistiv.html>
99. Житарюк М. Г. Українська журналістика як соціокультурна модель: генезис, доміанти у світовому інформаційному контексті. Дис. на здобуття наук. ступеня д-ра із соц. комунікацій : спец. 27.00.04 / КНУТШ ; Ін-т журналістики. К., 2009. 432 с.
100. Журавлев М. П. Общая характеристика осужденных к лишению свободы / М. П. Журавлев, А. С. Михлин. М. : ВНИИ МВД СССР, 1972. 68 с.

101. З початку року за злочини проти журналістів відкрито 149 справ, з яких 14 передано до суду. Інститут масової інформації (21.08.2017 р.). URL: <http://imi.org.ua/news/z-pochatku-roku-za-zlochyny-proty-zhurnalistiv-vidkryto-149-sprav-z-yakyh-14-peredano-do-sudu-dani-hpu/>

102. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена у резолюції 217 А (III) Генеральною Асамблеєю від 10 груд. 1948 р. URL.: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

103. Задорожний В. И. Концептуальные основы виктимологической профилактики преступлений. Дисс. доктора юрид. наук: 12.00.08. М., 2006. 606 с.

104. Заєць І. С. Запобігання перешкоджанню законній професійній діяльності журналістів в Україні. Дис. канд. юрид. наук. за спец. 12.00.08. К., 2014. 295 с.

105. Заєць І. С. Взаємодія ЗМІ та правоохоронних органів: потрібні зміни // Кримінальний кодекс очима молодих науковців та практиків: зб. наук. тез за матеріалами міжвуз. круглого столу, присвячений 11-річчю прийняття Кримінального кодексу України (Луцьк, 16 трав. 2012 р.). Луцьк, 2012. С.452-453.

106. Заєць І. С. Кримінальна відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів // Тези доповідей II міжвуз. наук.-теорет. конф. (Київ, 16 листоп. 2011 р.) / ред. кол.: В. В. Коваленко (голова), О. М. Джужа, Є. М. Бодюл та ін. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2011. С. 86–87.

107. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2008. 320 с.

108. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

109. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: [у 3 кн.]. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с.

110. Закалюк А. П. Прогнозирование и предупреждение индивидуального преступного поведения. М.: Юрид. лит., 1986. С.115.

111. Запобігання правопорушенням у місцях позбавлення волі / [Джужа О. М., Василевич В. В., Колб О. Г., Наливайко В. С. та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі та О. Г. Колба. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2010. 544 с.

112. Звіт тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування випадків цензури у засобах масової інформації, тиску на свободу слова в Україні та перешкоджання законній професійній діяльності журналістів від 24 верес. 2010 р. № 2575-17. URL: www.zakon.rada.gov.ua/go/2575-VI.

113. Зінченко О. І. Кримінально-правова охорона виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина / Аналіз законодавства і судової практики / : [монографія] . Х. : Вид-ць СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2007. 320 с.

114. Злобин Г. А. Умысел и его формы / Г. А. Злобин, Б. С. Никифоров. М. : Юридическая литература, 1972. С. 52.

115. Зубов Д. О. Запобігання злочинам, що вчиняються у кримінально-виконавчих установах відкритого типу. Дис. канд. юрид. наук : 12.00.08. Х., 2013. 223 с.

116. Зубов Д. О. Заходи спеціального та індивідуального запобігання вчиненню злочинів у кримінально-виконавчих установах відкритого типу // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2012. № 1. Ч. II. С. 219.

117. Игошев К.Е. Введение в курс профилактики правонарушений / К.Е. Игошев, В.С. Устинов. Горький, 1977. С. 43.

118. Иншаков С. М. Криминология : учеб. пособие. М. : Юриспруденция, 2002. 352 с.

119. Ишимова Р. Д. Признаки потерпевшего от воспрепятствования законной профессиональной деятельности журналистов // Вестник Пермского университета. 2012. № 2 (16). С. 209–214.

120. Ишимова Р. Д. Характеристика объективной стороны воспрепятствования законной профессиональной деятельности журналистов (ст. 144 УК РФ) // Сборник аспирантских научных работ юридического факультета. Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2011. Вып. 12. С. 208–212.

121. Иванов В. Ф. Інформаційне законодавство: український та зарубіжний досвід. К. : Центр вільної преси, 2000. С. 3-4.

122. Івченко А. Тлумачний словник української мови. Х. : ФОЛІО, 2000. С.305.

123. Кальман О. Г. Стан і головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми : [моногр.]. Х. : Гімназія, 2003. С.48-49.

124. Кардаш М. Професійна діяльність журналістів (у запитаннях та відповідях) / М. Кардаш, Ю. Ничка, Г. Чернявська. Львів : ФОП Петришин І. І., 2010. 130 с.

125. Каримова Ю. В. Воспрепятствование законной профессиональной деятельности журналиста: особенности объекта преступления, предусмотренного ст. 144 УК РФ // Дагелевские чтения: актуальные проблемы науки и практики : материалы молодежной научной конференции (Владивосток, 6 нояб. 2013 г.). Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 2014. С. 77–83.

126. Келина С. Г. Принципы советского уголовного права / С. Г. Келина, В. Н. Кудрявцев. М. : Наука, 1988. С. 108.

127. Кирилюк А. В. Пенітенціарна кримінологія та спеціально-попереджувальна діяльність. Загальна частина : навч. посіб. / А. В. Кирилюк, О. М. Джужа. К. : НВТ «Правник», 1997. 118 с.

128. Кісілюк Е. М., Донченко Е. М. Особливості кримінально-правової охорони та відповідальності представників органів місцевого самоврядування в контексті змін антикорупційного законодавства України // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2012. № 2. С. 124.

129. Коваленко О. И., Филонов В. П. Курс лекций по криминологии и профилактике преступлений. Донецк: Донеччина, 1995. С. 292;

130. Колб О. Г. Запобігання злочинності в місцях позбавлення волі : навч. Посібник. Луцьк : РВВ «Вежа», 2005. 494 с.

131. Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам. Дис. доктора юрид. наук : 12.00.08. К., 2007. 509 с.

132. Кондратов Д. Ю. Кримінально-правова охорона таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.08.Х., 2011. С.11.

133. Кондратов Д. Ю. Таємниця кореспонденції як предмет злочину, передбаченого статтею 163 Кримінального кодексу України // Вісник Кримінологічної асоціації України. Х., 2015. № 1 (9). С. 103.

134. Кондратов Д. Ю. Порухення таємниці кореспонденції (коментар до статті 163 КК України) // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2010. № 1. С. 71-79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2010_1_12.

135. Кондратов Д. Ю. Суб'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст.163 КК України // Південноукраїнський правничий часопис. 2013. № 1. С. 161.
136. Конституція України : Закон від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
137. Копотун І. М. Запобігання злочинам, що призводять до надзвичайних ситуацій у виправних колоніях : [моногр.]. К. : ПП «Золоті ворота», 2013. 472 с.
138. Коржанский Н. И. Объект посягательства и квалификация преступления. Волгоград, 1976. С.30-31.
139. Коржанський М. Й. Уголовне право України. Частина Загальна : курс лекцій. К. : Наукова думка та Українська видавнича група, 1996. С.92.
140. Костенко Л. Кримінальна відповідальність за перешкоджання журналістській діяльності // Юридичний журнал «Юстиніан». 2008. № 1. С. 3–7.
141. Костенко О. М. Проблема сучасної цивілізації (в українському контексті) : [монографія]. Черкаси : СУЕМ, 2008. 112 с.
142. Костенко О. О. Деякі проблеми кримінально-правової охорони законної діяльності журналістів та прав авторів в Україні // Право України. 2010. № 9. С. 256–262.
143. Костенко Л. Кримінальна відповідальність за перешкоджання журналістській діяльності // Юридичний журнал. 2008. № 12. С. 15.
144. Костирев А. Г. Роль засобів масової інформації в процесі демократичного розвитку суспільства. Дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02. К., 2003. 216 с.
145. Красавчикова Л. О. Личная жизнь граждан под охраной закона. М. : Юрид. лит., 1983. С.119.
146. Красильникова Е., Кругликов Л. Объект воспрепятствования законной профессиональной деятельности журналистов (ст. 144 УК РФ) // Уголовное право. 2007. № 4. С. 47–51.
147. Красильникова Е. В. Воспрепятствование законной профессиональной деятельности журналистов (ст. 144 УК РФ): вопросы законодательной техники и дифференциации ответственности. Дисс. канд. юрид. наук : 12.00.08. Ярославль, 2007. 204 с.
148. Красильникова Е. В. Воспрепятствование законной профессиональной деятельности журналистов : [моногр.]. М. : Юрлитинформ, 2009. 176 с.

149. Красильникова Е. В. Воспрепятствование законной профессиональной деятельности журналистов: межотраслевая дифференциация юридической ответственности // Татищевские чтения: актуальные проблемы науки и практики: Актуальные проблемы юридической науки : материалы V юбилейной международной научно-практической конференции. Тольятти : ВУиТ, 2008. Ч. 3. С. 216–228.

150. Красильникова Е. В. Дифференциация ответственности за воспрепятствование законной профессиональной деятельности журналистов средствами Общей части УК // Юридические записки молодых ученых и аспирантов ЯрГУ. Сборник статей. Ярославль : Изд-во ЯрГУ, 2006. Вып. 6. С. 59–60.

151. Красильникова Е. В. Информация и право на информацию в контексте статьи 144 УК РФ «Воспрепятствование законной профессиональной деятельности журналистов» // Российское законодательство: стратегия развития в XXI веке : материалы I Всероссийской научно-практической конференции (Вологда, 5–6 дек. 2013 г.). Вологда, 2013. С. 35–40.

152. Красильникова Е. В. О регламентации уголовной ответственности за воспрепятствование законной профессиональной деятельности журналистов по УК стран СНГ // Законодательная техника и дифференциация ответственности в современном уголовном праве и процессе России : сб. науч. ст. Ярославль : Изд-во Яросл. ун-та, 2005. С. 118–122.

153. Красноступ Г. М. Правові гарантії незалежної діяльності журналістів в Україні : Інтернет-стаття, 2006 р. URL: www.minjust.gov.ua/0/8393.

154. Криволапов Г. Г., Магомедов А. М. Рецидив хулиганства и меры его предупреждения // Вестник Московского университета. 1981. № 6. С. 66.

155. Криворучко С. В. Професійна етика журналіста на сучасному етапі розвитку демократії в Україні. Дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.08/ Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2003. 240 с.

156. Криминология : учебник для вузов / под общ. ред. доктора юрид. наук, проф. А. И. Долговой. М. : Изд-во НОРМА, 2000. С. 78.

157. Криминология : учебник / [Звирбуль В. К., Ключков В. В., Кузнецова Н. Ф. и др.]; отв. ред. : Звирбуль В. К., Кузнецова Н. Ф., Миньковский Г. М. М. : Юрид. лит., 1979. С. 61.

158. Криминология : учебник / под ред. В. Н. Кудрявцева и В. Е. Эминова. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Юристъ, 2002. 326 с.

159. Криминология: учебник / под ред. В.Н. Бурлакова, Н.М. Кропачева. СПб.: С.-Петербург. гос. ун-тет; Питер, 2002. С. 178 ;
160. Криминология: учебник / Под ред. проф. Н. Ф. Кузнецовой, проф. Г. М. Миньковского. М.: БЕК, 1998. С. 177-178;
161. Криминология: Учебник для вузов/Под общ. ред. д. ю. н., проф. А. И. Долговой. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Норма, 2005. 912 с.
162. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін. К.: Юридична думка, 2004. С.77.
163. Кримінальне право України. Особлива частина [Текст] : підручник / Г. В. Андрусів [та ін] ; ред. П. С. Матишевський [та ін]; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Юридичний факультет. К. : Юрінком Інтер, 1999. С.170.
164. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін. ; за ред. М. І. Мельника та В. А. Клименка. К. : Атіка, 2008. С.457.
165. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2010. 456 с.
166. Кримінальне право. Особлива частина : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. д-ра юрид. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України О. О. Дудорова, канд. юрид. наук., доц. Є. О. Письменського. Луганськ: Елтон-2, 2012. С.11.
167. Кримінальний кодекс України: Закон від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
168. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Х. : Право, 2013. Т. 1 : Загальна частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 376 с.
169. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Х. : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.

170. Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 № 4651-VI URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17/para3#n3>.
171. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія) : посіб. / за ред. О. М. Джужі. К. : НАВС, 2013. 620 с.
172. Кримінологія : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [Джуза О. М., Кондратьєв Я. Ю., Кулик О. Г. та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. К. : Юрінком Інтер, 2002. 416 с.
173. Кримінологія : підручник / [Голіна В. В., Головкін Б. М., Валуйська М. Ю. та ін.] ; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Х. : Право, 2014. 440 с.
174. Кримінологія. Загальна та Особлива частини : підруч. для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів / [Даньшин І. М., Голіна В. В., Кальман О. Г., Лисодєд О. В.] ; за ред. проф. І. М. Даньшина. Х. : Право, 2003. 352 с.
175. Кримінологія. Загальна частина : альбом схем / автори-упорядники : С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, О. Г. Кулик, О. С. Шеремет. Чернігів : ПАТ «ПВК «Десна», 2015. 658 с.
176. Кримінологія. Особлива частина / за ред. І. М. Даньшина. Х. : Право, 1999. С.8-9.
177. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Х.: Право, 2009. С. 53.
178. Кто владеет информацией, тот владеет миром . URL: <http://logos.press.md/Weekly/Main.asp?IssueNum=583&IssueDate=29.10.2004&YearNum=39&Theme=14&Topic=14672>.
179. Кудрявцев В. Н. Криминология / В. Н. Кудрявцев, В. Е. Эминов. М. : Юристъ, 1997. 512 с.
180. Кудрявцев В. Н. Причинность в криминологии. М. : Юрид. лит., 1968. 176 с.
181. Кузнецова Н. Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности. М. : Юрид. лит., 1958. С.7,20-21.
182. Кузнецова Н. Ф. Классификация причин преступности в криминологии // Вопросы изучения преступности и борьбы с нею : сборник материалов III Всесоюзного научного семинара по проблемам криминологии. М. : Изд-во Всесоюзного института по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1975. С. 59–69.

183. Кузнецова Н. Ф. Ответственность за приготовление к преступлению и покушение на преступление по советскому уголовному праву / под ред. Г. А. Мендельсона. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1958. С. 139.
184. Кулакова А. А. Особенности виктимизации сотрудников уголовно-исполнительной системы// Вестник Владимирского юридического института. 2007. № 4. С. 67.
185. Кулик О. Г. Злочинність в Україні на початку ХХІ століття : [моногр.]. К. : Юрінком Інтер, 2013. 272 с.
186. Кулик О. Г. Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання :[моногр.]. К. : Юрінком Інтер, 2011. С. 161-202.
187. Кундеус В. Г. Поняття викрадення людини // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. Х., 2003. № 24. С. 117.
188. Купцов В. И. Детерминизм и вероятность. М. : Политиздат, 1976. С.83.
189. Курс кримінології. Загальна частина : підручник : у 2 кн. / Джужа О. М., Михайленко П. П., Кулик О. Г. та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі. К. : Юрінком Інтер, 2001. 352 с.
190. Курс кримінології. Особлива частина : підруч. у 2 кн / [Корнієнко М. В., Романюк Б. В., Мельник І. М. та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. К. : Юрінком Інтер, 2001. Кн. 2. 480 с.
191. Лащук Є. В. Предмет злочину в кримінальному праві України : автореф. дис. канд. юрид. наук. К., 2005. С.7.
192. Левертова Р. А. Ответственность за психическое насилие по советскому уголовному праву. Омск: Ом. ВШМ МВД СССР, 1978. С.14.
193. Литвинов О. М. Нова кримінологічна парадигма і політика протидії злочинності // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2011. № 2. С. 95–101.
194. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : [моногр.]. К. : ВПЦ Київ. ун-т, 2006. 573 с.
195. Лихова С., Морозюк С. Законні інтереси дітей та підопічних осіб як об'єкт кримінально-правової охорони: Теоретико-правовий аспект // Вісник прокуратури. 2008. № 8. С. 56.
196. Лихова С.Я. Злочини проти громадських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина з Кримінальним кодексом України (теоретико-правове дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук. К., 2006. С.14.

197. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : [монографія]. К. : Київ. ун-т, 2006. С.160.
198. Лукашевич С. Ю. Кримінологічна характеристика та попередження злочинності засуджених в місцях позбавлення волі. Дис. канд. юрид. наук : 12.00.08. Х., 2001. 200 с.
199. Мазуров В. А. Тайна: государственная, коммерческая, банковская, частной жизни. Уголовно-правовая защита : учеб. пособ. М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2003. С.27.
200. Майоров А. Методологические основы борьбы с наркотизмом в исправительных учреждениях // Уголовное право. 2005. № 5. С. 105.
201. Майоров В. В. Особенности перевоспитания осужденных различных возрастных групп : учеб. пособие / В. В. Майоров, Н. С. Фомин. М. : Академия МВД СССР, 1983. С. 29.
202. Максимов С. В. Эффективность общего предупреждения преступлений. М. : Акад. МВД РФ, 1992. С.181.
203. Максимович Р. Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України : [монографія] . Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. 304 с.
204. Малинин В.Б. Энциклопедия уголовного права. Состав преступления. СПб., 2010. Т.4. С.239.
205. Малиновский А. А. Свобода массовой информации: теоретико-правовые аспекты. Дисс. канд. юрид. наук : 12.00.01.М., 1995. С.41.
206. Малков В. Д. Криминология : учебник. М. : ЗАО Юстицинформ, 2004. 528 с.
207. Марітчак Т.М. Помилки у кваліфікації злочинів: [монографія] . К.: Атіка, 2004. С.29.
208. Марущак А. П. Доступ журналістів до інформації: особливості правового статусу // Юридичний журнал. ЮСТІНІАН, 2007. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2633>
209. Матишевський П.С. Кримінальне право України – особ.част.2-е вид.перероб.і допов. К.: ЮрінкомІнтер, 2002. С. 117.
210. Мельник М.І., Хавронюк М.І. (ред.) Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 7-ме вид., переробл. та допов. К.: Юридична думка, 2010. С. 117.
211. Методика кримінологічного аналізу злочинності в Україні / О. М. Джужа, О. Г. Кулик, В. В. Василевич та ін. ; за аг. ред. О. М. Джужі.

К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2006. 192 с.

212. Михайлов О. Є. Кримінологія : навч. посіб. / Михайлов О. Є., Горбань А. В., Міщук В. В. К. : Знання, 2012. 565 с.

213. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : прийнято 16 груд. 1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

214. Молдован Е. С. Напрями запобігання та протидії корупції на державній службі : морально-ідеологічний аспект // Державне управління: теорія та практика. 2010. №2. URL: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/dutp/2010_2/txts/10mesmia.pdf.

215. Моніторинговий кримінологічний аналіз злочинності в Україні (2009–2013 роки) : [моногр.] / Блажівський Є. М., Козьяков І. М., Книженко О. О., Литвак О. М., Ярмиш О. Н. та ін. К. : Національна академія прокуратури України, 2014. 484 с.

216. Моніторинговий кримінологічний аналіз окремих видів злочинів в Україні (2013–2014 роки) : наук.-практ. посіб. / [Литвак О. М., Стефанчук Р. О., Лісова Н. В. та ін.]. К. : Національна академія прокуратури України, 2015. 254 с.

217. Морквін Д. А. Історичний аспект кримінальної відповідальності за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів // Вісник Нац. ун-ту внутр. справ. Харків, 2004. Вип. 25. С. 71–77.

218. Назаров В. В. Право особи на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та його обмеження у кримінальному провадженні // Вісник Академії адвокатури України. К., 2009. № 1(14). С. 120.

219. Назаров В. В. Ошибка в уголовном праве и ее влияние на пределы субъективного вменения. Теоретические аспекты / В. В. Назаров, В. А. Якушин. Ульяновск : Изд-во Ульян. ун-та, 1997. 62 с.

220. Наказ міністерства внутрішніх справ України № 379 від 13.06.2000 р. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0696-00

221. Наташев А. Е. Основы теории исправительно-трудового права / А. Е. Наташев, Н. А. Стручков. М. : Юрид. лит., 1967. 192 с.

222. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 т. / П. П. Андрушко, Т. М. Арсенюк, О. Ф. Бантишев та ін. ; за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – 3-є вид., перероб. та доп. К. : Алерта ; КНТ ; Центр учбової літератури, 2009. Т. 1 С.509.

223. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Грищук та ін. ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 7-ме вид., переробл. та допов. К. : Юридична думка, 2010. 1288 с.
224. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 3-тє вид., переробл. та доповн. К. : Атіка, 2004. 1065 с.
225. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Грищук та ін. ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К. : Каннон, А.С.К., 2002. С.393.
226. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5.04.2001 року / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К: Каннон, А.С.К., 2012. С.392.
227. Наумкин В. Ю. Использование органами внутренних дел средств массовой информации в предупреждении преступлений, совершаемых на почве наркомании. Дисс.канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2002. 213 с.
228. Наумов А. В. Российское уголовное право. Общая часть: курс лекций [2-е изд. перераб. и доп.]. М. : БЕК, 1999. С.168.
229. Никифоров Б. С. Объект преступления по советскому уголовному праву. М. : Госюриздат, 1960. С.29.
230. Новиков В. Воспрепятствование законной профессиональной деятельности журналистов // Законность. 2012. № 11. С. 30–32.
231. О печати : Закон Республики Молдова от 26.10.1994 № 243-XIII. URL: http://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=427225.
232. О средствах массовой информации : Закон Республики Казахстан от 23 июля 1999 г. № 451-І. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1013966.
233. О средствах массовой информации : Закон РФ от 27.12.1991 № 2124-1 (ред. от 03.07.2016) (с изм. и доп., вступ. в силу с 15.07.2016). URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_1511/.
234. Обушенко О. М. Суб'єктивна сторона кримінальної погрози // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. 2014. Вип. 3. С. 202.
235. Оленіна Я. Г. Особливості кримінальної відповідальності за погрозу щодо працівника правоохоронного органу (ч. 1 ст. 345 КК України) // Часопис Київського університету права. 2014. № 1. С.383.

236. Олійник П. В. Предмет злочинів проти власності: поняття, види, кримінально-правове значення : [монографія]. – Х. : Право, 2011. С.7.
237. Основы применения кибернетики в правоведении / Витрук Н. В., Гончаренко В. И., Заславский С. Я. и др. ; под ред. Н. В. Витрука, Н. С. Полевого. М. : Юрид. лит., 1977. 272 с.
238. Павликівський, В. І. Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.08; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 6.
239. Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. Х. : Вища школа, 1982. С.5.
240. Пантелеев Б. Н. Взаимодействие органов российской прокуратуры с общественностью и средствами массовой информации: правовые и организационные аспекты. Дисс. канд. юрид. наук : 12.00.11. М., 2004. 168 с.
241. Петин И. А. Механизм преступного насилия. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. С.91-94.
242. Пинаев А. А. Уголовное право Украины. Общая часть : учеб. Х. : Харьков юрид., 2005. С.102.
243. Письменський Є. О. Журналістська діяльність в аспекті завдань кримінального права // Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 8–9 жовт. 2015 р.) ; редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х. : Право, 2015. С. 152.
244. Погосов А. Ю. Анализ объективной стороны состава воспрепятствования законной профессиональной деятельности журналиста (ст. 144 УК РФ) // Известия высших учебных заведений. Северо-Кавказский регион: Право. общественные науки: Спецвыпуск. Ростов-на-Дону, 2006. С. 89–90.
245. Полевой Н. С. Криминалистическая кибернетика. Теория и практика математизации и автоматизации информационных процессов и систем в криминалистике : учеб. пособ. [2-е изд., перераб. и доп.]. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1989. 328 с.
246. Попович В. М. Методологічне значення кримінології для розвитку запобіжного потенціалу кримінально-правового циклу наук // Вісник Академії адвокатури України. 2009. № 2. С. 70.
247. Порфімович О. Л. Проблеми координації діяльності засобів масової інформації та правоохоронних органів України (за матеріалами української

преси періоду незалежності). Дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.08 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка ; Ін-т журналістики. К. ; 2000. 201 с.

248. Пояснювальна записка від 24.01.2014 до проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів // Верховна Рада України > Головна > Законотворчість > Законопроекти > Пошук за реквізитами > Картка законопроекту. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=52566&pf35401=317881>

249. Правові засади діяльності журналістів в Україні : Роз'яснення Міністерства юстиції України від 4 жовтня 2011 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0062323-11>.

250. Предупреждение хищений государственного и общественного имущества / под ред. проф. И. Н. Даньшина. Х., 1988. С.36.

251. Приступенко Т. О. Теорія журналістики: етичні та правові засади діяльності засобів масової інформації : навч. посіб. К. : Знання, 2011. 351 с.

252. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів : Закон України від 14 трав. 2015 р. № 421-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 29. Ст. 264.

253. Про внесення змін до Кримінального кодексу України : Закон України від 14.05.2015 р. N 421-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2015. Ст. 345.

254. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення захисту професійної діяльності : Закон України № 993-VIII від 04.02.2016 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993-19/paran9#n9>;

255. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів : Закон України від 23 верес. 1997 р. № 540/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1997. № 50. Ст. 302.

256. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січ. 2011 р. № 2939-VI // Відомості Верховної Ради України. 2011. № 32. Ст. 314.

257. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України від 16 листоп. 1992 р. № 2782-XII // Відомості Верховної Ради України. 1993. № 1. Ст. 1.

258. Про запобігання корупції : Закон України № 1700-VII від 14.10.2014 // Відомості Верховної Ради України. 2016. № 49. Ст. 2056.

259. Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 8 від 26 червня 1992 р. URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-92>.

260. Про захист професійної діяльності журналістів (у вкладенні) : Законопроект від 30 січ. 2013 р. № 2140. URL: n-auditor.com.ua/.../законопроект-№-2140-від-30-01.

261. Про захист професійної діяльності журналістів : Проект Закону України від 12 черв. 2008 р. № 2636. URL: search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF21800I.html.

262. Про інформаційні агентства : Закон України від 28 лют. 1995 р. № 74/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1995. № 13. Ст. 83.

263. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657–XII в редакції Закону від 13 січня 2011 р. № 2938–VI // Відомості Верховної Ради України. 2011. № 32. Ст. 30.

264. Про молодіжні та дитячі громадські організації : Закон України від 1 грудня 1998 року № 281-XIV // Відомості Верховної Ради України. 1999. № 1. Ст. 2.

265. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40-41, ст.379. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2011_1_29.

266. Про право журналістів не розкривати свої джерела інформації : Рекомендація Комітету Міністрів РЄ № (2000) 7. URL: [www.coe.kiev.ua/docs/km/r\(2000\)7.html](http://www.coe.kiev.ua/docs/km/r(2000)7.html).

267. Про Раду з питань захисту професійної діяльності журналістів та свободи слова : Указ Президента України № 61/2016 від 23.02.2016 р. / А. О. Жигулін // Укрінформ. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/61/2016>

268. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 р. № 15 URL:[://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03)

269. Про судову практику у справах про хабарництво: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 року № 5. // Вісник Верховного Суду України. 2002. № 3. С. 9–16.

270. Про телебачення і радіомовлення : Закон України від 21 грудня 1993 р. № 3759–XII в редакції Закону від 12 січня 2006 № 3317–IV // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 10. Ст. 43.

271. Про телекомунікації: Закон України від 18 листопада 2003 р. ВВРУ. 2004. № 12. Ст. 155.
272. Профілактика злочинів : підруч. / [Джу́жа О. М., Васи́левич В. В., Гіда О. Ф. та ін.] ; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джу́жі. К. : Атіка, 2011. 720 с.
273. Прохоров В. С. Преступление и ответственность. Л. : Изд-во ЛГУ, 1984. С. 61.
274. Рарог А. И. Квалификация преступлений по субъективным признакам. СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. С. 64.
275. Ратинов А. Р. Психология личности преступника. Ценностно-нормативный подход // Личность преступника как объект психологического исследования : сб. науч. тр. М. : Изд-во Всесоюзного ин-та по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1979. С. 3–33.
276. Різаненко П. Необхідний прецедент невідворотності покарання за перешкоджання діяльності журналістів // Інтернет-стаття від 29 трав. 2013 р. URL: www.unn.com.ua/.../1217040-p-rizanenko-neobkhdn.
277. Різун В. В. Теорія масової комунікації : підруч. [для студ. галузі 0303 «журналістика та інформація»]. К. : Видавничий центр Просвіта, 2008. 260 с.
278. Рісний М. Б. Правозастосувальний розсуд (загальнотеоретичні аспекти). Дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Львів, 2006. С. 34.
279. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України від 20 січ. 2012 р. № 2-рп/2012. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12/paran51#n51>.
280. Розроблено рекомендації щодо припинення безкарності за злочини проти журналістів в Україні. URL: <http://nmpu.org.ua/2016/12/rozrobleno-rekomendatsiji-schodo-prypynennya-bezkarnosti-za-zlochyny-proty-zhurnalistiv-v-ukrajini/>
281. Ростов В. Н. Взаимодействие следователя и органа дознания с пресс-службой УВД и средствами массовой информации при расследовании преступлений. Дисс. канд. юрид. наук : 12.00.09. Волгоград, 2002. 249 с.
282. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. М.: Учпедгиз, 1946. С. 513.
283. Сахаров А. Б. О личности преступника и причинах преступности в СССР. М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1961. 279 с.

284. Сахаров А. Б. Об антисоциальных чертах личности преступника // Советское государство и право. 1970. № 10. С. 28.
285. Сенаторов М. В. Питання віктимологічної характеристики та попередження злочинності неповнолітніх // Питання боротьби зі злочинністю. Збірник наукових праць. Вип. 8. Х.: Право, 2004. С. 116–117.
286. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві / За науковою редакцією доктора юридичних наук, професора, академіка Академії правових наук України В. І. Борисова. Х.: Право, 2006. С.7.
287. Середюк В. В. Свобода масової інформації: конституційно-правовий аспект. Дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02. Харків, 2010. 200 с.
288. Смолькова И. В. Проблемы охраняемой законом тайны в уголовном процессе. Дис. доктора юрид. наук : 12.00.08. М., 1999. С.36.
289. Советское уголовное право: Общая часть : учебник / В. Д. Меньшагин, И. М. Гальперин, Н. Д. Дурманов и др. ; под ред. В. Д. Меньшагина, Н. Д. Дурманова, Г. А. Кригера, В. Н. Кудрявцева. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1974. С.142-143.
290. Старков О. В. Криминологические проблемы исполнения уголовного наказания. Дисс. доктора юрид. наук : 12.00.08. М., 1998. 429 с.
291. Стрельцов Є. Л. Сучасні завдання кримінально-правової науки // Університетські наукові записки. 2012. № 1. С. 545–547.
292. Сундуоров Ф. Р. Социально-психологические и правовые аспекты исправления и перевоспитания правонарушителей. Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1976. С. 72.
293. Таций В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. Х. : Вища школа, Изд-во при ХГУ, 1988. С. 60.
294. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України : [моногр.]. Х.: Право, 2016. С.41.
295. Терновский Р. Б. Расследование воспрепятствования законной профессиональной деятельности журналистов. Дисс. канд. юрид. наук : 12.00.09. Сургут, 2003. 243 с.
296. Тихий А. П. Злочин, його види та стадії : наук.-практ. коментар / В. П. Тихий, М. І. Панов. К. : Видавничий дім «Промені», 2007. С.17.
297. Трайнин А.Н. Состав преступления по советскому уголовному праву. М.: Госюриздат, 1951. С.184.
298. Трайнин А. Н. Общее учение о составе преступлении. М. : Государственное издательство юридической литературы, 1957. С. 194.

299. Тризман Д. История России. От Горбачева до Путина и Медведева: беспристрастный взгляд на современную Россию
300. Тропина Т. Л. Киберпреступность: понятие, состояние, уголовно-правовые меры борьбы. Дисс. канд. юрид. наук : 12.00.08. Владивосток, 2005. 235 с.
301. Трудовой кодекс Российской Федерации от 30.12.2001 № 197-ФЗ (ред. от 03.07.2016) (с изм. и доп., вступ. в силу с 31.07.2016). http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34683/.
302. Туляков В. А. Виктимология (социальные и криминологические проблемы) : [моногр.]. О. : Юрид. лит., 2000. С. 149.
303. Туркевич І. К. До проблеми про місце кримінології в системі наук // Вісн. Акад. адвокатури України. 2005. Вип. 3. С. 54.
304. Тюменцев А. Н. Организационно-правовые и тактические вопросы использования средств массовой информации при расследовании и профилактике преступлений. Дисс. канд. юрид. наук : 12.00.09. Волгоград, 2000. 238 с.
305. Тюнін В. О. Сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності: кримінально-правова, кримінологічна характеристика та запобігання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08; Харків. нац. ун-т внутр. Справ. Харків, 2012. С. 15.
306. Убивства журналістів. Україна має вирішити проблему безкарності – правозахисник. URL: <http://www.radiosvoboda.org/a/27879428.html>.
307. Удод А. М. Кримінально-правова характеристика потерпілого від погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 кримінального кодексу України) // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Х, 2013. Серія «ПРАВО». № 14. С.288.
308. Український радянський енциклопедичний словник : в 3 т. / [редкол. : А. В. Кудрицький (відп. ред.) та ін.]. [2-ге вид.]. К. : Голов. ред. УРЕ, 1987. Т. 2 : Каліграфія – Португальці. 1987. С.594.
309. Флоря Е. К. Личность преступника (криминологическое и уголовно-правовое исследование) : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. М., 2003. 23 с.
310. Франк Л. В. Потерпевший от преступления и проблемы советской виктимологии. Душанбе : Ирфон, 1977. С. 108-109.

311. Фріс П. Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю та кримінально-правова політика у системі суспільних наук // Питання боротьби зі злочинністю. 2016. Вип. 31. С. 3–27.

312. Хабарова М. В. Угроза убийством или причинением тяжкого вреда здоровью: уголовно-правовой и криминологический аспекты (по материалам судебной практики Краснодарского края). Дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Краснодар, 2007. С 131.

313. Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. К. : Істина, 2004. С.9.

314. Харченко В. Б. Кримінально-правова охорона прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації в Україні : [монографія]. Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. С.101.

315. Харченко В.Б. Уголовное право Украины. Общая и Особенная части в вопросах и ответах. Конспект лекций. 3-е изд., перераб и доп. К.: Аттика, 2005. С.88.

316. Хилюк С. В. Погляди науковців на кримінально-правову охорону окремих Конституційних прав особи // Кримінальне право України. 2006. № 9. С. 60–65.

317. Хлистун Г. Ю. Етика засобів масової інформації в сучасних політичних процесах. Дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.03. К. : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2005. 180 с.

318. Храмцов О. М. Особистість злочинця та практичне значення її криминологічного аналізу Вісник Національного університету внутрішніх справ. 2004. Вип. 26. С. 64.

319. Церетели Т. В. Причинная связь в уголовном праве . М. : Госкомиздат, 1963. 382 с.

320. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435–IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.

321. Чабанянц М. Б. Криминологические аспекты влияния жестокости и насилия в средствах массовой коммуникации на агрессивное поведение несовершеннолетних. Дисс. канд. юрид. наук : 12.00.08. Ставрополь, 2002. 160 с.

322. Шакун В. І. Злочинець і жертва у вітчизняному вимірі // Кримінально-правова охорона життя і здоров'я особи : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 22–23 квіт. 2004 р.). Х. : Юрінком Інтер, 2004. С. 166–170.

323. Шакун В. І. Суспільство і злочинність. К. : Атіка, 2003. 784 с.

324. Шелест А. А. Некоторые дискуссионные вопросы в раскрытии объекта и объективной стороны преступления, предусмотренного ст. 144 УК РФ «Воспрепятствование законной профессиональной деятельности журналистов» // Криминалистика и судебная экспертиза на Дальнем Востоке : сб. науч. тр. 2010. Вып. 3. С. 128–131.

325. Шендрик В. В., Сафронов С. О. Фактори, які негативно впливають на діяльність оперативних підрозділів ОВС України щодо профілактики та попередження злочинів // Право і безпека. 2010. № 4. С.150 – 153.

326. Шепітько М. В. Кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве показання [Текст] : Монографія / М. В. Шепітько ; за ред. В. І. Борисова ; Національна академія правових наук України, Інститут вивчення проблем злочинності . Х. : Апостіль, 2012. 260 с.

327. Юзікова Н.С. Місце і значення покарання у системі засобів запобігання злочинності // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції науковий збірник. №1. 2016. С.62.

328. Ястребов В. Б. К вопросу о понятии криминологической характеристики преступлений // Вопросы борьбы с преступностью. М. : Юрид. лит., 1982. Вып. 37. С. 16–18.

329. Яценко А. М. Примирення з потерпілим у механізмі кримінально-правового регулювання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 .К., 2006. С.8.

330. Яценко А. М. Стадії застосування заходів кримінально-правового характеру // Право і суспільство. 2014. №2. С. 234-241.

ДОДАТКИ

Додаток А

Аналітична довідка та узагальнені дані анкетування

Аналітична довідка за результатами вивчення 21 обвинувального вироку, постановлених за кримінальними провадженнями по злочинах, вчинених проти професійної діяльності журналістів, протягом 2010–2016 рр.

У якості емпіричної бази дослідження нами було вивчено 21 обвинувальний вирок, постановлені за кримінальними провадженнями по злочинах, вчинених проти професійної діяльності журналістів, протягом 2010–2016 рр.

Як логічний підсумок, отримано наведені нижче результати.

1. У структурі злочинності проти професійної діяльності журналістів переважають злочини, передбачені ст. 171 КК України «Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів» (ч. 1) (95,2 %). Злочини, передбачені ст. 345-1 «Погроза або насильство щодо журналіста» (ч. 2), становлять 4,8 %.

2. Одноособовий характер вчинення злочинів було відзначено у 95,2 % випадків, груповий (у складі 2 осіб) – 4,8 %.

3. Стан, структура та динаміка злочинності серед **чоловіків** та **жінок** неоднакові. Аналіз вивчених нами вироків свідчить про те, що переважна більшість осіб, які вчинили злочини проти професійної діяльності журналістів, – чоловіки (86,4 %), жінки складають 13,6 %.

У свою чергу, важливими є відомості щодо статі не лише особи злочинця, а й жертви злочину – власне журналіста. Дослідження показало, що в абсолютній більшості (93,9 %) жертвами ставали журналісти-чоловіки, журналісти-жінки – відповідно 6,1 %. Таку тенденцію можна пояснити низкою об'єктивно-суб'єктивних чинників. Зокрема, у чоловіків менше, ніж у жінок, викликане почуття страху, вони більш ризиковані, впевнені у своїх силах і здатності захистити себе за будь-яких обставин. Саме вони проводять різного роду журналістські розслідування, ведуть репортажі з бойових точок, проникають у заборонені зони тощо.

4. Також важливою у кримінологічному відношенні є інформація

щодо роду професійної журналістської діяльності жертв досліджуваних злочинів, а саме: кореспондент – 42,4 %; оператор (телеоператор) – 39,4 %; редактор – 12,1 %; зав. відділом редакції – 3,0 %; оглядач телеканалу – 3,0 %.

5. Відомості щодо виду ЗМІ, журналісти якого ставали жертвами досліджуваних злочинів, розподілились таким чином: телеканал «Інтер» – 15,2 %; телеканал «ICTV» (програма «Надзвичайні новини») – 9,1 %; ТОВ «Акцент-Медиа» – 12,1 %; КП «Редакция газеты «Апостоловские новости» – 12,1 %; «Савік Шустер Студіо» – 6,1 %; телекомпанія «5 Канал» – 6,1 %; телеканал «2+2» – 6,1 %; ДП «Телерадіокомпанія «Стерх» – 6,1 %; «Третій цифровий канал» – 6,1 %; інформаційне агентство «Українська Медіа Група» – 3,0 %; «Телерадіокомпанія ІТВ» – 3,0 %; ТРК «Алекс» – 3,0 %; ТОВ «Незалежна телерадіокомпанія «Ірта» – 3,0 %; друкований ЗМІ «НикВести» – 3,0 %; друкований ЗМІ «Шевченків край» – 3,0 %; ТОВ Редакція газети «Чернігівський вісник» – 3,0 %.

6. Переважна кількість осіб, які вчинили злочини проти професійної діяльності журналістів, – особи молодого *віку*: до 18 років – 4,5 %; 18–25 років – 9,1 %; 26–30 років – 18,2 %; 31–40 років – 45,5 %; 41–50 років – 22,7 %.

7. Щодо віку журналістів-жертв злочинних посягань у зв'язку з їх професійною діяльністю, то дослідженням встановлено, що у 21,2 % випадків злочини вчиняються щодо журналістів віком 25–30 років, у 33,3 % – 31–40 років, у 45,5 % – 41–50 років.

Отже, можна констатувати, що жертвами злочинів проти професійної діяльності журналістів, найчастіше стають найбільш підготовлені журналісти, які мають за плечима великий досвід роботи.

8. Відомості про національну приналежність осіб, які вчинили злочини проти професійної діяльності журналістів, мають такий вигляд: українці, громадяни України становлять 86,4 %; болгари, громадяни України – 9,1 %; іракці, громадяни Іраку – 4,5 %.

9. *Рівень освіти* осіб, які вчинили злочини проти професійної діяльності журналістів, виглядає таким чином: базова середня освіта – 9,1 %; повна загальна середня освіта – 40,9 %; середня спеціальна освіта – 4,5 %; вища освіта – 45,5 %.

Отримані дані свідчать про досить високий рівень освіти особи злочинця, в силу чого рід його діяльності становить певний інтерес для

журналістів щодо отримання «сенсаційної» інформації. Це або представники органів місцевого самоврядування, або підприємці чи представники громадського сектору.

10. Тому логічно, що працюючих осіб (54,5 %) серед тих, хто вчинив злочини проти професійної діяльності журналістів, більше, ніж непрацюючих (40,9 %).

Також виявлено 4,5 % студентів серед осіб, які вчинили злочини проти професійної діяльності журналістів, для яких переважно характерним є зухвалий і цинічний характер злочинних посягань.

11. Щодо *сімейного стану*, то для злочинності проти професійної діяльності журналістів властивий досить задовільний показник цього критерію, на відміну, скажімо, від загальнокримінальної, рецидивної (пенітенціарної) злочинності.

Дослідження показало, що серед осіб, які вчинили злочини проти професійної діяльності журналістів: неодружені становлять 36,4 %; одружені (заміжні) – 27,3 %; одружені, мають дитину (дітей) – 22,7 %; неодружені, але мають дитину (дітей) – 9,1 %; проживають у цивільному шлюбі – 4,5 %.

Наявність сім'ї та дітей у переважної більшості (59,1 %) осіб, які вчинили злочини проти професійної діяльності журналістів, зумовлює, на нашу думку, якісну характеристику наступної ознаки досліджуваної особи злочинця – це визнання вини та щире каяття у вчиненому злочині.

12. Так, серед осіб, які вчинили злочини проти професійної діяльності журналістів: щиро розкаялися у вчиненому й виявили інші ознаки позитивної посткримінальної поведінки – 63,6 % обвинувачених (підсудних); не визнали вини у вчиненому злочині – 36,4 %.

Звичайно, що позитивна посткримінальна поведінка (щире каяття у вчиненому, принесення потерпілому вибачень за протиправну поведінку та її наслідки, відшкодування завданої шкоди, укладення угоди про примирення) дає більше шансів на призначення покарання, альтернативного арешту або обмеженню волі, в межах санкції ч. 1 ст. 171 КК України (а саме штраф), або обмеження волі замість позбавлення волі в межах санкції ч. 2 ст. 345-1 КК України.

13. 86,4 % осіб на момент вчинення злочину проти професійної діяльності журналістів перебували у тверезому стані, 13,6 % – у стані алкогольного сп'яніння.

14. На момент вчинення злочину проти професійної діяльності журналістів: одна **судимість** була у 4,5 % осіб; 95,5 % були несудимими.

15. Щодо виду та міри **призначеного покарання**, то вони були обрані судом з урахуванням усіх обставин кримінальних проваджень, з урахуванням особи винного, обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, і становили: штраф – 95,5 % (за ч. 1 ст. 171 КК України); обмеження волі на строк 1 рік із звільненням особи від відбuvання покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК України (з іспитовим строком тривалістю 1 рік) – 4,5 % (за ч. 2 ст. 345-1 КК України).

Гід інтерв'ю з журналістами щодо проблеми перешкодження їх законній професійній діяльності (Всього – 306 осіб)

Як Ви вважаєте, чи змінилась за останні 10 років ситуація щодо проблеми перешкодження законній професійній діяльності журналіста?

а) так	(12 %)
б) ні	(68 %)
в) важко відповісти	(20 %)

На Вашу думку, останнім часом кількість злочинів, потерпілими яких стають журналісти:

а) різко збільшується	(22 %)
б) збільшується поступово	(45 %)
в) зменшується	(5 %)
г) різко зменшується	(0 %)
д) залишається незмінною	(28 %)

Чи звертались до Вас коли-небудь власники компаній або інші зацікавлені особи з метою виконання замовлень стосовно висвітлення певного матеріалу чи написання статті?

а) так	(33 %)
б) ні	(67 %)

Як часто на Вашу адресу чуються образи, погрози?

а) часто	(55 %)
б) інколи	(33 %)
в) ніколи	(12 %)

Чи був цей тиск пов'язаний з безпосереднім перешкодженням Вашій професійній журналістській діяльності?

а) так	(81 %)

б) ні	(8 %)
в) важко відповісти	(11 %)

Чи знаєте Ви, що перешкоджання законній професійній діяльності журналістів передбачає кримінальну відповідальність?

а) не знаю (не впевнений)	(17 %)
б) знаю, однак конкретної статті назвати не можу	(52 %)
в) знаю, це ст. 171 КК України	(31 %)

На Ваш погляд, вчинення злочинів щодо журналістів обумовлюється:

а) загальним зростанням рівня злочинності в Україні	(14 %)
б) економічним становищем у країні	(11 %)
в) відсутністю належного законодавчого забезпечення	(6 %)
г) неналежною профілактичною роботою правоохоронних органів	(54 %)
д) падінням моральності в суспільстві	(7 %)
е) негативною поведінкою самої жертви	(5 %)
є) інший варіант відповіді	(3 %)

Які незручності у користуванні нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність ЗМІ, Ви відчуваєте?

а) розкиданість по різних нормативно-правових актах норм, які логічно повинні знаходитися в одному нормативно-правовому документі	(30 %)
б) дублювання норм, які регулюють діяльність ЗМІ	(36 %)
в) відсутність окремих норм, які регулюють діяльність ЗМІ	(9 %)
г) розмитість і неконкретність окремих норм	(9 %)
д) ніяких незручностей я не відчуваю	(17 %)

Назвіть основні причини відсутності механізму дієвого кримінально-правового захисту прав журналіста?

а) недостатня поінформованість журналістів про можливість захисту своїх прав	(61 %)
б) невдале формулювання диспозиції ст. 171 КК України	(31 %)
в) невдале формулювання санкції ст. 171 КК України	(8 %)
г) Ваш варіант	(0 %)

Яка поведінка журналіста, на Вашу думку, зумовлює вчинення щодо нього злочину?

а) суспільно-корисна	(75 %)
б) пасивна	(3 %)
в) легковажна	(10 %)
г) провокуюча	(10 %)
д) протиправна	(2 %)
е) інший варіант відповіді	(0 %)

Які мотиви, на Вашу думку, переважають при вчиненні злочинів щодо представників ЗМІ?

а) заздрощі	(2 %)
б) помста	(65 %)
в) хуліганські спонукання	(26 %)
г) корисливі мотиви	(5 %)
д) відсутність мотиву	(2 %)
е) інший варіант відповіді	(0 %)

Які риси характеру, на Вашу думку, притаманні журналістам, що стали жертвами злочинів?

а) принциповість	(29 %)
б) легковажність, байдужість	(4 %)
в) аморальність, брехливість	(3 %)
г) агресивність, грубість	(4 %)
д) наполегливість у досягненні результату	(21 %)
е) почуття справедливості	(37 %)

Чи можна було б, на Вашу думку, запобігти вчиненню злочинів проти професійної діяльності журналістів?

а) так (вказіть яким чином)	(81 %)
б) ні (вказіть чому)	(6 %)
в) важко відповісти	(13 %)

Чи заявляли б Ви про вчинений щодо Вас злочин до правоохоронних органів (допускається декілька відповідей)?

так, тому що:

а) сподівався на допомогу правоохоронних органів	(33 %)
б) вважав би, що злочинець обов'язково має бути притягнутий до відповідальності	(41 %)
в) сподівався таким чином уникнути повторного тиску на мене	(41 %)
д) ваш варіант відповіді	(12 %)

ні, тому що:

а) правоохоронні органи корумповані або недостатньо ефективні та нічим допомогти не зможуть	(43 %)
б) мало вірив би у те, що злочинець буде належним чином покараний	(56 %)
в) мав би можливість розібратися зі злочинцем шляхом викриття його діяльності через ЗМІ	(8 %)
г) бажав би якнайшвидше все забути	(2 %)
д) боявся б за власну безпеку та безпеку своїх рідних і близьких	(17 %)
е) ваш варіант відповіді	(0 %)

Який, на Вашу думку, характер має латентність перешкоджання

законній професійній діяльності журналістів?

- а) природну (коли кримінально протиправне діяння відбулось, але про нього невідомо правоохоронним органам) (6,5 %)
- б) штучну (коли факт вчинення кримінально протиправного діяння став відомий потерпілим чи стороннім, але вони через неправильну правову оцінку або незрозумілість ситуації не повідомляють про них в органи кримінальної юстиції) (3,5 %)
- в) суміжну (коли кримінально протиправне діяння відбулось, але потерпілі не усвідомлюють, що стосовно них вчинено злочин) (3 %)
- г) процесуальну (коли про кримінально протиправне діяння стало відомо правоохоронному органу, однак той з різних причин не реєструє його) (87 %)

На Ваш погляд, з метою запобігання злочинів щодо журналістів необхідно:

- а) покращити правову базу (16 %)
- б) посилити покарання за злочини, передбачені ст. 171 КК України (5 %)
- в) посилити профілактичну роботу правоохоронних органів (38 %)
- г) підвищити рівень усвідомлення дієвості спеціальних громадських організацій (18 %)
- д) комплексно вирішувати вказану проблему (74 %)
- е) інший варіант відповіді (2 %)

Чи доцільним було б створення кваліфікованої юридичної служби, яка б надавала консультації журналістам?

- а) так (55 %)
- б) ні (17 %)
- в) важко відповісти (18 %)

Як Ви ставитесь до ведення деталізованої статистики щодо порушених кримінальних проваджень стосовно представників ЗМІ та кримінальних проваджень, у яких вони є потерпілими?

- а) позитивно (89 %)
- б) негативно (2 %)
- в) важко відповісти (9 %)

Які, на Вашу думку, загальні умови ефективного запобігання перешкоджанню законній професійній діяльності журналіста?

- а) усунення наслідків економічної кризи (19 %)
- б) стабілізація політичної сфери (18 %)
- в) формування позитивної соціальної ідеології (22 %)
- г) формування загальнодержавної системи заходів щодо запобігання злочинності (31 %)
- д) вдосконалення правоохоронної діяльності, як напрямку загальнодержавної системи заходів щодо запобігання злочинності (10 %)

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

Проректор з наукової роботи

Професор С.І. Оковитий

“*С.І. Оковитий*” 2017 р.**А К Т**

впровадження результатів дисертаційного дослідження
Буряк Катерини Михайлівни у наукову діяльність Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

Комісія у складі:

Голови комісії:
Корнякової Т.В.

Завідувач кафедри адміністративного і
кримінального права Дніпровського
національного університету імені Олеся
Гончара, д.ю.н., доцент

Членів комісії:
Соколенко О.Л.

декан юридичного факультету
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара, д.ю.н., професор

Хорошун О.В.

доцент кафедри адміністративного і
кримінального права юридичного
факультету Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара, к.ю.н.,
доцент

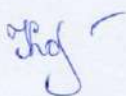
склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження аспірантки кафедри адміністративного і кримінального права Буряк Катерини Михайлівни за темою «Злочини проти професійної діяльності журналістів в Україні: кримінально-правове та кримінологічне дослідження» були використані у межах виконання науково-дослідницької теми кафедри адміністративного і кримінального права «Теоретичні та прикладні проблеми адміністративного, фінансового, інформаційного, кримінально-правового, кримінально-виконавчого, кримінологічного забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина»(затвердженої Рішенням Вченої ради юридичного факультету, протокол № 2 від 21.10.2015р., номер державної реєстрації 0116U002254). Зокрема, в межах вказаної теми були опубліковані наступні статті Буряк К. М.:

1. Буряк К. М. Об'єктивна сторона злочину-перешкодження законній професійній діяльності журналіста. Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Спецвипуск. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корещького НАН України, 2014. С. 299-303 (420 с.).
2. Буряк К. М. Потерпілий у злочині перешкодження законній професійній діяльності журналіста. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції Випуск 6: збірник наукових праць[за ред. О. Л. Соколенко]. Дніпропетровськ: ЛПРА, 2015. 138 с. С.19–27.
3. Buryak K. M. , Yuzikova N. S. Framework of media impact on a safe socialization of the child : a comparative analysis. European Journal of Law and Political Sciences. Vienna, 2015. № 3. 200 p. P.66–76.
4. Буряк К. М. Диференціація причин та умов вчинення злочинів проти журналістів. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції Випуск 6. м. Дніпро, 2016. 151 с. С. 117–120.
5. Буряк К. М. Victimization behavior of journalists in the mechanism of committing crimes against them and prevention of such crimes. Науковий вісник Херсонського державного університету Випуск 4. Херсон, 2017. Том 2. 148 с. С. 46-48.

Акт обговорено і схвалено на засіданні кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара протокол № 10 від 19.01.2018 року.

Голова комісії:

Корнякова Т.В.

Завідувач кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, д.ю.н., доцент

Члени комісії:

Соколенко О.Л.

декан юридичного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, д.ю.н., професор

Хорошун О.В.

доцент кафедри адміністративного і кримінального права юридичного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, к.ю.н., доцент

Додаток В

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

Проректор з науково-педагогічної
роботи

В.А. Куземко

« 17 »

листопада

2017

р.

А К Т

впровадження результатів дисертаційного дослідження
Буряк Катерини Михайлівни у навчальний процес Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

Комісія у складі:

Голови комісії:
Корнякової Т.В.

Завідувач кафедри адміністративного і
кримінального права Дніпровського
національного університету імені Олеся
Гончара, д.ю.н., доцент

Членів комісії:

Соколенко О.Л.

декан юридичного факультету
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара, д.ю.н., професор

Хорошун О.В.

доцент кафедри адміністративного і
кримінального права юридичного
факультету Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара, к.ю.н.,
доцент

склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження аспірантки
кафедри адміністративного і кримінального права Буряк Катерини Михайлівни
за темою «Злочини проти професійної діяльності журналістів в Україні:
кримінально-правове та кримінологічне дослідження» використовуються у
навчальному процесі при вивченні дисциплін «Кримінальне право» та
«Кримінологія»; для підготовки навчальних програм та методичних посібників
для студентів, методичних матеріалів, при підготовці та проведенні лекцій,
семінарських і практичних занять з дисциплін: «Кримінальне право»,

«Кримінологія» та інших дисциплін кримінального та суміжного; знайшли своє відображення при складанні тестових завдань, програмних матеріалів, робочих навчальних програм, у методичних рекомендаціях, в яких використовуються наступні публікації Буряк К. М.:

1. Буряк К. М. Регулювання журналістської діяльності в Україні. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. «Pravna veda a prax v tretom tisícročí» /27-28 február 2015. Univerzita Pavla Jozefa Safárika v Kosiciach, Právnická fakulta, Kosice, Slovenská republika, 2015. 188 p. P. 141–144.
2. Буряк К. М. Об'єкт злочину – перешкодження законній професійній діяльності журналіста. Юридична наука і практика: виклики часу: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції Т. II. м. Київ, Національний авіаційний університет, 12 березня 2015р. К., 2015. 288 с. С.26–28.
3. Буряк К. М. Доцільність криміналізації суспільно небезпечних діянь проти журналістів. Юридичний вісник. Київ, 2015. №4 (37). 180 с. С. 134–138.
4. Буряк К. М. Професійна діяльність журналістів як об'єкт кримінально-правової охорони. Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 2. Херсон, 2017. Том 2. 176 с. С.63–66.
5. Буряк К. М. Причини і умови перешкодження законній професійній діяльності журналістів. Прикарпатський юридичний вісник. Випуск 3(18). м. Івано-Франківськ, 2017. 136 с. С. 40-43

Акт обговорено і схвалено на засіданні кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара протокол № 9 від 06.12.2017 року.

Голова комісії:
Корнякова Т.В.

Завідувач кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, д.ю.н., доцент

Члени комісії:

Соколенко О.Л.

декан юридичного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, д.ю.н., професор

Хорошун О.В.

доцент кафедри адміністративного і кримінального права юридичного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, к.ю.н., доцент

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальник

Кам'янського відділу поліції ГУНП

в Дніпропетровській області

Підполковник поліції

С.Ф. Лукашів

« 2014 р.

АКТ

впровадження у практичну діяльність патрульної поліції України
м. Кам'янського Дніпропетровської області результатів дисертаційного
дослідження Буряк Катерини Михайлівни «Злочини проти професійної діяльності
журналістів в Україні: кримінально-правове та кримінологічне дослідження» на
здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08
– кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

Комісія у складі:

Голови комісії:

Пінчук Андрій Анатолійович

Підполковник поліції, заступник
начальника Кам'янського відділу
поліції ГУНП в Дніпропетровській
області

Членів комісії:

Лісний Роман Станіславович

Майор поліції, начальник сектору
превенції Кам'янського відділу
поліції ГУНП в Дніпропетровській
області

Жорник Дмитро Сергійович

Майор поліції, начальник сектору
криміналістичного забезпечення
слідчого відділу Кам'янського
відділу поліції ГУНП в
Дніпропетровській області

Поленко Максим Сергійович

Підполковник поліції, начальник
сектору кадрового забезпечення
Кам'янського відділу поліції ГУНП
в Дніпропетровській області

Комісія розглянула основні результати проведеного Буряк К. М. дисертаційного дослідження на тему «Злочини проти професійної діяльності журналістів в Україні: кримінально-правове та кримінологічне дослідження» та встановила, що тема дослідження Буряк К.М. відповідає потребам практичної діяльності Національної поліції щодо забезпечення безпечної діяльності журналістів. Зокрема, у дисертації містяться правові, теоретичні та організаційні засади для захисту професійної діяльності журналістів.

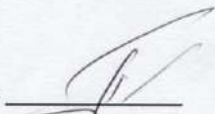
В роботі запропоновано: проводити індивідуальну профілактику працівниками органів Національної поліції спільно з керівництвом ЗМІ щодо осіб, котрих стосуються резонансні журналістські матеріали, шляхом використання методів переконання, стимулювання та примусу; створити співробітництво між працівниками органів Національної поліції і представниками ЗМІ через розробку та реалізацію спільних програм навчання з вивчення механізму запобігання злочинності.

Впровадження результатів дисертаційного дослідження Буряк К.М. сприятиме підвищенню ефективності діяльності працівників Національної поліції для забезпечення захисту професійної діяльності журналістів і свободи слова в Україні. Відповідно, теоретичні і практичні результати зазначеної науково-дослідної роботи свідчать про актуальність та практичну значимість виконаного дослідження. Результати дослідження будуть використані при підготовці та проведенні занять в системі службової підготовки, при проведенні інструктажів перед несенням служби, в межах підвищення кваліфікації та перепідготовки особового складу.

Голови комісії:

Пінчук

Андрій Анатолійович

Підполковник поліції, заступник начальника Кам'янського відділу поліції ГУНП в Дніпропетровській області

Членів комісії:

Лісний

Роман Станіславович

Майор поліції, начальник сектору превенції Кам'янського відділу поліції ГУНП в Дніпропетровській області

Жорник

Дмитро Сергійович

Майор поліції, начальник сектору криміналістичного забезпечення слідчого відділу Кам'янського відділу поліції ГУНП в Дніпропетровській області

Поленко

Максим Сергійович

Підполковник поліції, начальник сектору кадрового забезпечення Кам'янського відділу поліції ГУНП в Дніпропетровській області

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Буряк К. М. Об'єктивна сторона злочину-перешкоджання законній професійній діяльності журналіста // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Спецвипуск. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2014. С. 299-303 (420 с.).

2. Буряк К. М. Потерпілий у злочині перешкоджання законній професійній діяльності журналіста // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції Випуск 6: збірник наукових праць[за ред. О. Л. Соколенко]. Дніпропетровськ: ЛІРА, 2015. 138 с. С.19–27.

3. Buryak K. M., Yuzikova N.S. Framework of media impact on a safe socialization of the child : a comparative analysis // European Journal of Law and Political Sciences. Vienna, 2015. № 3. 200 p. P.66–76.

4. Буряк К.М. Доцільність криміналізації суспільно небезпечних діянь проти журналістів // Юридичний вісник. Київ, 2015. №4 (37). С. 134–138.

5. Буряк К. М. Диференціація причин та умов вчинення злочинів проти журналістів // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції Випуск 6. м. Дніпро, 2016. 151 с. С. 117–120.

6. Буряк К. М. Професійна діяльність журналістів як об'єкт кримінально-правової охорони // Науковий вісник Херсонського державного університету Випуск 2. Херсон, 2017. Том 2. 176 с. С.63–66.

7. Буряк К. М. Причини і умови перешкоджання законній професійній діяльності журналістів // Прикарпатський юридичний вісник. Випуск 3(18). м. Івано-Франківськ, 2017.136с. С. 40-43

8. Буряк К. М. Victimization behavior of journalists in the mechanism of committing crimes against them and prevention of such crimes // Науковий вісник Херсонського державного університету Випуск 4. Херсон, 2017. Том 2.148 с. С. 46-48.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

9. Буряк К. М. Регулювання журналістської діяльності в Україні // Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. «Pravna veda a prax v tretom tisícročí» 27–28 február 2015. Univerzita Pavla Jozefa Safárika v Kosiciach, Právnická fakulta, Kosice, Slovenská republika, 2015. P. 141–144.

10. Буряк К. М. Об'єкт злочину – перешкодження законній професійній діяльності журналіста // Юридична наука і практика: виклики часу : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. Т. II. м. Київ, Національний авіаційний університет, 12 березня 2015 р. К., 2015. С. 26–28.